

Frá kálfsskinni til tölvu

Fra kalveskind til "tölva"

norden

Norræna ráðherranefndin
Nordisk Ministerråd

Frá kálfsskinni til tölvu

Fra kalveskind til „tölva“

Ritstjóri/*Redaktør* Guðrún Kvaran

Ritnefnd/*Redaktionsudvalg* Áslaug Dóra Eyjólfsdóttir,
Ragnheiður H. Þórarinsdóttir

Mennta- og menningarmálaráðuneytið
Undervisnings-, forsknings- og kulturministeriet
Reykjavík 2010

Formáli

Dagana 2. – 4. október 2009 stóð mennta- og menningarmálaráðuneytið fyrir ráðstefnunni „Frá kálfsskinni til tölvu“ í Reykholti í Borgarfirði. Þemu ráðstefnunnar voru tungumál lítilla málsvæða, táknmál og samnorræn tjáskipti. Efni ráðstefnunnar var í samræmi við þá stefnu í norrænu samstarfi að fylgja eftir norrænu tungumálastefnunni, sem m.a. felur í sér áherslu á að auka þekkingu og færni í norrænum tungumálum og að styðja samstarf milli málnefnda um stöðu tungumálsins og þróun máltækni. Ráðstefnan var liður í formennskuáætlun Íslendinga í Norrænu ráðherranefndinni og tilgangur hennar var að ræða stöðu norrænna tungumála í ljósi vaxandi hnattvæðingar. Megináhersla skyldi lögð á norrænan málskilning og kennslu norrænna mála, gildi vandaðra orðabóka milli Norðurlandamála, þýðingar á norrænum bókmenntum og síðast en ekki síst mikilvægi íslensks tákn máls en öll þessi atriði eru liðir í að framfylgja sameiginlegri norrænni málstefnu sem mennta- og menningarmálaráðherrar Norðurlanda undirrituðu árið 2006.

Ráðstefnan var undirbúin í nánu samstarfi við Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Háskóla Íslands og Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur auk mikilvægrar aðstoðar Snorrastofu í Reykholti. Sænsk – íslenski sjóðurinn og Norræna ráðherranefndin veittu ráðstefnunni mikilvægan fjárhagslegan stuðning. Er öllum þessum aðilum þakkað fyrir gott samstarf og stuðning.

Ráðstefnunni var skipt í fjóra hluta: táknmál, orðfræði, kennslu og þýðingar. Inngangsfyrirlestur flutti prófessor Jørn Lund og frú Vigdís Finnbogadóttir flutti í lokin hugleiðingar um efni ráðstefnunnar.

Alls voru fluttir 14 fyrirlestrar í þemaþáttunum og birtast átta þeirra hér auk fyrirlesturs Jørn Lund. Guðrún Kvaran ritstýrði vefritinu en með í ritnefnd voru Áslaug Dóra Eyjólfsdóttir og Ragnheiður H. Þórarinsdóttir. Dagskrá ráðstefnunnar má sjá í viðhengi hér fyrir aftan.

Katrín Jakobsdóttir
mennta- og menningarmálaráðherra

Forord

Den 2. – 4. oktober 2009 arrangerede Islands undervisnings-, forsknings- og kulturministerium konferencen „Fra kalveskinn til tölva“ i Reykholt i Borgarfjörður. Konferencens overskrift var sprogpolitik og små sprogområder, internordisk kommunikation, oversættelse og tegnsprog. Konferencens tema var i overensstemmelse med den politik i det nordiske samarbejde, der går ud på at følge op om den nordiske sprogdeklaration, som bl.a. indeholder øget vægt på kundskab og færdigheder i de nordiske sprog og at støtte samarbejdet om sprogets stilling og udvikling af sprogteknik mellem landenes sprognævn. Konferencen var en del af Islands formandskabsprogram i Nordisk ministerråd i 2009 og dens mål var at diskutere de nordiske sprogs stilling i lyset af den voksende globalisering. Hovedvægten blev lagt på nordisk sprogforståelse og undervisning i de nordiske sprog, betydningen af gode ordbøger mellem Nordens sprog, oversættelser af nordisk litteratur og sidst men ikke mindst vigtigheden af det islandske tegnsprog. Alle disse temaer er en del af opfølgningen af den fælles nordiske sprogdeklaration, som de nordiske undervisnings- og kulturministre undertegnede året 2006.

Foreberedelsen af konferencen foregik i tæt samarbejde med Árni Magnússon-instituttet for islandske studier, Islands Universitet og Vigdísar Finnbogadóttir instituttet for fremmedsprog. Desuden var Snorrastofa i Reykholt en vigtig støtte. Svensk-Islandsk samarbejdsfond og Nordisk ministerråd bidrog med vigtig økonomisk støtte. Jeg vil takke alle disse for et godt samarbejde og for en god støtte.

Konferencen blev delt op i fire dele: tegnsprog, ord om ord, undervisning og oversættelser. Professor Jørn Lund holdt en indgangsforelæsning og fru Vigdís Finnbogadóttir afsluttede med nogle overordnede tanker om konferencens tema.

I det hele blev der holdt 14 forelæsninger inden for konferencens temaer og otte af dem bliver publiceret her sammen med Jørn Lunds indgangsforelæsning. Guðrún Kvaran er redaktør for konferencerapporten og andre i redaktionsudvalget er Áslaug Dóra Eyjólfadóttir og Ragnheiður H. Þórarinsdóttir. Konferencens program følger med som vedhæng.

Katrín Jakobsdóttir
undervisnings-, forsknings- og kulturminister

Efnisyfirlit/Indholdsfortegnelse

Jørn Lund: <i>De nordiske sprog, sprogene i Norden</i>	1
Ulla Börestam: <i>Nordisk språkgemenskap ur andraspråksperspektiv</i>	11
Halldóra Jónsdóttir og Þórdís Úlfarsdóttir: <i>ISLEX - Islandsk-skandinavisk webordbog</i>	35
Hjörtur Pálsson: <i>Från översättarens verkstad</i>	51
Jón Hilmar Jónsson: <i>Leksikografiske beskrivelser av ordförrådet: Problemer og muligheter</i>	61
Kristinn Jóhannesson: <i>Sagaprojektet. Ny komplett översättning av Íslendingasögur till danska, norska och svenska – en presentation</i>	69
Nina Møller Andersen: <i>Nordens sprog er trængte: dansk i udlandet, dansk i Norden. Hvor svært kan det være?</i>	79
Rannveig Sverrisdóttir: <i>Islandsk tegnsprogs status</i>	89
Johannes Riis: <i>Ikke kun krimier, tak</i>	99
Þórhildur Oddsdóttir: <i>Hvordan kan lærere imødekomme kravet om computerstøttet undervisning?</i>	107

FRA KALVESKINN TIL "TÖLVA"

Konferanse om språkpolitikk og små språkområder, internordisk kommunikasjon, oversettelse og tegnspråk Reykholt, Island 2. - 3. oktober 2009

Fredag 2. oktober

08:00 Buss til Reykholt fra Reykjavik bussterminal (BSÍ)

Møteleder: Ragnheiður H. Þórarinsdóttir

- 09:30 – 10:00 Registrering
- 10:00 – 10:15 Åpning av konferansen ved Karitas H. Gunnarsdóttir, ekspedisjonssjef og formand for EK-K
- 10:15 – 11:15 Åpningsforelesning: De nordiske sprog - sprogene i Norden – *Om sprog, sprogets indre og ydre marked. Om sproglige klimaproblemer og nordisk sprogpolitik*: Jørn Lund, direktør for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab
- 11:15 – 11:30 Kaffe
- 11:30 – 12:00 Islandske tegnspråk status: Rannveig Sverrisdóttir, lektor ved Islands universitet
- 12:00 – 12:20 Et gryende doktorgradsprosjekt om vest-nordisk historisk syntaks: Evy Beate Tveter, prosjektleder i Snorrastofa
- 12:30 – 13:30 Lunsj

Ord om ord

Møteleder: Guðrún Kvaran

- 13:30 – 14:00 Holdninger til færøsk, sproglig miljø og nye færøske ordbøger: Jonhard Mikkelsen
- 14:00 – 14:30 Leksikografiske beskrivelser av ordforrådet: Problemer og muligheter: Jón Hilmar Jónsson, forskningsprofessor ved Árni Magnússon-instituttet på Island
- 14:30 – 15:00 ISLEX – Islandske-skandinaviske webordbok: Halldóra Jónsdóttir, prosjektleder for ISLEX, og Þórdís Úlfarsdóttir, hovedredaktør for ISLEX
- 15:00 – 15:30 Nordisk terminologisamarbeid og domenedynamikk: Johan Myking, førsteamanuensis ved Universitetet i Bergen
- 15:30 – 16:00 Kaffe og kaker

Undervisning

Møteleder: Auður Hauksdóttir

- 16:00 – 16:30 Hvordan kan lærere imødekomme kravet om computerstøttet undervisning: Þórhildur Oddsdóttir, adjunkt ved Islands universitet
- 16:30 – 17:00 Flexibelt lärande och metakognition – några reflexioner kring utveckling av webbaserade distanskurser i svenska: Lars-Göran Johannsson, lektor ved Islands universitet
- 17:00 – 17:30 Nordisk språkgemenskap ur andraspråksperspektiv: Ulla Börestam, professor ved Uppsala universitet
- 17:30 – 18:00 Nordens sprog er trængte: Dansk i udlandet, dansk i Norden – hvor svært kan det være?: Nina Möller Andersen, lektor ved Københavns universitet
- 18:30 I kirka: Bergur Þorgeirsson, Snorrastofas direktør, gir en kort presentasjon og omvisning i Snorrastofa
- 19:00 Aperitiff i Snorrastofa. Geir Waage forteller
- 20:00 Kveldsmat

Lørdag 3. oktober

Oversettelser

Møteleder: Úlfar Bragason

- 09:00 – 09:30 Sagaprojektet – Ny översättning av de isländska släktsagorna till övriga nordiska språk: Kristinn Jóhannesson, lektor i islandsk
- 09:30 – 10:00 Ikke kun krimier, tak: Johannes Riis, direktør i Gyldendal
- 10:00 – 10:30 Från översättarens verkstad: Hjörtur Pálsson, oversetter
- 10:30 – 10:45 Kaffe
- 10:45 – 11:15 Sagaernes comeback – Nye oversættelsesprojekter i anledning af Islands optræden i Frankfurt 2011: Halldór Guðmundsson, forfatter og litteraturviter
- 11:15 – 11:45 Islandsk som hemmelighet: Steinunn Sigurðardóttir, forfatter

Oppsummering

Møteleder: Jørn Lund

- 11:45 – 12:00 Oppsummering av konferansen: Frú Vigdís Finnbogadóttir, Islands forhv. president
- 12:00 – 12:20 Diskusjon. Ordstyrer: Jørn Lund
- 12:30 – 13:30 Lunsj
- 13:45 Kulturreise i området ledsaget av Kjartan Ragnarsson, regissør. Turen ender opp i Reykjavík.

Jørn Lund

De nordiske sprog, sprogene i Norden

1. Indledning

Tak for indbydelsen til at betræde talerstolen her på Reykholt. Det er ikke enhver forundt! Tak også for at få lejlighed til at tale for denne kreds. Sådan set ville de nordiske samfund have mere nytte af, om det var magthaverne i politik og erhvervsliv, som fik lejlighed til at høre om nordisk sprog og kultur, for vi i dette lokale er jo enige om meget; mange af os har dedikeret vort liv til arbejdet med sprog og kultur.

Jeg kan læse oldislandsk og har taget et kort kursus i nyislandsk, men kan ikke prale af at kunne tale islandsk, sådan som den store danske sprogforsker Rasmus Kr. Rask, der lærte sig islandsk så godt, at han forklædt kunne narre sin islandske præsteven, som ikke troede, han kunne være udlænding. Rask var hurtig til at lære sig fremmedsprog og udviklede en særlig kærlighed til islandsk. Han udarbejdede en dansk-islandsk ordbog, og allerede i 1811 en islandsk grammatik. I 1814 afsluttede han et arbejde, som udkom i 1818 om de nordiske sprogs oprindelse. Mest holdt han, som vi vel alle gør, af sit modersmål. Rask var en stor sprogpatriot. Han insisterede eksempelvis på at skrive på dansk, også til tyske kolleger! Han kunne naturligvis tysk, men ville hævde det danske sprogs brugbarhed, også i faglige anliggender. Hvis han havde levet i dag, ville han have været aktiv i nordisk sprogpolitik.

Det kan minde om en situation næsten 200 år senere. I Norge havde direktøren for den magtfulde norske fiskeriorganisation modtaget et brev fra Statoil, som jo også færdes i Atlanterhavet. Brevet fra én nordmand til en anden var – på engelsk. Det ærgrede ham. Så han sendte et svarbrev på islandsk – et andet af regionens sprog. Herefter gik Statoil over til en mere fleksibel kommunikationsstrategi, hvor man vælger sprog efter formål.

Når jeg begynder med Rask, skyldes det ikke kun, at jeg befinder mig á Íslandi, men at Rask havde indgående kendskab til forholdet mellem sprog og kultur. Herom skriver han:

(...) intet middel til kundskab om nationernes herkomst og slægtskab i den grå oldtid, hvor historien forlader os, er så vigtigt som sproget. I en menneskealder kan et folk forandre sæder, vedtægter, love og indretninger, hæve sig til dannelse eller falde tilbage i råhed og vankundighed, men sproget varer under alle disse

omvekslinger bestandigt ved, om ikke ganske det samme, så dog genkendeligt nok igennem hele tusindår.

2. Kommunikation og sprog – i globaliseringens tidsalder

Vi lever i stærkt opdelte samfund med mange kulturer, og den herskende tidsånd har i nogen grad marginaliseret arbejdet med de nationale sprog, de nordiske sprog og humaniora i det hele taget. Økonomitænkning, globalisering og konkurrence er vigtige begreber, hvis man vil tegne et billede af det svævende begreb 'tidsånden'. Og *kommunikation* er i den sammenhæng et vigtigere begreb end *sprog*. Tror man!

Det er karakterisk, at indledningsforelæsningsen på den nordiske kulturkonference for en måned siden på Færøerne var "Kulturens betingelser i en global kontekst". Global kontekst – kan noget være mere tidstypisk? Globaliseringen er tema for konferencer og møder inden for alle sektorer, og dansen omkring ordet kan forflygtige den bagage, man kommer med, til fordel for strategier om, hvordan man vil klare sig i den globale konkurrence. Udtrykket "internationalt samarbejde" har tabt terræn til "global konkurrence". For *konkurrencetænkningen* dominerer som nævnt *tidsånden*, og det er egentlig ikke specielt nordisk. Sammen med *økonomitænkningen* gennemsyrrer den mere og mere af samfundsliv, uddannelse – og kultur. Jeg behøver vel blot at nævne ordet *oplevelsesøkonomi* eller et begreb som *human kapital*.

Fokuseringen på økonomisk vinding præger også uddannelsestænkningen. Højteknologi, bio- og nanoteknik tilgodeses med særbevillinger under henvisning til, at det kan fremme den økonomiske udvikling, medens den uddannelsespolitiske interesse for humaniora er begrænset. Man opfatter ikke sådanne uddannelser som samfundsmæssigt lønsomme på samme måde som fx uddannelser på handelshøjskoler, *business schools*, eller landbohøjskoler, *life science*-institutioner.

Økonomitænkning er nyttig og nødvendig i mange sammenhænge, mere som middel end som mål. Men den ensidige satsning på materiel gevinst er stort set accepteret af offentligheden, og den realiseres i pagt med tidsånden bedst gennem konkurrence, også som et mantra inden for uddannelserne.

Man konkurrerer jo ikke ud i den blå luft, men opstiller kriterier, efter hvilke der kan rangordnes og "rates". Og hver gang, der på et eller andet, ofte tvivlsomt, grundlag foretages rangordninger af skoler, universiteter osv., slås det stort op i offentligheden, og mange institutionsledere spiller lidt for ivrigt med på melodien. Evaluering er godt, specielt i systemer, der bygger på en tillidskul-

tur. Men meget i tidsånden har erstattet tillid med mistillid, og her kan evalueringsredskaber og -systemer blive en hindring for kvalitetsudviklinger, hvis de ikke doseres og anvendes skønsomt.

3. Nordisk identitet, nordisk kontakt

Ligger disse momenter bag tidsånden i naturlig forlængelse af de traditionelle *nordiske værdier* inden for pædagogik og samfundsliv: *autoritetsbegrebet, demokratiopfattelsen, ligestillingen, synet på minoriteter?* De fælles nordiske værdier viser sig fx i den pædagogiske praksis på skoler og andre uddannelsessteder. Forholdet mellem barn og voksen, lærer og elev, mellem kønnene og synet på de forskellige grader af og former for begavelse opfattes af iagttagere fra andre lande som karakteristisk. Der er en mindre grad af autoritetstro og positionsbevidsthed, en større formløshed, en ligefremhed mellem kønnene og en accept af minoriteter, som ganske vist ikke deles af alle i de nordiske samfund, men som alligevel er en del af værdigrundlaget i samfundene.

Men de nordiske lande er godt på vej til at lægge sig tæt op ad andre landes uddannelsestænkning og struktur. Det viser sig på alle niveauer. Hierarkierne bliver større, ledelsen styrkes, som det hedder, selv de akademiske grader fås efterhånden kun på engelsk: bachelor, ph.d. osv. Evalueringssystemerne er nogle steder ved at køre skolerne over, elever og studenter skal segmenteres, niveauinddeles, og ordet *elite* er igen blevet stuerent, så stuerent, at det nu føres i banneret af politikerne, der undertiden mener, at man kan skriges sig til elite og verdensklasse. Jeg har hørt ekkoet af disse skrig også i Nordisk Ministerråds publikationer i de senere år "Norden som global vinderregion", "Norden – en ledende dynamisk kundskabs- og kompetensregion", osv. Af de seks aktuelle udgivelser på Nordisk Ministerråds hjemmeside er de fem i øvrigt på engelsk.

4. Kulturel bagage

Hvis vi retter os ind efter den internationale konkurrencetænkning i globaliseringsens tidsalder, risikerer vi ikke bare at sætte vores eget særpræg over styr og dermed mindske diversiteten, men også at skille os af med en næsten usynlig verdenssucces: den nordiske uddannelseskultur.

De folk, der går ud af skoler og videregående uddannelser, har ikke mistet lysten til at lære, de har lært at samarbejde, og de er vant til at omstille sig. Det danske "flexicurity-system", som både sikrer tilpasning til skiftende tekniske og økonomiske udfordringer, og som samtidig tilbyder medarbejderne ordentlige

vilkår, har eksempelvis interesseret kineserne, og nordiske ledere er vellidte i traditionelt styrede europæiske virksomheder.

Hvis de nordiske lande kulturelt skal have en stemme i verdenssamfund, skal de ikke sælge deres identitet på markedet og melde sig som globaliseringens lemminger: ”Her er vi, vi er parate til hvad som helst, og vi gør det samme som alle andre.” Diversitet er efterhånden et nedslidt ord, men begrebet er meget vigtigt. Det har man også erkendt i EU, hvor et land som Frankrig har brudt med en tradition for centralistisk sprogpolitik til fordel en dyrkelse af den sproglige mangfoldighed. Man hævder, at Frankrig er det europæiske land med størst sproglig diversitet, og det er man stolt af. Jeg deltog i fejringen af den europæiske sprogdag på Sorbonne i Paris, da Frankrig havde formandskabet i EU, og budskabet var enstemmigt: Vi skal elske sprogene, dyrke mangfoldigheden og huske, at der er andre sprog end engelsk og vores eget.

5. Sprog og kommunikation

Skal vi overføre dette til det skandinaviske og nordiske sprogområde, må vi også glæde os over og styrke sprog, der tales af ret få mennesker. Vi må fremme vilkårene for udvikling af færøsk, grønlandsk og samisk, sprogsamfund som har deres eget hovedsprog, men som også rummer (andre) skandinaviske sprog: dansk i Grønland og på Færøerne, samisk i Norge, Sverige og Finland, de officielle minoritetsprog i Sverige osv.

Mange i disse sprogsamfund kan *kommunikere* på skandinavisk, men skandinavisk er ikke deres modersmål. Og her kommer vi til en central distinktion. Man kan som bekendt kommunikere uden sprog og i samspil med sprog, og sproget er et vigtigt kommunikationsredskab. Men sproget er ikke kun til udvortes brug, det lever i os og er en del af vores forestillingsliv og tænkning, uanset om vi kommunikerer med andre. Og sproget minder os hele tiden om, hvem vi er, for vi har hele vores liv med i sproget. Sproget spejler vores uddannelse og interesser, det fastholder vores erindringer, og når det smuldrer, mister vi en del af os selv.

Men sproget aflæses også af andre, som jo slet ikke altid primært søger efter den information, der kan kommunikeres ud. Talesproget fortæller, hvor vi er vokset op, hvor gamle vi er, tonegang, tempo og vejrtrækning giver ufrivilligt oplysning om vores sindstilstand. Sprog er meget andet end kommunikation; hvis vi kun udtrykte os, når vi havde ny information at byde på, blev der ikke sagt ret meget.

6. Sprog som fællesskab

Sproget er ikke kun et personligt anliggende, selv om vi dybest set aldrig får vished om, hvorvidt andre mennesker har de samme forestillinger om sprog og virkelighed, som vi selv har; men vi ved, at vi kan opfatte ord forskelligt, og at ordenes betydning kan ændre sig, men sprog er også fællesskab. Fællesskaberne kan være større eller mindre, og vi indgår hver for sig i mange forskelligartede fællesskaber, som kan afgrænses regionalt, nationalt, socialt osv. Så sproget har en dobbeltfunktion: Det er både vores eget helt private og det er samtidig det mest nuancerede kontaktmiddel til andre. Nogle mener ligefrem, at sproget er opstået som udtryk for et socialt fællesskab, ikke i første omgang som et informationsmiddel.

Under alle omstændighed bærer sproget kultur- og materialhistorien i sig. Ordene i et sprog spejler kontakten med omverdenen, uanset om det fører til invasion af direkte lån, af fremmedord, eller om der udvikles oversættelseslån og andre erstatningsord. Ordene i et sprog er kulturens gesandter. Så sproget er ikke kun en del af den enkeltes identitet, det er i egentlig forstand kulturbærende.

”Et sprog er et samfunds lyd”, er det blevet sagt – en udvidelse af et udtryk, den danske forfatter og sanger Niels Hausgaard har fremsat: ”En dialekt er et samfunds lyd.” Begge dele er rigtigt. Hausgaard skrev i mange år sine tekster på vendelbomål, en nørrejysk dialekt – ikke for at styrke dialekten, men fordi han ikke kunne udtrykke sig kunstnerisk på andre sprog end det, der var hans oprindelige modersmål. Det har mange andre kunstnere kunnet tale med om, fx Oehlenschläger, den danske romantiks største navn. Han opholdt sig en del år som ung i Tyskland – og overvejede i en tid at gå over til at skrive på tysk for at få et større marked. En aften bevæger han sig ned til en flod, hvor en smuk kvinde sidder i en båd og synger. Et romantisk tableau:

Stille, stille! Baaden gynger
 Hisset mellem Siv og Krat;
 Sødt en Mø ved Cithren synger
 I den lune Sommernat:
 Rene Toner! Milde Lyst!
 Hvor du strømmer i mit Bryst.
 Men hvad savner jeg og græder,
 Mens hun dog saa venligt qvæder?

Det er ei den danske Tunge,
 Det er ei de vante Ord!
 Ikke dem jeg hørte siunge,
 Hvor ved Hytten Træet groer;
 Bedre er de vel maaskee,
 Ak! men det er ikke de.
 Bedre troer jeg vist hun qvæder;
 Men tilgiver, at jeg græder.

Hvad den danske tunge var for ham, var den ikke for de norske i det daværende tvillingrige. De talte norsk, også i København, hvor man var vant til mange nordiske sprog og dialekter, men de måtte skrive på dansk-norsk, som i realiteten var skræddersyet til det danske samfund og danske udtryksbehov. Derfor var det godt, at der udvikledes et norsk skriftsprog, ja flere af dem. Hvorfor? Fordi norsk kultur var mindre centralt, mere regionalt funderet end den danske, og fordi Ivar Aasen og hans fæller ikke ønskede en gradvis fornorskning af skriftsproget, men et nyudviklet rent norsk sprog.

Sproglige fællesskaber kan altså være nationale eller regionale; på en kaserne og i en skoleklasse udvikler der sig let kortvarige specifikke fællesskabet. Men hvor lang kan radiussen blive? *Kan* man have en nordisk sprogidentitet? Hvis jeg uden for Norden hører et nordisk sprog, kan jeg rammes af en spontan følelse af at indgå i et større nordisk fællesskab. Du er dog ikke alene i verden! Ligesom når jeg fra en fjern destination stiger ind i et SAS-fly. Så føler jeg mig næsten hjemme, uanset om jeg tiltales på mit eget nordiske sprog.

Om der er udviklet en nordisk identitet, kan diskuteres, og i bund og grund er det et individuelt anliggende. Fællestræk mht. livsvilkår og samfundsforhold indebærer ikke oplevelsen af en fælles identitet. Derimod kan man tale om et vist, ikke ubetydeligt og ofte ubevidst nordisk sammenhold. I europæiske og internationale sammenhænge søger personer fra de nordiske lande ofte sammen; i internationale konkurrencer holder man i Norden gennemgående med sine landsmænd, men er et andet nordisk land i spil mod et ikke-nordisk land, er sympatierne i Norden gennemgående samlet omkring den nordiske aktør, ligesom det i årtier blev regnet for selvfølgeligt, at skolerne orienterer om sprog, samfund og kultur i nabolandene. Men undervisningen er mildt sagt nødlidende.

7. Hvorfor nabosprogsundervisning?

Her er der en indsats at gøre. Den nordiske sprogdeklaration slår fast, at det skandinaviske sprogfællesskab skal videreføres – og det er virkelig sidste øjeblik. Tidspresset i skolernes modernmålsfag og tidsånden har truet nabosprogsundervisningen på livet, og skandinaviske sprog er svækket både i Finland og Island. Færøerne er bedst til skandinaviske sprog, islandsk er for færingerne inden for rækkevidde – og engelskkundskaberne er de bedste i Norden. Særlig dårligt går det mellem dansk og svensk, og dansk talesprog er en prøvelse for mange finlændere. Hvorfor så ikke gå over til engelsk?

Fordi der aldrig har været et mere intenst nordisk samspil end netop nu. Hver dag krydser over 100.000 nordboere hinandens grænser; sådan var det ikke for 25 år siden. Og hver dag hører jeg i Københavns centrum snesevis af nordiske stemmer, langt flere end engelske og japanske. Det kan være turister, forretningsfolk – eller håndværkere, der har slået sig ned i Danmark. Realiteten er nemlig, at der faktisk *er* et dynamisk nordisk samarbejde, som har kunnet overleve landenes undertiden forskellige internationale orientering og valg af alliancepartnere. Bag alle romantiske fraser og skåltaler er der en moderne virkelighed, hvor man i et nordisk kredsløb handler, udveksler erfaringer, uddanner sig og rejser i et omfang som vel aldrig før, og helt uden at lukke sig om sig selv; se bare på intensiteten af flyafgange mellem landene og på antallet af pendlere og grænsehandlere. Man er både dansk/norsk/svensk/islandsk/ålending, færing, same og nordisk, europæisk og medlem af det internationale samfund.

Hvorfor så ikke udvide den sproglige hjemmebane? Man kan på kort tid som dansk, norsk og svensk lære at forstå de andre skandinaviske sprog. Man kan på nogle uger blive bedre til nordisk end man bliver til engelsk og fransk efter flere års træning. Men der er i Norden en asymmetri; islændinge, finner, grønlandere og samer har ikke så let adgang til skandinaviske sprog. Skal vi så kommunikere på engelsk? Det kan man blive nødt til, men det er ikke det, de gør i servicesektoren, som i de senere år i de større skandinaviske byer har været præget af svenskere. Skal vi sprogfolk gå over til engelsk? Nej da, vi har særlige forudsætninger for at forstå skandinavisk. Der kan være situationer, hvor tolkning er en løsning, men det komplicerer kommunikationen ganske alvorligt.

Spørgsmålet er ikke kun, om man *kan* kommunikere på skandinavisk, men også om man *vil*. På den nordiske kulturkonference på Færøerne i sidste måned var der en kongresdeltager fra Finland, vist en erhvervsmand, som insisterede på tolkning. Hvis hans nordiske engagement havde været stærkt, kunne han vel

have lært så meget finlandssvensk, at han kunne forstå det meste. Men det så ud, som om han ikke ville.

Inddragelsen af de baltiske lande i Nordplus-ordningen gør ikke problemet mindre. Nordisk Ministerråds sekretariatet har i den forbindelse omlagt flere og flere hjemmesider til engelsk og dermed forårsaget et domænetab for de nordiske sprog. Det virker i øvrigt ikke, som om de ledende embedsmænd rigtig har forstået forskellen på sprog og kommunikation, undtagen sikkert generalsekretæren, som jo er islænding.

8. Universiteterne

På universiteterne tegner der sig nærmest et billede af et kapløb mellem fag, fakulteter og institutioner om, hvem der hurtigst går over til engelsk som undervisningssprog, og det giver større merit og dermed flere penge, hvis man skriver afhandlinger på engelsk, end hvis man skriver på sit modersmål – selv om ministrene bag den nordiske sprogdeklaration har skrevet under på, at det ikke må være mere meriterende at skrive på et sprog end på et andet. Det er den faglige kvalitet, der er det vigtigste. Men det er klart, at mange afhandling-er får større rækkevidde, hvis de indgår i et internationalt kredsløb, og til det formål er engelsk bedre end de nordiske sprog. Men det er ikke et spørgsmål om enten/eller, men om en fornuftig arbejdsdeling mellem sprogene. Man har lovgivet om sprog og fagsprog i mange af de nordiske lande, bl.a. for at sikre parallelsprog på universiteterne, men i Danmark har man ikke endnu kunnet nå til enighed om bindende bestemmelser vedr. undervisningssprog.

En nordisk analyse af holdninger til sprog blandt universitetsrektorer i Norden viser, at 80 procent går ind for en fleksibel parallelsprogsstrategi, hvilket indebærer en sikring af, at de nordiske modersmål ikke ophører med at være forsknings- og undervisningssprog. Alligevel ser det ud til, at flere og flere kurser kun udbydes på engelsk – i et misforstået knæfald for globaliseringen, som i øvrigt stiller krav om mange andre sprog end engelsk.

At undervise en overvejende skandinavisktalende studentgruppe på engelsk får let ret alvorlige *pædagogiske konsekvenser*. Kun få lærere er så sikre i fremmedsprog, at de kan undervise på fejlfrit engelsk endsige improvisere, associere og gribe øjeblikket lige så let som på deres modersmål. Det pædagogiske niveau falder. Kun få studerende er så sikre i fremmedsprog, at de lige så hurtigt forstår og tilegner sig undervisningen, som når de undervises på deres eget sprog. Tilegnelsen og indprentningen svækkes, idet en stor del af energien bindes i selve afkodningen. Og studenterne stiller meget få spørgsmål. Konsekvenserne

af et sprogskifte må derfor nøje overvejes, og hensynet til en enkelt eller ganske få ikke-nordisktalende kan ikke altid være en tilstrækkelig begrundelse for at overgå til engelsk. Men selvfølgelig skal der også kunne udbydes undervisning på engelsk og andre sprog ved nordiske universiteter.

9. Sprogpolitik i Norden

De nordiske sprogsamfund er meget forskellige, men den påvirkning, vi udsættes for netop nu, er den samme. Vi møder den på forskellig baggrund, men meget er vi enige om:

Vi er enige om alles ret til sprog, ens eget modersmål og gerne to andre.

Vi er enige om at ønske de nuværende nordiske hovedsprog fastholdt som hovedsprog – i respekt for andre sprog i samfundet.

Vi er enige om, at nabosprogsundervisningen skal styrkes.

Vi er enige om, at domænetab er alvorligere end importord.

Vi ønsker arbejdet med sprog i skole og på videregående uddannelser styrket.

Vi vil styrke læsning og værdsætter litteraturen som alternativ kilde til sprogformyelse.

Vi vil styrke kendskabet til andre sprog end vort eget sprog og engelsk.

Vi værdsætter også de gode oversættelser, som giver os adgang til fiktion og fagsprog, vi ellers ikke kunne have glæde af, og som sikrer, at vi ikke lukker os alene om vores egne kulturer.

Vi ser det som en konsekvens af alles ret til sprog, at tegnsprogene sikres rettigheder inden for vort sprogområde.

Vi respekterer globaliseringens konsekvenser for erhvervsliv og uddannelse, men påpeger værdien af parallelsproglighed og udvikling af nationalsproglig fagterminologi – også af hensyn til folkeoplysning og demokrati.

Vi ønsker klar og korrekt offentlig kommunikation.

Vi finder det indlysende, at globalisering kræver penge til sprog, både i den offentlige og private sektor.

Det er et fælles udgangspunkt. Når vi skal argumentere for en bevarelse af det nordiske sprog- og kulturfællesskab, skal vi gøre det på en anden måde end tidligere.

10. Argumentér synkront

Det er min personlige opfattelse, at man står sig ved at argumentere synkront for det nordiske, hvad enten det drejer sig om sprogpolitik eller andre emner. Man skal selvfølgelig fastholde den historiske baggrund for fællesskabet, men eftersom man er oppe imod den forestilling, at det nordiske er noget gammeldags kulturgods, er det væsentlig at henholde sig til, at kommunikationsgevinsten og domæneudvidelsen er inden for rækkevidde, når det gælder skandinaviske sprog – men kræver års studier, når det drejer sig om engelsk, tysk, fransk, spansk osv. – for slet ikke at tale om sprog, der ikke har noget slægtskab med nordisk.

Det kan betale sig at lære det nordiske nabosprog, fordi man i stigende grad får brug for dem – og fordi man meget let opnår den hjemmebanefordel, det er for alle, at de (danskere, nordmænd, svenskere) kan tale deres eget sprog, også med andre nordboere. Men man må gøre sig klart, at det nordiske sprogfællesskab stiller store fordringer til specielt finner og også til mange islændinge. Sprogforståelse kan opnås lettere end sprogbeherskelse.

Argumentationsbyrden vil muligvis blive lettet af globaliseringen, for netop når vi møder hinanden uden for Norden, bliver kultur- og værdifællesskabet tydeligt, ikke kun for folk der arbejder med sprog og kultur, men for alle dem der lever med og i sproget.

Norden har i globaliseringens tidsalder mulighed for at vise sig som et foregangsområde på mangfoldige felter, herunder det sproglige. Vi lever i fredelig sameksistens efter århundreders stridigheder på kryds og tværs, vi ser værdien i den sproglige mangfoldighed både her i Norden og andre steder på kloden. Vi har noget at byde på, både hver for sig og sammen.

Útdráttur:

Í erindinu er bent á áherslur í hugsunarhætti samtímans sem gera mönnum erfitt fyrir að koma auga á mikilvægi norrænna tungumála: samkeppnishugsun, kapphlaup um hnattvæðingu, áherslu á fjármagn og skort á skilningi á sambandinu milli sjálfsvitundar, tungumáls og samskipta. Þetta getur ógnað bæði sérkennum og þróun einstakra tungumála og takmarkað skilning á og kunnáttu í grannmálum – á sama tíma og íbúar Norðurlanda hittast oftar en nokkru sinni áður. Í lok erindisins eru settar fram nokkrar tillögur sem styrkt gætu norræn tungumál og norrænan málskilning.

*Professor Jørn Lund
Det Danske Sprog- og Litteraturselskab
Christians Brygge 1
1219 København K
jl@dsl.dk*

Nordisk språkgemenskap ur andraspråksperspektiv

Flera gånger har vi under den här konferensen kommit att beröra globaliseringen och i samband med det hur ett främmande språk – engelska – alltmer kommit att lämna sina avtryck här i Norden. En annan sida av globaliseringen, som här ska tas upp, är det faktum att en växande andel av den nordiska befolkningen utgörs av invandrare från främmande länder. Visserligen är inte invandring något nytt fenomen, men omfattningen har ökat och invandringens karaktär har ändrats. I en globaliserad värld kommer de nya medborgarna från nästan alla jordens hörn, och integrationsfrågorna hör till de stora inrikespolitiska utmaningarna. Också ur ett samnordiskt perspektiv är det viktigt att fundera på integrationsfrågorna och vad jag här ska ta upp är frågan om hur en växande grupp andraspråkstalare kan knytas till den nordiska grannspråksförståelsen.

1. Inledning

Till den nordiska särprägelns hör den nordiska gemenskapen med ett väl utvecklat samarbete de olika länderna emellan. Förutom geografisk närhet baseras gemenskapen på upplevelsen av likhet vad gäller kultur, beteende, omvärldsuppfattning, samhällsliv med mera. Inte minst gäller likheterna språk, och samvaron i regionen har alltid underlättats av att majoriteten talar språk (danska, norska och svenska) som i typologiskt avseende står varandra så nära att de brukar betraktas som mellanförståeliga, låt vara att mellanförståelighet är en högst relativ faktor. Detta gör det möjligt för många skandinaver att använda sitt eget språk i mötet med andra nordbor, eller med Haugens (1972) benämning praktisera så kallad *semikommunikation*. Dessa två grundstenar (mellanförståeligheten och semikommunikationen) är i sin tur basen för föreställningen om en *nordisk språkgemenskap*. Efter Dahlstedt (1980) är det vanligt att dela in den i två delar, i en *primär del* bestående av talare som har danska, norska och svenska som sina modersmål och i en *sekundär del* där vi då tänker oss talare med andra modersmål men som har lärt sig antingen danska, norska eller svenska. Inläringen kan ha skett utanför målspråksmiljön som ett främmande språk (till exempel genom danskundervisning i den isländska skolan) eller i målspråksmiljön som ett andraspråk och jag talar då om situationen för vår invandrade befolkning i Skandinavien, både för ungdomar och vuxna.

Att den nordiska språkgemenskapen inte alla gånger möjliggör en problemfri kommunikation vet vi sedan länge (se till exempel Maurud 1976), och vi har också sedan länge haft klart för oss att vissa grupper gärna ser engelska som ett alternativ till semikommunikationen. Samtidigt ska vi inte heller underskatta förutsättningarna, och vissa gånger är det ingen tvekan om att de är goda. Redan i Mauruds studie (1976) visade sig norrmännen klara grannspråksförståelsen riktigt bra och i den senaste studien från 2005 (se nedan) har fåringarna förbluffat med ett lysande resultat. Vad gäller den invandrade befolkningen har vi dock nyligen genom det så kallade INS-projektet¹ (Delsing & Lundin Åkesson 2005) fått siffror på att invandrarungdomar (i regel andra generationens invandrare) förstår grannspråken klart sämre än ungdomar i samma ålder med något av de skandinaviska språken som modersmål. Att den första generationens invandrare skulle ha klarat testet bättre finns det knappast någon anledning att förmoda. Därmed är jag inne på den grupp av nordbor som jag här ska fokusera.

2. Några utgångspunkter

Utgångspunkten är ett uppdrag från Nordens språkråd som jag rapporterade år 2008 under titeln *Samma skjorta – olika knappar* (Börestam 2008:535). Orden i rubriken härstammar från greken Stavros och beskriver hans syn på den nordiska språkgemenskapen. Stavros bor i Malmö men jobbar i Köpenhamn. Enligt hans erfarenheter är den nordiska språkgemenskapen som en skjorta som visserligen kan vara lite svår att knäppa – knapparna är ju olika – men som ändå går att bära när man väl fått den på sig, och huvudsaken är att skjortan fungerar, inte att den är snygg. Han har alltså lärt sig att hantera grannspråksförståelsen, även om det kunde vara knepigt i början. Stavros är en av de icke-nordiska invandrare som i rapporten berättar om sina erfarenheter av att integreras i den nordiska språkgemenskapen, och jag ska snart återvända till den bild han ger. Först är det dock på sin plats att närmare redogöra för uppdraget och de ramar jag gavs.

Utgångspunkten var att andraspråkstalaren har ett sämre utgångsläge när det gäller grannspråksförståelsen, dvs. att personer med sekundär hemvist i den nordiska språkgemenskapen har svårare att förstå grannspråken (danska, norska och svenska) än de som har något av språken som modersmål. Dessutom krävs det ju aktiva färdigheter i antingen danska, norska eller svenska eftersom man inte kan använda sitt modersmål. I stället för att söka ytterligare bekräftelse på vad som tycktes vara ett faktum ansåg man inom Nordens språkråd att

1 Förkortningen INS ska uttydas *Internordisk språkförståelse i en tid med ökad internationalisering*

det i nuläget inte var fruktbart med ytterligare kartläggning på en generell och övergripande nivå (jfr INS-undersökningen). Uppgiften för mig blev istället att bryta ner vad som antogs vara en problematisk bild från ett abstrakt plan till en mer gripbar nivå där ett fåtal individer figurerar. Det förde samtidigt med sig att jag lämnade den kvantitativa forskningstraditionen till förmån för en kvalitativ forskningsansats där människor istället får sätta ord på sina erfarenheter och själva berätta vad de varit med om. Detta innebar för min del intervjuer. Dessutom var avsikten att vända på myntet så att positiva och inte negativa drag står i fokus. Nordens språkråd har bland annat i uppgift att arbeta för en förbättrad grannspråksförståelse, och det framstod därför som mer angeläget att tillvarata erfarenheterna hos ett mindre antal positiva exempel än att söka uppredad bekräftelse på erfarenheter av negativ karaktär. I stället för ungdomar bestämdes samtidigt att vuxna individer skulle stå i fokus och som undersökningsfält valdes Öresundsregionen, ett område där invandrarna är särskilt många samtidigt som den internordiska integrationen där är särskilt aktuell. Dessutom gäller det ett område där den aktuella språkkombinationen (danska-svenska) i alla testningar visat sig kunna bli problematisk, i alla fall om man vill uttala sig på det generella ”beredskapsplan” som omfattar samtliga nordbor, vare sig de har erfarenhet av grannspråkskontakt eller inte. Det geografiska läget gör dock att skåningar och Köpenhamnare har goda förutsättningar för kontakt med varandra och att en sådan kontakt ger bättre språkförståelse visar också INS-undersökningen (se även exv. Bø 1978). Givetvis har sådan kontakt alltid förekommit i en eller annan form, liksom den satt sina spår i de lokala varieteter området uppvisar.

I preciseringen av uppdraget står att läsa att ”Syftet med projektet är att beskriva och analysera språkbruk och språkinlärning hos ett antal nordbor som invandrat till Norden i vuxen ålder, och inte har nordiskt modersmål men ändå kan sägas vara väl integrerade i nordisk språkgemenskap, åtminstone i delar av den, såsom i en dansk-svensk språkgemenskap”. Det material som samlades in för att belysa dessa frågor består av totalt 10 intervjuer, varav hälften är gjorda med invandrare som först lärt sig danska som andraspråk, sedan kommit i kontakt med svenska medan andra halvan gått motsatt väg, från svenska som andraspråk till danska som grannspråk. Till detta kommer två personer, Else med danska som förstaspråk, Lars med svenska, vilka har språkliga erfarenheter av liknande karaktär i och med att de också flyttat över sundet. Ytterligare en handfull intervjuer gjordes med andra icke-nordiska andraspråkstalare, men de som inte medtogs sorterades bort antingen för att de inte bidrog med ytterligare information till helhetsintrycket eller för att personen inte bedömdes vara

tillräckligt integrerad. Jag vill understryka att det rör sig om en liten undersökning, men som alla studier av kvalitativ karaktär är samtidigt detaljerna fler. Därför har också rapporten till omfånget blivit ganska omfattande och mycket av det som där berörs kan inte här komma med, till exempel vad Else och Lars har berättat.

Av syftesbeskrivningen framgick att det gällde att hitta personer som var integrerade i nordisk språkgemenskap, och till en början kan det vara angeläget att ta ställning till de två nyckelbegrepp som här döljer sig, nämligen *nordisk språkgemenskap* och *integrerad*. Hur vet vi om någon är integrerad i den nordiska språkgemenskapen? Vem är det? Är alla modersmålstalare av danska, norska och svenska det eller ska kanske även de integreras? Och vad är det de ska integreras i?

Redan termen språkgemenskap är problematisk och det rör sig om ett språk-sociologiskt begrepp som många forskare vill undvika eftersom benämningen enligt deras uppfattning kommer att skymma en verklighet som är betydligt mer dynamisk och mångfasetterad än så. Le Page & Tabouret-Keller (1985) menar också att benämningen snarare speglar användarens naiva och enögda syn på hur språk bör vara än hur språk och språkbruk i verkligheten är. Kanske gäller detta i särskilt hög grad för den nordiska språkgemenskapen, även om vi inte heller ska överdriva problemen. Den verbala kommunikation behöver sällan vara perfekt för att kommunikationen ändå i funktionellt perspektiv ska vara framgångsrik, något som gäller i de flesta sammanhang.

Själv har jag, inspirerad av Fishman (1971:234), tidigare gjort ett försök att inventera sådana aspekter som tycks ha särskild relevans för den nordiska språkgemenskapen. Det rör sig om följande tre faktorer (Börestam Uhlmann 1994):

- språklig likhet och mellanförståelighet
- interaktion och kontakt
- symbolisk integration

Den första faktorn gäller vad Fishman talar om som ”gemensamt språk”, något som vi i Norden inte har. Här rör det sig i stället om *tre typologiskt närstående språk* med potential att av talarna uppfattas som *mellanförståeliga*. Målet för samnordiska insatser är inte heller homogenitet i språkligt avseende utan mångfald och kommunikationen förutsätts ske via olika varieteter, det vill säga genom semikommunikation. För att underlätta semikommunikationen är det tänkt att skolan inom språkgemenskapens primära delar ska erbjuda undervisning i grannspråk, en verksamhet som i verkligheten tycks spela en blygsam

roll (Delsing & Lundin Åkesson 2005:105). Inom den sekundära språkgemenskapen undervisas i danska (Västnorden) och i svenska (Finland). Inte heller den verksamheten är som vi vet problemfri (se till exempel Delsing & Lundin Åkesson 2005).

Den andra faktorn gäller *interaktion/kontakt* och eftersom det rör sig om ett område som till ytan är mycket stort har inte alla möjlighet att träffa andra nordbor. Kontakt har man främst i gränsområden, och det är då ofta bara två av språken som möts. I sådana områden ger kontakten (direkt och samtidigt ofta indirekt via etermedia etc.) både förutsättningar och motivation för inläring. Öresundsregionen är ett sådant kontaktområde där allt fler invånare rör sig över gränsen och dagligen möter både danska och svenska språket.

Slutligen har vi *psykologiska och sociokulturella faktorer*, aspekter som alla gäller inställning och samhörighetskänsla. Om man ser till hela den nordiska språkgemenskapen blir denna sida av saken mycket viktig och språkgemenskapen som den då framträder snarast av symbolisk karaktär, ungefärligen av samma slag som nationen. Det rör sig i hög grad om vad Anderson (1991) i ett numera klassiskt verk talar om som en ”föreställd gemenskap”, en ”imagined community”. Alla gemenskaper som inte tillåter kontakt ansikte till ansikte, är på olika sätt ”föreställda”, och kanske även andra än dessa (Anderson 1991:6). Ännu mer än nationen utgör dock den nordiska språkgemenskapen en ”potential”, och ifall man inte förstår varandra eller (av andra skäl) väljer att övergå till engelska, så kan man inte säga att den nordiska språkgemenskapen förverkligas. Därtill är givetvis den nordiska språkgemenskapen bara en av de gemenskaper, eller nätverk, som vi ingår i och för alla gäller att språket inte bara är ett redskap för kommunikation, utan även ett medel för att visa vilka vi är eller vilka vi vill vara.

Av dessa tre infallsvinklar råder ingen tvekan om att mellanförståeligheten varit det kriterium som för nordisk språkplanering varit den centrala faktorn. På hemsidan för Nordens språkråd är det mellanförståeligheten som framhävs. I grunden ligger också uppfattningen (se Karker 1976:80) att de skandinaviska språken inte i egentlig mening är skilda språk utan relativt varandra kan ses som olika dialekter, vilket förstås i första hand är av relevans för det talade språket. Av olika skäl är det för min del här mer centralt att utgå från *kontakten* som den etablerande faktorn, och inte mellanförståeligheten. Undersökningen sker ju i ett område med goda möjligheter till grannspråkskontakt, och den gäller just individer som tagit till vara på dessa möjligheter. Som jag tidigare nämnt visar också tidigare studier att förståelsen i ett kontaktområde är mycket bättre. För

att återvända till INS-undersökningen är invandrarungdomarna i Malmö tre gånger så duktiga som de i Stockholm på att förstå danska, samtidigt som de är betydligt bättre än modersmålstalarna i Stockholm (Börestam 2008:21 ff.), låt vara att inga av resultaten är lysande. Detta har de blivit genom att konfronteras med danska, och vi kan förstås inte bortse från att det är resultatet av inläring. Därför vill jag i detta sammanhang se danska och svenska som närstående språk vilka man kan lära sig lätt, bland annat för att man inte behöver lära sig precis allt. Detta är för min del en viktig fråga eftersom jag vill tänka mig en dansk-svensk språkgemenskap där också invandrarna ryms. Kontakt kan alla ha, medan mellanförståeligheten riskerar att få en alltför mytisk koppling till modersmålskompetensen, kanske också till en identifikation av etnisk karaktär som även den följt med modersmjölken.

Med kontakten som infallsvinkel vill jag också närma mig begreppet *integration*. Ordet integration härstammar från det latinska ordet "integratio" som i sin tur efter ytterligare härledning ungefärligen innebär 'återställande av en helhet'. Ordet används enligt Nationalencyklopedien inom samhällsvetenskapen för att beteckna en "process som leder till att skilda enheter förenas; även resultatet av en sådan process." Speciellt vanligt är ordet vid studier av internationell migration och etniska relationer och används då för att "beteckna de sociala processer genom vilka minoriteter, till exempel invandrade etniska grupper, slussas in i och blir delaktiga av det nya samhälle de flyttat till. Det kan gälla deras arbets- och bostadsmarknad, eller deras sociala, kulturella och politiska liv." Av ordvalet "slussas in" kan man utläsa ett "ovanförperspektiv", och man skymtar en aktör med uppgift att sköta integrationen. Denna aktör är i detta sammanhang statsmakten, som ju för övrigt också avgör om någon ska få stanna eller inte. Ingen integration, eller sammansmältning om man så vill, kan dock komma till stånd utan kontakt människor emellan, här mellan invandrare och icke-invandrare. Integration är en ömsesidig process som kräver anpassning från bägge sidor. Utan kontakt blir det heller ingen integration. För att vara integrerad i den dansk-svenska språkgemenskapen ska man därför enligt min mening ingå i ett socialt nätverk där talare både av danska och av svenska förekommer, eller ha förekommit. Kontakterna kan omfatta antingen arbetslivet eller fritiden, möjligen bägge. För en del informanter rör det sig om att de har sitt arbete på andra sidan sundet, för andra att de är gifta med en skandinav och/eller har flyttat mellan länderna. Språkgemenskapen är alltså något som utövas i verkliga livet, vilket givetvis också innebär att mina informanter i de flesta fall har helt andra förutsättningar än de ungdomar från spridda ställen i Norden som ingick i INS-studien.

3. Materialet

För min studie gällde det därför att få tag på icke-nordiska invandrare som hade inrättat sig i Öresundsregionen och kunde klara av både danska och svenska. Med ”klara av” menas här att man i ett funktionellt perspektiv kan använda sig av ett av språken (andraspråket) och vid behov åtminstone förstå det andra (grannspråket). Med den tid som fanns till rådighet fanns inte möjlighet att inledningsvis ta reda på exakt hur många potentiella informanter som kunde tänkas. Säkert hade bara den uppgiften kunnat bli lika omfattande, och några intervjuer hade inte kommit till stånd. Till hjälp med materialinsamlingen hade jag dock en assistent som under ett par månader hjälpte mig med att söka efter tänkbara kandidater.² Det kunde gälla sådana som flyttat mellan länderna eller som jobbade på andra sidan sundet och vi antog att man då rimligen hade konfronterats med både danska och svenska. Om man klarat av att kommunicera under de betingelserna fanns det därför mycket som talade för att man enligt min definition skulle vara integrerad. Med tanke på att det rörde sig om intervjuer, sökte vi med andra ord personer som hade något att berätta om det vi var intresserade av.

I tabell 1–2 ges en övergripande presentation av de personer som intervjuats för projektet. I tabellerna presenteras de efter födelseår med de äldsta informanterna först.

Kön	Kodnamn	Hemland/ Modersmål	Födelseår	Yrke	Ankomst till Danmark/(kontakt med svenska)
Man	Anwar	Egypten Arabiska	1946	Kultursekreterare	1969 (1988)
Man	Masoud	Irak Arabiska	1958	Byggnadsingenjör	1992 (2000)
Kvinna	Sirikit	Thailand Thailändska	1966	Restauranganställd	2000 (2003)
Kvinna	Ludmila	Ryssland Ryska	1977	Sekreterare	2002 (2004)
Kvinna	Evita	Brasilien Portugisiska	1982	Systemvetare	2003 (2004)

Tabell 1. Informanter som först lärt sig danska, därefter kommit i kontakt med svenska

² Tack Pernille Folkmann för hjälpen!

Kön	Kodnamn	Hemland/ Modersmål	Födelseår	Yrke	Ankomst till Sve- rige/(kontakt med danska).
Man	Luigi	Italien Italienska	1940	Pizzabagare	1964 (1983)
Man	Pierre	Martinique Kreol/franska	1951	Städare	1980 (2003)
Kvinna	Irena	Polen Polska	1954	Vårdbiträde	1976 (2001)
Man	Stavros	Grekland Grekiska	1956	Försäljningschef	1975 (1985)
Kvinna	Kornelija	Litauen Litauiska	1976	Utredare/fo	1996 (2000)

Tabell 2. Informanter som först lärt sig svenska, därefter kommit i kontakt med danska

Som framgår av tabell 1–2 rör det sig om lika många individer av bägge könen, fem män och fem kvinnor. Denna faktor har jag alltså i viss mån balanserat medan jag för övrigt ville få med personer som är så olika som möjligt, både vad gäller härkomst och social tillhörighet även om det inte varit möjligt att matcha grupperna mot varandra så att de fått samma fördelning på dessa punkter. Vi kan alltså inte utan vidare jämföra personerna i tabell 1 med dem i tabell 2.

Åldersmässigt finner vi människor födda mellan år 1940 (Luigi) och år 1982 (Evita). Medelåldern för informanterna i tabell 1 var 40 år vid intervjutillfället, för dem i tabell 2 var medelåldern knappt 50 år. Om man ser till hur länge informanterna varit i Norden blir tendensen den att personerna i grupp 1 varit här kortare tid (12 år) än de i grupp 2 (27 år). Skillnaden är mycket stor, och de i grupp 2 har varit här mer än dubbelt så lång tid. Detta beror på att jag velat ha med personer som Sirikit, Ludmila och Evita, som är exempel på en rätt ny invandrargrupp. De är alla gifta med danska män, men på grund av den danska lagstiftningen kan paren inte bosätta sig i Danmark utan har valt att flytta till Sverige. Den danske partnern har då möjlighet att pendla till sitt arbete i Danmark. Under materialinsamlingen hörde jag dem ibland omtalas som ”danska flyktingar”.

Informanternas yrken är såväl manuella som intellektuella, även om de intellektuella dominerar. De som är i arbete förefaller ha uppgifter som i stort sett speglar utbildningsnivån och ingen av dem jobbar som städare trots akademisk utbildning eller liknande, något som annars kan förekomma bland den invandrade befolkningen. Möjligen är Pierre ett undantag, eftersom han i Sverige utbildades till fräsare och trots det har arbetat mest med städning. Vid in-

tervjutillfället var han dessutom arbetslös. Tre av informanterna är dock under utbildning, och det gäller den grupp som flyttat från Danmark till Sverige med en dansk make, dvs. Sirikit, Ludmila och Evita (tabell 1).

Beträffande integration har jag gjort bedömningen att samtliga är kommunikativt integrerade i en dansk-svensk språkgemenskap, dock i olika grad och på olika grunder. Utan tvekan är det så att Sirikit är på gränsen om endast språkkunskaperna tas i beräkning. Hon är alltså gift med en dansk man och har tidigare bott ett par år i Danmark. Tillsammans bor de nu i Sverige, och Sirikit håller på att lära sig svenska. I familjen kommunicerar de med varandra på danska. I Sverige använder hon danska, men har svårt att bli förstådd vilket antagligen beror mer på hennes kraftiga brytning än på att det är danska hon talar. När jag valt att ändå ha henne med är det för att hon som inlärare har gjort sådana enorma framsteg och för att hon med sin oräddhet och envishet ändå utträttat det hon behöver (Börestam 2008:170).

4. Resultatet

Nedan kommer jag i korthet att redogöra för resultatet utifrån två aspekter. Andra aspekter tas upp i Börestam 2008. Först behandlar jag hur de språkliga förutsättningarna etablerades genom inläringen av ett andraspråk, därefter hur man senare erövrade åtminstone receptiv kompetens i ett närbesläktat språk, ett grannspråk. Med andraspråk avses i fortsättningen det första skandinaviska språk man lärde sig och med grannspråk menar jag det andra skandinaviska språk man mötte. Efter att ha redogjort för själva inläringen tar jag upp vilka språkliga strategier olika personer valde för att förhålla sig till de bägge språken. Här menar jag mig kunna urskilja två huvudsakliga valmöjligheter, nämligen att bli *språktänjare* vilket innebär att man behåller andraspråket som bas eller att bli *språkbytare* vilket innebär antingen att man byter andraspråk eller håller sig med två andraspråk.

I texten kommer jag löpande att citera olika informanter. Vid intervjuerna hade jag i regel sällskap av min assistent, och eftersom hon är danskspråkig hade vi vid intervjuerna möjlighet att konfrontera informanterna med bägge språken. Förståelsen från deras sida var aldrig något problem. Informanterna fick inledningsvis själva välja vilket språk de föredrog att tala, och eftersom de flesta valde svenska är också de efterföljande citaten i regel på detta språk. Säkert sammanhänger det med att jag ofta var drivande vid intervjun. Att man valde svenska betyder dock inte att danska inslag saknades, och så gott som alla informanter blandade språken. Säkert kan detta delvis förklaras med

att bägge språken aktualiserades under samtalet. Givetvis ska vi också minnas att det rör sig om andraspråkstalare, varför inlärardrag inte saknas i det talade språk som jag i citaten efter bästa förmåga transformerat till skrift. Några av de konventioner jag använt framgår av bilagan. Till detta kommer att skriften i sig utgör en blek avbildning av det talade språket och att talspråk alltid ger ett avvikande intryck när det framställs i skrift, oavsett hur bra man är att tala ett språk.

4.1 Inläring av *andraspråket* respektive mötet med *grannspråket*

Vad gäller *inläring av andraspråket* (det första skandinaviska språket man lärde sig) så anlände alla till antingen Danmark eller Sverige i vuxen ålder, och medelåldern för ankomsten till det nya landet var ca 25 år. Så gott som alla lärde sig språket i sitt nya hemland genom att följa en kurs, men för kvaliteten i kunskaperna är det ändå den informella inläringen man framhäver. Stavros säger till exempel att han lärde sig svenska på Kursverksamheten, men framförallt genom sin bekantskapskrets och tack vare sin svenska fru. Ludmila, som följde en dansk folkhögskolekurs, poängterar att den var så bra just för att hon kunde vara tillsammans med danskar hela tiden. Därför sitter också hennes danska så bra. Rätt många nämner hur viktig televisionen var för inläringen av andraspråket och det är en faktor som senare skulle få ännu större betydelse när det senare gällde att lära sig grannspråket. Att televisionen länge varit viktig för grannspråksförståelsen i regionen vet vi också sedan tidigare, något som dock digitaliseringen kan komma att förändra. Det ska också påpekas att tevetittande är en vana som går att upprätthålla alldeles oavsett på vilken sida gränsen man bor. Genom teve och givetvis även radio, kan man inte bara etablera utan även upprätthålla språkkunskaper för att senare orientera sig om händelser på andra sidan sundet. Speciellt viktig är televisionen för den grupp av kvinnor som är gifta med danska män. Alla uppger att de regelbundet nu i Sverige ser på dansk teve tillsammans med sina makar och det tycks vara en viktig del av den danska de exponeras för i Sverige. Evita säger följande om familjens tevevanor:

EVITA: *Ja* [vi ser dansk teve varje dag]. Vi brukar bråka om teve, därför jag vill lyssna på svenska, men han vill lyssna på TV2 och DR1 så han vill lyssna på danska nyheterna. Så jag är lite tvingad att LYSSNA på danska (när han är hemma).

När man skulle *bekanta sig med grannspråket* är det helt klart att andraspråket användes som en brygga över till grannspråket. Kunskaperna i grannspråket

utvecklades därför i symbios med andraspråket, som i alla fall i början givetvis var det starkaste språket.

STAVROS: Hade inte jag kunnat svenska hade jag inte kunnat begripa danska heller, eller jag kunde inte översätta detta till svenska som jag förstår, flytta det till en annan plattform.

EVITA: *Ja* kanske jag tror jag hade lite hjälp av danska i början. Det är många ord som betyder samma saker och speciellt när man läser. Så jag tror att jag hade lite hjälp av danska för att komma i gång med svenska.

PIERRE: Men jag upptäckte själv att eftersom i alla fall dom här svenska och danska, om du lyssnar noga du kan upptäcka att det liknar i alla fall svenska och sånt []. Men man ska lyssna noga.

Inte minst i skrift hade man nytta av andraspråket och många förefaller ha lärt sig genom att läsa grannspråket, något som enligt min mening understryker skriftbildens betydelse som analysredskap. Med skriften får inlärares lättare syn på relevanta likheter och skillnader mellan språken.

LUDMILA: Från början det hjälpte mycket att förstå. Jag kunde förstå vad alla säger men jag, kunde [inte] minst förstå vad, dom skriva. Så jag kunde, se filmer, på engelska till exempel och läsa på svenska. Men jag har aldrig pratat danska med någon här.

IRENA: Jag kunde inte ett ord danska nästan. Jag kunde läsa när jag tittade på teveprogram från Danmark, då kunde man läsa och följa med i filmer och sånt, nästan 70–80 % kunde jag läsa. Men när man hörde det fattade man inte någonting. Men nu kan jag det. Det är femte år jag är i Danmark nu.

Intressant nog är det igen teven som omtalas, denna gång dock textremsan och möjligheten att samtidigt konfronteras med både skrift och tal. Nyttan av skriften är dock störst när det gäller den receptiva delen (läsningen), medan det egna skrivandet på grannspråket kan vara det allra knepigaste att över huvud taget ta sig för:

MASOUD: När man läser, det är också bra. Man kan lära sig jättesnabbt, men när man vill själv skriva så är den värsta.

Skriften kan på så sätt uppträda både som hjälpare och stjälpare, beroende på om man tänker på receptiva eller aktiva färdigheter. När man i backspegeln berättar om sitt möte med två olika skandinaviska språk är det också många av informanterna som fört fram åsikten att danska var svårare att lära sig än svenska, oavsett i vilken ordning man lärt sig språken:

MASOUD: Nu är vi alltså efter fyra år här i Sverige. Så det är mest svenskan som dominera. Och det är faktiskt inte bara på grund att jag har varit här, men det är faktisk på grund att den är LÄTTARE att prata.

EVITA: Nej, [danska] var jättesvårt. Det var jättesvårt, det är mycket svårare än svenska.

Ibland framgår det tydligt att svårigheterna kan kopplas till förhållandet mellan tal och skrift som enligt många informanter är mindre genomskinligt i danskan än i svenskan. Antagligen försvåras i så fall möjligheten att använda skriften som analysredskap.

ANWAR: Svensk det är enkelt för att man läser vad man talar och där var ingen svårighet medans dansk halv överser ord som helt är borta, så att säga *gulerodder mælk flode* alle disse ord []. Också ibland det är svårt att höra alla satser alltså fullständigt. Det är orden. Ja man koncentrerar sig MYCKET. Men svenska får man dom alla bokstaverna tydligt och klart uttalt. Så man hörer faktisk allt, alltså vad man skriver, och det är fördel.

Kunskaperna i andraspråket etablerades alltså genom formell inläring, på samma sätt som för andra invandrare genom att man följde en kurs. När det gällde grannspråket blev emellertid den formella inläringen inte lika viktig och majoriteten lärde sig vad de behövde i grannspråket på informellt sätt. Givetvis beror detta på vad man har för målsättning. En del upplevde också att de denna gång var för gamla och att de helt enkelt inte hade någon lust att sätta sig på skolbänken igen. Att lära sig ett nytt språk är på sätt och vis en investering för framtiden och när man kommer upp i åren känns kanske en sådan investering mindre relevant (Norton 2000:10–11).

Alla förefaller klara sig skapligt eller till och med riktigt bra, men vi ska som sagt hålla i minnet att det rör sig om andraspråkstalare som givetvis talar danska eller svenska med mer eller mindre brytning. Denna brytning kan ställa till problem när man talar sitt andraspråk i grannlandet, till exempel när en dansk invandrare använder danska i Sverige. Detta omvittnas inte minst av de informanter som befinner sig bland andra inlärare, allra mest Sirikit, Ludmila och Evita som fångades upp när de gick på svenskurs i Sverige med studiekamrater utan bakgrund i Danmark. Sirikit, som valt att fortsätta tala danska i Sverige, säger att lärarna inte har några svårigheter att begripa vad hon säger. Däremot har hon stora problem med de andra i klassen, och därför blir det också svårt att använda danska i klassrummet:

SIRIKIT: Ja de [lärarna] forstår [när jeg] snakker dansk. Samme jeg gå først i klasse, jeg snakke dansk. De siger: Nej nej nej, svensk. De ikke forstå hvad jeg siger.

Evita säger att när hon och hennes danske make har svensktalande gäster kommer hon ofta att fungera som tolk:

EVITA: Till exempel om vi har middag tillsammans min man och några *gäster* gäster som är från Sverige eller som bor i Sverige. Många av dom fattar ingenting som han säger, så måste jag översätta vad det är som han säger till dom. Så det går, det är inga problem.

Säkert är gästerna många gånger själva invandrare, och Evita lägger ju också till att det kan röra sig om gäster som bara ”bor i Sverige”. Att hon inte har så många ”infödda” svenska vänner framgår för övrigt av intervjun. Även om hon hade haft sådana hade de kanske haft svårt att begripa vad hon sa på danska, vilket för övrigt inte är aktuellt eftersom hon anstränger sig att tala svenska. Hon är med andra ord en språkbytare (se nedan). Stavros, däremot, har valt att tala svenska i Danmark och omvittnar att det ibland kan vara initiala svårigheter. Nedan beskriver han hur ett telefonsamtal kan utvecklas då han ringer upp någon i sin danska kundkrets:

STAVROS: Man kan säga att det är i tre steg. Först så ska folk ställa in öronen och dom försöker lokalisera VEM är det som ringer? Vad är han för nåt? Han är icke dansk och han verkar icke svensk heller och så vidare. Dom gör ett test. [] Man måste först koncentrera sig på SPRÅKET, inte på PERSONEN i fråga. Vad är det för språk han pratar? Och DÅ ska han inställa sig och säga, okej, då försöker jag.

Att förståelsen också är en viljeakt och att vissa svensktalande personer inte varit inställda på bruten danska belyser också följande ord från Masoud, som för egen del tolkat det som en ovilja att acceptera honom som ”riklig” dansk:

MASOUD: Att prata danska [i Sverige]? Nej fordi han accepterar inte mej som dansker.

Masoud menar alltså att han inte blir betraktad som dansk i Sverige, oavsett hur bra danska han talar. Språkval är också en identitetshandling och att tala danska i Sverige är inte för hans del aktuellt. Därmed är vi inne på de språkliga val som Masoud och de andra informanterna kommit att göra.

4.2 Val av språkliga strategier

Alla informanterna har alltså etablerat en plattform av språklig kompetens i ett andraspråk som senare utvidgats med åtminstone receptiva kunskaper i ett närbesläktat språk (grannspråket). Vid inläringen utgjorde andraspråket den fasta grunden, och färdigheterna i grannspråket utvecklades först i symbios med

detta. I förlängningen visar det sig dock att alla inte varit nöjda med att ha två språk i ett sådant symbiotiskt förhållande, utan att en del föredragit att släppa denna förtöjning i andraspråket och utveckla även produktiva färdigheter i grannspråket.

Här har informanterna gjort olika val, och av intervjuerna framgår att deras förutsättningar, behov, målsättning och språksyn varierar. Valen styrs dock inte bara av personliga preferenser utan även av omgivningens krav (se nedan om Anwar). För en del av informanterna, speciellt då för de mest ambitiösa inlärnarna, har övertägandena lett till att man satsat på att bygga upp parallella färdigheter i grannspråket, antingen för att i framtiden byta andraspråk eller för hålla sig med två. Dessa personer kallar jag fortsättningsvis för *språkbytare*. Andra personer, och det gäller speciellt den lite äldre gruppen av informanter som gått från svenska till danska, har en annan syn som är mer pragmatisk och styrs av helt andra ambitioner. De upplever att det räcker med att klara sig, det spelar mindre roll hur, eller hur det låter. Dessa personer kallar jag fortsättningsvis för *språktänjare*, och för dem intar språklig korrekthet en underordnad roll. Med språklig korrekthet avses här i första hand att man blandar danska och svenska, något som ju medför att man delvis ger sig in på normlöst land. Det ska dock åter sägas att de allra flesta, av intervjun att döma, blandar mer eller mindre. För en del rör det sig dock om en resurs medan det för andra är en olycklig omständighet i inlärsituationen. Tudelningen av språkstrategierna nedan bygger för övrigt på en avvägning mellan den målsättning informanterna satt upp och vad resultatet blivit till dags dato, oavsett om de är framme vid målet eller inte.

Språktänjarna är de som allra mest framhäver inläring av informell art och de har också en utpräglat funktionell syn på kommunikationen. Det viktigaste är som sagt att man klarar sig, inte hur det låter och gränsen mellan språken ser man som ett kontinuum där man rör sig olika långt vid olika tillfällen. Språkliga normer är inte viktiga och att blanda danska och svenska går bra. Man talar alltså gärna en slags ”skandinaviska”. De personer jag fört till språktänjarna är Stavros, Irena, Luigi, Pierre och Sirikit. Alla utom Sirikit har väl etablerade andraspråk och i genomsnitt har de varit 26 år Skandinavien. Deras medelålder är drygt 50 år (51,4 år).

Till språkbytarna har jag fört Anwar, Masoud, Evita, Ludmila och Kornelija, och medelåldern bland dem är knappt 40 år (38,4 år). De är alltså betydligt yngre och de har inte heller varit lika länge i Skandinavien, med en genomsnittlig vistelsetid om 12,4 år. Typiskt för språkbytaren är att hon har en mer normativ inställning till språk och gärna framhäver betydelsen av formell inlä-

ning. Det rör sig om att arbeta hårt för att lära sig språket och på så sätt om en investering i framtiden (Norton 2000:10–11). Genast ska dock sägas att Anwar inte riktigt hör till gruppen – hans inställning är egentligen språktänjarens men han har i praktiken kommit att bli en språkbytare eftersom folk i hans invandrar-täta omgivning krävde att han skulle gå över till svenska och inte fortsätta att tala danska (jfr Sirikits upplevelser i klassrummet ovan). Med den normativa inställningen följer också att man ser danska och svenska som klart skilda språk som det gäller att hålla isär. Skandinaviska är inget för dem. För att illustrera skillnaderna vill jag återvända till det citat om skjortan som också kommit att namnge hela rapporten. Det härstammar alltså från Stavros, och yttrandet låter i sin helhet på följande sätt:

STAVROS: Ja, hur ska man säga, det är samma två, samma skjorta och den har lite tjockare knappar och lite mindre knappar och lite färre knappar. Och jag menar, det är bara till att vänja sig.

Stavros är alltså en språktänjare och för honom är lösningen att acceptera situationen som den är. Mot denna uppfattning kan man ställa ett annat citat, denna gång från Masoud, som även han väljer att framställa relationen mellan språken på ett bildmässigt plan:

MASOUD: Till exempel två bröder, du känner EN av dom och du tror du känner den andre när du ser dom fordi de ansikten är desamme. Det kan vara att de liknar varandra så säger, okej, jag känner honom också. Men sen kommer han och [...]. Det är ett nackdel att man ska lämna allt.

Vad Masoud menar är att danska och svenska är som två bröder och man ska inte tro att man känner dem bägge efter att ha lärt känna den ene. Det är bara utsidan som är lika. Inläringen måste starta från grunden och det gäller att inte fuska:

MASOUD: Alltså en dansk som ska lära svensk. Grunden till det är undervisning, [som] kan ge bättre resultat och det är klart att det går snabbare när [] man har redan en nordisk språk, men man måste inte missa grundläggande ting också i språket. Det kan vara att om några år också senare jag kunne få den här fel igen och igen och igen, fordi jag har aldrig lärt mej grundläggande.

Att lära sig språk är ett hårt, men givande arbete, och det kräver starkt engagemang:

MASOUD: Det är jätteviktigt hur mycket man insatser alltså hur man allvarligt, [] att man lär, alltså tar tid, lägger tid. Ja, studerar faktiskt och vill. Viljan är jätteviktigt faktiskt här, alltså att man lär [] inte på grund av jobb eller [] utan bara att man VILL lära ett språk och läsa. För mej är jätteviktigt

att läsa tidningar att se vad pågår här. Var lever jag, i vilket miljö och situation är jag?

Denna syn på värdet av språkliga studier delas inte av språktänjaren, och Pierre framhåller nedan att han saknar motivation att sätta sig på skolbänken. Dessutom kan tilläggas att han anser sig vara för gammal. Bäst är det att lära sig danska genom att umgås med danskar:

PIERRE: Ja precis [man måste träffa danskar för att lära sig riktig danska] och det beror på vad har man för motivation också. Som jag säger, till exempel jag snackar redan svenska och jag kan i alla fall (försöka det) prata med danskar med sån nordisk språk. Jag har ingen motivation att gå i skolan och sitta på bänken, läsa danska ordentligt. Det har jag inte faktiskt. Det kanske beror på åldern också. Jag är femtifyra som tänker: Ah femtifyra, snackar jag svensk, det vad ska jag göra ((skratt)). Vad ska jag med dom här språken? Det är nästan bättre att gå ut och arbeta.

Inte förvånansvärt finner vi på denna punkt skillnader mellan olika sociala grupper. Masoud är akademiker, vilket inte Pierre är. För den som har ett skrivbordsyrke är givetvis skriften av central betydelse. Stavros, som jag tidigare citerat, är dock akademiker och lika mycket språktänjare som Pierre. För Stavros är det viktigaste att man når fram till varandra och det är det funktionella perspektivet som framhävs:

STAVROS: Så man måste våga säga även om man säger fel. Så i Danmark gör jag så här att JAG pratar svenska med dom orden jag kan hantera på danska så säger jag dom. Jag säger inte skillnad, jag säger forskellig till exempel. Jag säger inte nöjd jag säger tillfreds. Så dom orden som jag lär mej och kan använda varje dag, så försöker jag applicera dom så det blir fler och fler och fler och fler.

Stavros drar sig alltså inte för att prata, och det är så han samtidigt lär sig. I motsats till språktänjaren Stavros framhäver språkbytare gärna att man inte vågar, eftersom risken att göra fel är så stor.

MASOUD: Och såna små småsaker faktiskt hela tiden var det och man kunne inte. Alltså man blir nervös efter en varje gang. Man missar sin självförtroende att inte riktigt är det här. Det blir fel hela tiden.

EVITA: Nej det är uttal som jag kan inte längre. Jag tror att jag blir för blyg att prata danska därför att jag vet att jag kan inte bra så. Men att till exempel LÄSA danska, det är inga problem. [] Men att PRATA det går inte längre. Det är för nära språk.

Evita framhåller här hur svårt det är att aktivt behärska två språk som är så lika,

och hon satsar därför på att låta språken byta roller så att hennes andraspråk (danska) blir grannspråk och hennes grannspråk (svenska) blir andraspråk, dvs. hennes aktiva språk. För närvarande ser hon ingen möjlighet att hålla bägge språken aktiva, eftersom hon inte kan hålla isär dem. Även Kornelija, en annan av språkbyttarna, ser det som nödvändigt att upprätthålla en gräns mellan språken:

KORNELIJA: Det är klart, att man förstår språket (det skrivna i alla fall). Men personligen tycker jag att om man ikke har svenska som modersmål, blir processen att lära sig danska svårare just pga. kunskaper i svenska. De ligger för nära varandra för att kunna separera dem helt och hållet. Ibland önskade jag att jag ikke kunde svenska, och började plugga danska som ett helt främmande språk. Då skulle det bli lättare att lära sig det. Men det är bara min åsikt. Man kan ha väldigt olika inlärningsstrategier. Jag tycker att om man är utlänning och kan svenska i förväg, kan man knappt lära sig felfritt danska.

Enligt Kornelija är det symbiotiska förhållandet mellan två språk ett hinder, åtminstone för den som liksom henne har en så hög målsättning med språkstudierna. Hon säger också att hon inte tycker om ”orena” språk och att det stör henne när folk ”talar blandade språk”. Denna åsikt delas inte av den typiske språktänjaren:

PIERRE: *Ja* jag pratar nordiska för att om jag pratar hela svenska så fattar dom inte så mycket. Så jag måste blanda med dom orden som jag vet, kanske dom kommer att förstå på danska.

SIRIKIT: Samme jordbær. Svenskere siger jordgubbe. Jeg siger jeg købe jordbær, hun siger: Hvad siger du? Jeg svarer dansk. Hun forstå ikke. Jeg siger jordgubbe. Hun siger okay.

Både Pierre och Sirikit belyser sin inställning med hur de gör i konkreta situationer, och jag gissar att deras språksyn i hög grad formas av att man ser sig själv i den kommunikativa talarrollen. För den som är rädd att göra fel, såsom Masoud och Evita, gissar jag att den solitära skribentrollen ligger närmare till hands och därför blir språkfelen för dem en avslöjande spricka i fasaden.

5. Sammanfattning

Ovan har jag redogjort för huvuddragen i en undersökning om några icke-nordiska andraspråkstales erfarenheter av mötet med både danska och svenska i Öresundsregionen. Valet av just dessa individer har gjorts med avsikt att de ska kunna bidra med erfarenheter av positivt slag i och med att de mot alla odds blivit *integrerade i en dansk-svensk språkgemenskap*. För att mina informanter

ska kunna räknas som *kommunikativt integrerade* i en dansk-svensk språkgemenskap har jag därför krävt *kontakt* med bägge språken. Genom kontakt har mina informanter blivit sociala aktörer i ett sammanhang där både danska och svenska ingår, och på så sätt har de kommit att åtminstone *förstå* även grannspråket i det funktionella sammanhang där kunskaperna behövs. Min studie gäller därför människor som haft ett återkommande *behov* av bägge språken, och det är i detta behov som *motivationen* att överkomma de språkliga hindren föds. I mötet uppstår inlärningsmöjligheter, och såväl språkinläring som kommunikationsstrategier är något som vuxna andraspråksinlärare ofta är duktiga på.

Kontakt är en faktor som kan innebära väldigt olika saker, både vad gäller arten och graden av de förbindelser man har. Typiskt för ett område med geografisk möjlighet till grannspråkskontakt torde också vara att olika kontaktkanaler förstärker varandra. *Televisionen* har länge varit en viktig faktor i Öresundsregionen, och det gäller inte minst mina informanter som ofta pekar på att textremsan i kombination med det talade ordet varit av avgörande betydelse när de skulle bekanta sig med grannspråket. På så sätt kom det skrivna ordet att utgöra en brygga mellan språken, och vi vet sedan länge att grannspråk i skriftlig gestalt är lättare att förstå än det talade språket.

Indirekt kontakt av detta slag är alltså oerhört viktig, men träder ändå i bakgrunden när den *direkta kontakten* kommer in i bilden. Denna kan vara sporadisk, men typiskt för Öresundsregionen är att den för många utgör ett stadigvarande inslag i vardagen, ofta så att man bor på en sida sundet och jobbar eller studerar på den andra. Detta gäller också mina informanter. Ibland kan grannspråksanknytningen dock vara av mer personligt slag såsom för de utländska kvinnor som bor i Sverige med en dansk make.

Typiskt för andraspråkstalarens relation till den nordiska språkgemenskapen är att inlärd kunskaper i danska, norska eller svenska utgör den inträdesbiljett som krävs. Andraspråkstalaren kan vara väldigt duktig på sitt andraspråk men låter sällan som en infödd. Därför kan exempelvis en dansktalande invandrare ha svårare att använda danska i Sverige än en talare med danska som modersmål. Detta gäller inte minst när mottagaren själv har invandrarbakgrund, dvs. när den dansktalande invandraren möter en invandrare med svenska som andraspråk, eller vice versa. Dessa erfarenheter bekräftar den allmänna bilden av att invandrare spontant förstår grannspråket sämre än vad modersmålstalare gör. Samtidigt säger många att grannspråksförståelsen just i Öresundsregionen inte bjuder på några större problem i allmänhet, och det beror enligt min mening

på att många av kontakterna inom regionen är av återkommande slag, och därför inga bra exempel på ”spontan mellanförståelighet” på det sätt man tänker sig grannspråksförståelsen vid testningar av den typ som INS-undersökningen utförde.

Den som upprepade gånger konfronteras med ett närstående språk lär sig att behärska situationen och på den punkten utgör inte mina informanter något undantag. Snarare är det så att de många gånger har en fördel. Dels är de rutinerade språkinlärare, dels är de vana vid samtalande under mindre optimala betingelser. I min avhandling från 1994 valde jag (efter Coupland m.fl. 1991) att använda beteckningen *problematiska samtal* för grannspråkskommunikation mellan oövade personer, och det definierade jag (Börestam Uhlmann 1994:56) som ”en kategori av diskurser där samtalsdeltagarna får förhandla mer än vad man annars behöver göra för att uppnå gemensam förståelse”. Man fick helt enkelt anstränga sig mer, upprepa eller formulera om sitt budskap, kanske också fråga en gång extra när man inte var helt säker på att man förstod. I andraspråksforskningen brukar sådana interaktionella (eller kognitiva) fenomen gå under benämningen ”kommunikationsstrategier” (Hammarberg 2004:57 ff) och det är något som andraspråkstalare är vana att ta till.

Vad gäller strategier för språkval och språklig anpassning har jag valt att skilja mellan vad jag kallat *språktänjare* och *språkbytare*. Självfallet innebär varje dikotomi en förenkling, men den ger ändå en möjlighet att lyfta fram vad som i detta sammanhang förefaller vara relevanta val. Språktänjarna ser danska och svenska språket som två punkter på ett kontinuum där man rör sig olika långt från den egna utgångspunkten olika gånger. Språktänjarna är i regel lite äldre och har varit länge i Skandinavien. De är väl etablerade i regionen och toleranta i språkligt avseende. Språk används för kommunikation och är bara ett redskap i utbytet mellan människor. Det är viktigare att *våga tala* än att göra det rätt och riktigt. Därför behöver man inte heller gå på kurs i grannspråket, utan man lär sig det man behöver genom att interagera med andra, dvs. genom informell inlärning. För deras del förefaller drivkraften likna vad Gardner & Lambert (1972) kallar för *instrumentell motivation*. Den instrumentella motivationen innebär att språket lärs in för en begränsad fördel relaterad till något relativt konkret mål. Sin identitet behöver man inte lägga i vågskålen. Stavros är en utmärkt exponent för detta, och han säger att: ”Det är ingenting att bara hålla den [språket] eller sitta latent, så man måste våga säga även om man säger fel.”

En annan syn har alltså språkbyterna som i stället anser att om man är i grannlandet så ska man också anamma grannlandets språk. För dessa indivi-

der, Anwar undantagen, är den språkliga korrektheten viktig och man skulle hellre vara tyst än att blamera sig språkligt. Valmöjligheterna är två: danska *eller* svenska och i den mån man ändå råkar blanda dem så är det ofrivilligt. Flera av dessa personer är i en yngre ålder och för dem finns därför framtiden med bland språkbruksdomänerna och i den framtiden tänker man sig en karriär i det land man nu bor. Även för dem blir språket ett redskap, eller snarare en investering, eftersom det för personer som Masoud, Ludmila och Kornelija rör sig om akademiska yrken där de språkliga kraven verkligen är större än för exempelvis Luigi och Pierre. Därför vill jag nog säga att deras motivation inte bara är instrumentell utan i hög grad även *integrativ*, den andra motivationstyp som Gardner & Lambert urskilt. Med en sådan inställning lär man sig ett språk för att man önskar identifiera sig med landets invånare och bli en del i gruppen. Masoud ger ett utmärkt exempel på sin integrativa profil och sin höga målsättning då han säger att: ”Jag kan säga att jag har lärt språket när jag skrattar med andra när dom skrattar och jag gråter när dom andra gråter.” Oavsett fördelningen så kan man konstatera att både språktänjaren och språkbytaren finns bland ”infödda” danskar och svenskar i regionen, vilket samtalen med ”infödingarna” Else och Lars har bekräftat (Börestam 2008:55–75). Vi ska också komma ihåg att min studie gäller återkommande, nära nog permanent kontakt och här är semikommunikationen bara en av de valmöjligheter som blir aktuella. Två forskare som bägge diskuterat integrationsprocessen i Öresund ur språkligt perspektiv är Teleman (2001) och Gregersen (2003) och de skisserar ett scenario där två ytterligheter kan tänkas, nämligen språklig sammansmältning mellan danska-svenska och större tvåspråkighet i området. Här tangeras på sätt och vis min indelning i språkbytare och språktänjare, och jag kan inte se annat än att ytterligheterna fortsatt kan existera sida vid sida. Särskilt spännande är det att följa vad som händer i utbildningsmässigt hänseende. Vid Lunds universitet har man fullt upp med alla studenter som vill lära sig danska, och för danska barn i Sverige finns det numera, förutom modersmålsundervisning, vissa möjligheter att gå i tvåspråkig klass (*se.oresundsbron.com/download/354*).

Slutligen vill jag återvända till en av formuleringarna jag tidigare använt i texten, och det är föreställningen att jag studerat personer vilka blivit integrerade i en dansk-svensk språkgemenskap *mot alla odds*. Är då oddsen så dåliga som INS-undersökningen låter påskina? Jag tror det inte, och jag menar att under de förutsättningar som här gällde har också andraspråkstalaren en chans. Kontakt ger inlärningsmöjligheter och man har redan klarat av att som vuxen lära sig ett nytt språk. Dessutom är man van att använda sitt andraspråk under betingelser

som kanske inte alltför mycket skiljer sig från grannspråkskommunikationen. Tack vare, och inte trots, att man är andraspråkstalare är man bättre rustad för grannspråkskontakten än vad många skulle tro.

Litteratur

- Anderson, Benedict. 1991. *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. 2nd rev. edition. London and New York.
- Bø, Inge. 1978. *Ungdom og naboland. En undersøkelse av skolens og fjernsynets betydning for nabospråkförståelsen*. (Rogalandsforskning 4.) Stavanger.
- Börestam Uhlmann, Ulla. 1994. *Skandinaver samtalar. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 38.) Uppsala.
- Börestam, Ulla. 2008. *Samma skjorta – olika knappar. Icke-nordiska invandrades erfarenheter av dansk-svensk språkgemenskap i Öresundsregionen*. (TemaNord 2008:535.) Köpenhamn.
- Coupland, Nikolas, Wiemann, John M. & Giles, Howard. 1991. Talk as "problem" and communication as "miscommunication". An integrative analysis. I: Coupland, N., Giles, H. & Wiemann, J.M. (eds.), *"Miscommunication" and problematic talk*. Newbury Park, Ca. m.fl. S. 1–17.
- Dahlstedt, Karl-Hampus. 1980. Den språkliga situationen i Norden. *Språken i vårt språk*. Språkstudier samlade av Inge Jonsson och utgivna av Svenska Akademien 1980. Stockholm. S. 102–118.
- Delsing, Lars-Olof & Lundin Åkesson, Katarina. 2005. *Håller språket ihop Norden? En forskningsrapport om ungdomars förståelse av danska, norska och svenska*. (TemaNord 2005:573.) Köpenhamn.
- Fishman, Joshua A. 1971. The sociology of language: An interdisciplinary social science approach to language in society. I: Fishman, J.A. (ed.), *Advances in the sociology of language. Vol. 1. Basic concepts, theories and problems: Alternative approaches*. The Hague. S. 217–404.
- Gardner Robert C. & Lambert, Wallace. 1972. *Attitudes and Motivation in Second language learning*. Rowley, Mass.
- Gregersen, Frans. 2003. Factors influencing the linguistic development in the Øresund region. *International Journal of the Sociology of Language* 159. S. 139–152.
- Hammarberg, Björn. 2004. Teoretiska ramar för andraspråksforskning. I: Kenneth Hyltenstam & Inger Lindberg (red.): *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*. Lund. S. 25–78.
- Haugen, Einar. 1972. Semicommunication: The language gap in Scandinavia. *The ecology of language. Essays by Einar Haugen*. Selected and introduced by Anwar S. Dil. Stanford, Ca. [Tidigast tryckt 1966.] S. 215–236. *Språk i Norden* 1976. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 58.) S. 39–84.
- Le Page, Robert B. & Tabouret-Keller, Andrée. 1985. *Acts of identity. Creole-based approaches to language and ethnicity*. Cambridge m.fl.
- Maurud, Øivind. 1976. *Nabospråksförståelse i Skandinavien. En undersøkelse om gjensidig forståelse av tale- og skriftspråk i Danmark, Norge og Sverige*. (Nordisk utredningsserie 13.) Nordiska rådet. Stockholm.
- Nationalencyklopedien*. 1992. Band 9. Höganäs.

Norton, Bonny. 2000. *Identity and Language learning. Gender, Ethnicity and Educational change.* (Language in social life series). Longman. London m.fl.

Teleman, Ulf. 2001. Öresundsspråk? E som Erik H som 70. *Sproglige åbninger. Festskrift til Erik Hansen.* Köpenhamn.

Bilaga: Några transkriptionssymboler

Skiljetecken har använts för att förtydliga innehållet, och kommateringen är genomgående svensk, även då informanterna talar danska.

<i>Kursiv:</i>	För vissa ord som mer eller mindre tydligt uttalas på grannspråket, dvs. på svenska om personen annars talar på danska och tvärtom
VERSAL	Betoning
(Parentes)	Svårt att uppfatta. Ord inom enkel parentes är en gissning
((Dubbel parentes))	Anteckning från transkriptörens sida, såsom ((applåderar))
[Hakparentes]	Redigering från min sida
Bindestreck-	Avbrott

Útdráttur

Í greininni er kynnt rannsókn sem fór fram með samtölum (TemaNord 2008:535) þar sem tíu innflytjendur, sem ekki voru af norrænum uppruna, sögðu frá reynslu sinni af því að skilja dönsku eða sænsku sem grannmál á Eyrarsundssvæðinu. Helmingur þeirra hafði fyrst lært dönsku en síðan komist í kynni við sænsku en hinn helmingurinn hafði farið gagnstæða leið, þ.e. frá sænsku til dönsku. Ég hef skipt þátttakendum í svonefnda *málteygjendur* og *málskiptendur* eftir því hvað réði vali á tungumáli og eftir mállegri aðlögun. Vissulega er ákveðin einföldun fólgin í hverri tvískiptingu en hún gefur samt færi á að draga fram það sem í þessu samhengi virðist skipta máli við valið. Málteygjendur líta á dönsku og sænsku sem tvo punkta á samfellu þar sem menn flytja sig mislangt og misoft frá eigin upphafi. Málskiptendur eru yfirleitt eldri og hafa verið lengi í Skandinavíu. Aðra sýn á tungumálið hafa málskiptendur sem líta á hinn bóginn svo á að séu þeir í grannlandinu eigi þeir einnig að tileinka sér tungumál grannlandsins. Þessum einstaklingum finnst mikilvægt að fara rétt með málið og að betra sé að þegja en að verða sér til skammar vegna tungumálsins. Valmöguleikarnir eru tveir: danska eða sænska og í þeim tilvikum sem mönnum verður á að blanda þeim saman er það ekki með vilja gert. Málskiptendur eru yfirleitt yngri en málteygjendur og að þeirra mati er framtíðin meðal málnotkunarviðanna. Í þessari framtíð stefna menn á frama í því landi sem þeir nú búa í. Bæði stefnumiðin eru vænleg til árangurs og gefa

tilefni til talsverðra vangaveltna um það sem snýr að norrænu málsamfélagi, nú og í framtíðinni.

*Docent Ulla Börestam
Institutionen för nordiska språk
Box 527
Uppsala universitet*

Halldóra Jónsdóttir og Þórdís Úlfarsdóttir

ISLEX - Islandsk-skandinavisk webordbog

1. Indledning

ISLEX er en tværnordisk, flersproget onlineordbog med islandsk som kilde-sprog og svensk, norsk bokmål, nynorsk og dansk som målsprog. ISLEX er et samarbejdsprojekt mellem fire institutioner i Island, Sverige, Norge og Danmark. Disse institutioner er *Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum* (SÁ), Reykjavík, *Institutionen för svenska språket*, Universitetet i Göteborg, *Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier*, Universitetet i Bergen og *Det Danske Sprog- og Litteraturselskab*, København. Den islandske redaktion er ansvarlig for kilde-sproget og for udformningen og udviklingen af databasen til ISLEX. Redigeringen af målsprogene varetages af redaktionerne i hvert af de øvrige lande.

ISLEX-projektet blev indledt i 2005, og arbejdet forventes afsluttet i 2011 når ordbogen bliver åbnet. Redigeringsarbejdet foregår i en webbaseret database, som er specielt udviklet til projektet, sådan at alle fire landes redaktioner kan redigere samtidig. Ordbogen er designet for det elektroniske medium, men er ikke overførsel fra bog til skærm. ISLEX udnytter de fordele som elektronisk formidling giver mulighed for, og mange af artiklerne ledsages således af illustrationer, animationer og lydseksempler. ISLEX-ordbogen er den første elektroniske ordbog der omfatter og forbinder flere nordiske sprog. Den indeholder ca. 50.000 islandske opslagsord (som svarer til en mellemstor ordbog) og deres oversættelser. Ordbogen dækker moderne islandsk sprog, med særlig vægt på at repræsentere et mangfoldigt udvalg af kollokationer, idiomer og sprogbrugseksempler med tilhørende oversættelser til målsprogene.

Projektet er for det meste finansieret af de fire landes regeringer og har desuden modtaget økonomisk støtte fra nordiske fonde. Ordbogen vil blive gratis tilgængelig på webben.

1.1 De skandinaviske sprogs stilling i Island

I Island undervises der i dansk (alternativt norsk eller svensk) som obligatorisk fag fra syvende til tiende klasse. Også i gymnasiet er dansk obligatorisk i et til to år for de fleste linjer, og i tre år for den sproglige linje. På universitetet undervises der i dansk, norsk og svensk, og på læreruddannelsen tilbydes dansk som

valgfag. På grund af de historiske bånd mellem Danmark og Island er dansk et vigtigt sprog i uddannelsessystemet. Mange islandske studerende vælger at studere i et af de tre skandinaviske lande. Der er stor interesse for islandsk i Skandinavien og moderne islandsk litteratur er populær, men de færreste er i stand til at læse den på originalsproget. De eksisterende ordbøger mellem islandsk og de skandinaviske sprog er enten gamle eller utidssvarende, de fleste er små og indeholder utilstrækkelige oplysninger om islandsk sprogbrug. ISLEX ordbogen er derfor en velkommen tilføjelse til den islandske ordbogsflora.

1.2 Målgrupper

ISLEX opfylder forskellige målgruppers behov. De primære målgrupper er dog elever/studerende og lærere, samt oversættere fra islandsk til de skandinaviske sprog. Ordbogen er velegnet til både produktion og reception. Som en islandsk-skandinavisk ordbog retter den sig på den ene side mod svenske, norske og danske brugere, bl.a. til hjælp til oversættelse fra islandsk eller til studier og undervisning i islandsk i Norden, og på den anden side mod islandske brugere der har behov for oplysninger om ord og udtryk på de øvrige nordiske sprog. Andre målgrupper er islændinge der af forskellige grunde er i kontakt med de nordiske lande, samt sprogforskere der beskæftiger sig med de nordiske sprog.

2. Ordbogsarbejdet

ISLEX-projektet udarbejdes af fire universitets- og forskningsinstitutioner i Norden og forbinder fem nordiske sprog. ISLEX er således et håndgribeligt resultat af nordisk leksikografisk samarbejde mellem fire lande. For at muliggøre dette har man udarbejdet faste arbejdsmetoder som bliver beskrevet i det følgende.

2.1 Arbejdsmetoder

Hver institution er en selvstændig arbejdsenhed og varetager oversættelserne til det pågældende sprog. De ansætter medarbejdere til oversættelse og korrekturlæsning. Den islandske redaktions rolle er at forberede ordbogsartiklerne for oversætterne. Dette indebærer at opdele opslagsordet i flere betydninger og indsætte islandske ordforklaringer til hjælp for oversætterne. Desuden indsættes ordforbindelser på passende steder og der udarbejdes sprogbrugseksempler. Nogle lemmaer får illustrationer til yderligere forklaring. Den islandske redaktion bestemmer endvidere hvornår hver 'pakke' med opslagsord er klar til oversættelse og meddeler dette på en særskilt kommunikationsside, *islex forum*.

2.2 Semantiske felter

I ISLEX-ordbogen arbejdes der ikke efter alfabetisk orden. Ordforrådet er delt op i semantiske felter som hver tæller 15 – 400 ord, og der arbejdes hver dag efter denne inddeling af materialet. Eksempler på disse ordgrupper er *dyr, planter, tøj, vejr, landskab, biler, mad, udseende, sundhed, finanser, fysik, geologi, biologi, jura, offentlig administration*, og mange flere. I alt tæller ordgrupperne omkring et tusind. Hver redaktør og oversætter arbejder med en, to eller tre ordgrupper ad gangen. Denne metode, d.v.s. at arbejde med bestemte semantiske felter ad gangen, sikrer et meget bedre overblik og en større variation i målsprogenes ækvivalenter ved de islandske lemmer.

2.3 Kommunikation

Kommunikation mellem de fire redaktioner er en vigtig del af ordbogsarbejdet. Der anvendes fem forskellige metoder til dette formål: 1) e-post, 2) et specielt system til beskeder indbygget i selve databasen, 3) bemærkninger der skrives inde i ordbogsartiklerne (dette gælder for beskeder der ikke kræver hurtig respons), 4) en speciel web-side, *islex forum*, og 5) møder mellem alle redaktionerne.

Ordbogens indhold er under stadig udvikling og oversætterne kommer med feedback på forskellige ting som den islandske hovedredaktør tager stilling til. Eksempler på ændringsforlag er f.eks. hvis en oversætter ønsker et nyt sprogbrugseksempel eller mener at den islandske redaktion har glemt en bestemt betydning under et lemma.

Websiden *islex forum* bruges til forskellige meddelelser. Der kan oversætterne se hvilke semantiske felter er klare fra den islandske redaktions hånd og kan vælge materiale til at oversætte.

Der er blevet afholdt samarbejds møder med alle medarbejderne to gange om året, skiftevis i Island og samarbejdslandene. Møderne tager 3 dage og er et vigtigt forum for diskussioner og meningsudveksling. På møderne bliver alle oplyst om arbejdets gang i hvert land, forskellige sager tages op til behandling, opståede problemer bliver løst foruden at der tages beslutninger om de næste skridt i projektet. Der er altid omkring 20 deltagere på møderne, som af den grund er dyre, men det er dog altid lykkedes at finansiere dem med midler fra nordiske fonde.

3. Ordbogens indhold

ISLEX-ordbogen indeholder som før sagt 50.000 opslagsord. Den islandske del bygger hovedsagelig på en eksisterende ordbogsbase samt Árni Magnússon-instituttets tekstkorpus. Arbejdet med ISLEX omfatter en leksikalsk analyse af dette materiale, bl.a. en semantisk opdeling af ordforrådet. Samtidig med at være en multisproglig ordbog tjener ISLEX-projektet også som et vigtigt led i en systematisk web-baseret formidling af oplysninger om islandsk ordforråd for de islandske brugere. Til dette formål er korpusset et vigtigt redskab. Korpusset tæller 60 millioner ord fra elektroniske tekster, hvor hovedparten er yngre end fra 1980. Det er et uundværligt instrument ved ordbogsbeskrivelsen og har en selvstændig gyldighed som en informationsbase om islandsk nutidssprog.

Foruden opslagsordene i ISLEX findes der et stort antal fraser (ordforbindelser og faste udtryk), henvisninger, etiketter, lyd, illustrationer og links. Der lægges en særlig vægt på at udnytte web-mediets fordele, bl.a. ved at tilføje de leksikografiske oplysninger billed- og lydmateriale.

3.1 Ordforbindelser og faste udtryk

I ISLEX forekommer der flere typer fraser, d.v.s. kollokationer, faste udtryk og idiomer. Foruden Jón Hilmar Jónssons store ordbogsværk, *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun* (2005), foreligger der ikke et oversigtsværk over fraser i islandsk og da heller ikke med oversættelser til andre sprog ligesom det er tilfældet i ISLEX. Kollokationerne medtages for at vise typiske eller obligatoriske syntaktiske mønstre omkring hvert enkelt lemma. Andre fraser skal fordybe brugerens forståelse og give en bedre adgang til et materiale som ofte er svært at finde frem til i traditionelle ordbøger, men er dog en vigtig del af kildesproget (se A. Hannesdóttir og J.H. Jónsson 2001). Antallet af fraser i ISLEX er sandsynligvis det samme som antallet af lemmaer, d.v.s. omkring 50 tusinde.

3.2 Eksempler

I ISLEX-ordbogen findes der mange tusinde sprogbrugseksempler. De er ikke autentiske eksempler, men valgt og tilpasset af den islandske redaktion. Eksemplerne viser lemmaerne i typiske omgivelser i sproget og er endvidere en tilføjelse til de semantiske oplysninger.

3.3 Henvisninger

Som man kender fra andre online-ordbøger anvendes links når der henvises mellem lemmaer i ISLEX-ordbogen. Eksternale links er endvidere indbygget i systemet og de bruges til at forbinde ISLEX med andre websites. Den vigtigste er en database med bøjninger af islandske ord (se *bøjninger* her nedenfor).

3.4 Etiketter og brugsbestemmelse

Etiketter i ISLEX anvendes på en lignende måde som man kender fra de fleste traditionelle ordbøger. Der er to slags etiketter, for det første for at markere fagområder som *jura* og *fysik* og for det andet for at vise stiletiketter, f.eks. *gammelt*, *formelt* og *uformelt*. Etiketter kan både henvise til kildesproget og ækvivalenter i målsprogene.

3.5 Udtale og andre lyde

Det blev tidligt besluttet ikke at vise ordenes udtale med fonetisk skrift, men at bruge lydseksempler i stedet. Denne fremgangsmåde er velkendt i elektroniske ordbøger. Andre lyde forekommer endvidere i ISLEX, bl.a. for at forklare lydord som f.eks. *plask*, *knirk* og *bums*.

3.6 Illustrationer

I ISLEX-ordbogen gøres der hyppigt brug af illustrationer i ordbogsartiklerne. Formålet med billedmaterialet er at hjælpe til ved bestemmelsen af ordets betydning. Desuden vil illustrationerne gøre brugen af ordbogen mere interessant, især for de yngste brugere, d.v.s. skoleelever.

3.7 Bøjninger

Bøjninger i islandsk kan være svære, og ISLEX giver oplysninger om bøjninger på alle opslagsord (der overhovedet bliver bøjet) via et link til projektet *Beygingarlýsing íslensks nútímamáls*, som er udarbejdet på SÁ. Det er en database hvor ordenes bøjningsparadigme fremstår i sin helhed.

4. Ordbogen på webben

Her gør vi rede for den database der blev udarbejdet til redigeringsarbejdet i ISLEX i 2004. Siden går vi over til projektets hjemmeside og brugergrænsefladen der blev udviklet i 2008. Vi beskriver de vigtigste søgefunktioner som brugerne kan benytte sig af i ordbogen.

4.1 Den centrale database

I løbet af 2004 blev der udviklet en database for ISLEX-projektet, som både skulle bevare projektets data og bruges som dets hovedredskab. Systemets hjemsted er SÁ (tidligere Orðabók Háskólans, det leksikografiske institut i Island), og det er opbygget således at redigeringsarbejdet kan udføres mange steder samtidigt. Fordelen var at samarbejdsinstitutionerne i Sverige, Norge og Danmark ikke behøvede specielt udstyr til opgaven andet end en internetkobling, og en spredt placering af deltagerne skulle ikke være en hindring.

It-specialisten Ragnar Hafstað blev ansat til at stå for design og programmering af systemet. Databasen blev taget i brug tidligt i året 2004 og det islandske grundmateriale blev importeret i den. Siden har Ragnar udviklet og udbygget systemet. ISLEX-databasen var designet for webben, hvor der lagdes en stor vægt på at udnytte mediets muligheder for at gøre projektet tidssvarende og omgivelserne for redigeringen så nemme og imødekommende for medarbejderne som muligt.

Databasen byder på mange slags søgefunktioner som redaktørerne gør nytte af i deres arbejde.

Mange af de egenskaber er blevet overført til ISLEX's hjemmeside som blev udformet sent i 2008.

4.2 Ordbogens hjemmeside

4.2.1 Brugerprofiler og metasprog

Islex har fem forskellige brugerprofiler: islandsk, dansk, norsk bokmål, nynorsk og svensk. Profilen afhænger default det land brugeren befinder sig i, men han kan siden ændre profilen efter behov. På den anden siden er ISLEX en flersproglig ordbog hvor brugeren også kan indstille hjemmesiden således at han ser et, to, tre eller fire målsprog samtidig, og dette er i sig selv uafhængigt af brugerprofilen. Billede 1 viser webordbogens forside på islandsk (d.v.s. den islandske brugerprofil).

The screenshot shows the top navigation bar with flags and links for Icelandic (Íslenska), Danish (Dansk), Norwegian Bokmål (Bokmål), Norwegian Nynorsk (Nynorsk), and Swedish (Svenska). Below this is the ISLEX logo and the text 'ISLEX ORÐABÓKIN' and 'STOFNUN ÁRNA MAGNÚSSONAR Í ÍSLENSKUM FRÆÐUM'. To the right are logos for the Danish, Norwegian, and Swedish universities.

The main content area is divided into two search sections:

Leita að:

- flettu (dropdown menu)
- orðmynd
- texta
- Search input field
- Leita button

Leita í skandinavísku máli að:

- orði
- texta
- Search input field
- Danská
- Norska (bókmal)
- Norska (nýnorska)
- Sænska
- Leita button

stafir til að afrita
 á ð é í ó ú ý þ æ ö
 à å ø

Billede 1 Forside til ISLEX.

Metasproget på websiden afhænger den profil som man har indstillet siden på. Metasproget er enten islandsk, dansk, norsk bokmål, nynorsk eller svensk. Til metasproget hører alle websidens faste tekster, f.eks. tekster der hører til søgning, oplysninger samt brugsanvisning. Ordklasse m.m. fremstår på metasproget, og alle forkortelser afhænger traditionen i hvert land. Det samme gælder alle etiketter i ordbogsartiklerne, men deres ordlyd afhænger hvilken profil man har valgt.

Brugerprofil på dansk

 [Íslenska](#)
 [Dansk](#)
 [Bokmål](#)
 [Nynorsk](#)
 [Svenska](#)

ISLEX - ORDBOGEN
 ÁRNI MAGNÚSSON INSTITUTTET FÖR ÍSLANDSKE STUDIER

Søg i islandsk:

opslagsord

bøjningsform

al tekst

Søg i skandinaviske sprog:

ord

al tekst

dansk

bokmål

nynorsk

svensk

píanó sb. neutr.

píanó

 klaver, piano

pistasiuhneta sb. fem.

pistill sb. mask.

pitsa sb. fem.

pitsusendill sb. mask.

pitsustaður sb. mask.

pizza sb. fem.

1 pí sb. neutr.

2 pí sb. neutr.

pía sb. fem.

píanisti sb. mask.

píanó sb. neutr.

píanókennari sb. mask.

píanókonsert sb. mask.

píanóleikari sb. mask.

píanósninglingur sb. mask.

Billede 2 Her vises opslagsordet *píanó* ‘klaver’.
Den danske brugerprofil giver default oversættelser til dansk.

Brugerprofil på norsk bokmål

ISLEX - ORDBOKA
ÁRNI MAGNÚSSON INSTITUTTET FOR ISLANDSKE STUDIER

Søk i islandsk:

oppslagsord

bøyingsform

all tekst

Søk i skandinaviske språk:

ord

all tekst

dansk

bokmål

nynorsk

svensk

páfugl subst m

pá-fugl

 páfugl

patt subst n

pattaralegur adj

patti subst m

pattstaða subst f

paufast v

Páfagarður subst m

páfagaukalærdómur subst m

páfagaukur subst m

páfastóll subst m

páfi subst m

páfugl subst m

páka subst f

páll subst m

pámalíja subst f

pámasunnudagur subst m

pálmatré subst n

Billede 3 Bokmålsprofilen med et opslagsord.

Brugerprofil på nynorsk

ISLEX - ORDBOKA

ÁRNI MAGNÚSSON INSTITUTTET FOR ISLANDSKE STUDIER

Søk i islandsk:

oppslagsord

bøyingsform

all tekst

Søk

Søk i skandinaviske språk:

ord

all tekst

dansk

bokmål

nynorsk

svensk

Søk

bokstavar til kopiering

á ð é í ó ú ý þ æ ö

velg ordbok

ÍS subst m

ís

1

 is

<áin> er á ís

 <elva> har frose til

<vatnið> er ísi lagt

 <vatnet> er islagd

2

 is(krem), vassis

íraskur adj

Íran subst n

Írani subst m

Íranskur adj

íraskur adj

Íri subst m

írís subst f

Írland subst n

Írka subst f

írskur adj

Ís subst m

ísaður adj

Ísalög subst n flt

Ísaskil subst n flt

Ísaumur subst m

Ísavetur subst m

Ísbjörn subst m

Ísbrjótur subst m

Ísbúð subst f

Ísdans subst m

Í seinni tíð adv

Billede 4 Den nynorske profil med et opslagsord.

Brugerprofil på svensk

The screenshot shows the ISLEX web interface. At the top, there are language selection options: Íslenska, Dansk, Bokmål, Nynorsk, and Svenska. Below this is the ISLEX logo and the text 'ISLEX - PROJEKTET' and 'ÁRNI MAGNÚSSON-INSTITUTET FÖR ISLÁNDKA STUDIER'. On the right, there are logos for the University of Iceland, the University of Copenhagen, and the University of Oslo.

The search interface is divided into two main sections: 'Sök i ísländska:' and 'Sök på:'. Under 'Sök i ísländska:', there is a radio button for 'upplagsord' (selected), a dropdown menu, and radio buttons for 'bøjningsformer' and 'artikeltext'. The search term 'sameind' is entered in a text box, and a 'Sök' button is below it. Under 'Sök på:', there is a radio button for 'ord' (selected) and a radio button for 'text'. Below these are checkboxes for 'danska', 'bokmål', 'nynorska', and 'svenska' (checked). A 'Sök' button is also present.

The search results for 'sameind' are displayed in the center. It shows the word 'sameind' with the Swedish translation 'molekyl' and a molecular structure image. Above the word, there are flags for Icelandic, Danish, Bokmål, Nynorsk, and Swedish, with a 'välj ordbok' button. Below the word, there is a red label 'sam-eind' and a blue label 'kemi'.

On the right side, there is a list of related Swedish words and their grammatical information:

- samdráttur mask.
- samdrykkja fe m.
- samdægurs adv.
- sameiginlega adv.
- sameiginlegur adj.
- sameign fe m.
- sameignarfélag ne utr.
- sameina vb
- sameinaður adj.
- sameinast vb
- sameind fe m.
- sameindalíffræði fe m.
- sameining fe m.
- Sameinuðu arabísku furstadæmin ne utr.pl
- Sameinuðu þjóðirnar fe m.pl
- samfagna vb

Billede 5 Den svenske profil med et opslagsord.
Læg mærke til etiketten, 'kemi'.

4.2.2 Søg i ordbogen

På ordbogens hjemmeside er der forskellige typer af søgemuligheder: søg efter et opslagsord, søg med wildcard, søg på bøjningsform og søg i målsprogene.

4.2.2.1 Søg efter opslagsord

Brugeren begynder med at vælge det målsprog han ønsker. På billede 6 vises der søgning med wildcard, hvor man bruger tegnet * i slutningen af søgestrengen. Brugeren vælger ét ord fra listen ved at klikke på det.

ISLEX - ORDBOGEN
ÁRNI MAGNÚSSON INSTITUTTET FOR ISLANDSKE STUDIER

Søg i islandsk:
 opslagsord
 bøjningsform
 al tekst
 blóm*
 Søg

Søg i skandinaviske sprog:
 ord
 al tekst
 dansk
 bokmål
 nynorsk
 svensk
 Søg

Forekomster: 45

- 1 blóm sb. neutr.
- 2 blómabeð sb. neutr.
- 3 blómabúð sb. fem.
- 4 blómafære sb. neutr.
- 5 blómagrind sb. fem.
- 6 blómahaf sb. neutr.
- 7 blómailmur sb. mask.
- 8 blómakarfa sb. fem.
- 9 blómakassi sb. mask.
- 10 blómaker sb. neutr.
- 11 blómamunstur sb. neutr.
- 12 blómamynstur sb. neutr.
- 13 blómapottur sb. mask.
- 14 blómarós sb. fem.
- 15 blómaskeið sb. neutr.
- 16 blómaskreyting sb. fem.

Billede 6 Her har vi søgt på ord der begynder med *blóm** ('blomst').

4.2.2.2 Søg på bøjningsform

Det islandske sprog har et indviklet bøjningssystem og mange ord har bøjningsformer som afviger meget fra deres opslagsform. I ISLEX er det muligt at søge efter den islandske ordform i et specielt felt på hjemmesiden. F.eks. ordet *báðum* forekommer ikke som et lemma, men det er en bøjningform af to forskellige ord, *báðir* ‘begge’ og *biðja* ‘bede’. Billede 7 viser søgning på ordformen *báðum*.

The screenshot shows the ISLEX - ORDBOGEN search interface. The header includes the logo of the Árni Magnússon Institute for Icelandic Studies and the DSL logo. The search results are displayed in a table format.

Søg i islandsk:	
☐ opslagsord	
☒ bøjningsform	
☐ al tekst	
báðum	
Søg	
Søg i skandinaviske sprog:	
☒ ord	
☐ al tekst	
☒ dansk	

Forekomster: 2	
1	báðir pron.
2	biðja vb.

Billede 7 Billedet viser resultatet af søgning på ordformen *báðum*. Brugeren må her vælge mellem et pronomen og et verbum.

4.2.2.3 Søg i målsprogene

Det er også muligt at søge i målsprogene, d.v.s. at søge efter ord eller tekst der forekommer i de skandinaviske oversættelser. Med andre ord, så kan ISLEX til en vis grad bruges i den anden retning, f.eks. som en nynorsk-islandsk ordbog. Man kan slå op i et eller flere af målsprogene samtidigt. Billede 8 viser søgning på ækvivalenten *landsby*.

The screenshot shows the ISLEX ORÐABÓKIN search interface. At the top, there are flags and labels for the target languages: Íslenska (Icelandic), Dansk (Danish), Bokmål (Norwegian Bokmål), Nynorsk (Norwegian Nynorsk), and Svenska (Swedish). The interface includes a search bar with the text 'landsby' and a 'Leita' button. Below the search bar, there are options for 'Leita að:' (Search for:) with radio buttons for 'flettu' (selected), 'orðmynd' (word image), and 'texta' (text). There is also a section for 'Leita í skandinavísku máli að:' (Search in Scandinavian languages for:) with radio buttons for 'orði' (word) and 'texta' (text), and a list of checked boxes for 'Danska', 'Norska (bókmál)', 'Norska (nýnorska)', and 'Sænska'. The search results are displayed in a table with the heading 'flettur fundnar: 7' (7 selected items found).

flettur fundnar: 7		
1	kaupþún	no hk landsby
2	pláss	no hk landsby
3	smábær	no kk landsby
4	sveitaþorp	no hk landsby
5	þorp	no hk landsby
		landsby
		landsby

Billede 8 Billedet viser resultatet af søgning i alle målsprog efter ækvivalenten *landsby*.

I venstre spalte ses de islandske lemmer som ordet *landsby* fremstår som en oversættelse af.

Her er det vigtigt at fremhæve at søgning efter målsprogene ikke er tænkt som en hovedfunktion i ISLEX-ordbogen og kan af den grund ikke erstatte ordbøger der går i den retning, d.v.s. hvor målsprogene i ISLEX (dansk, norsk bokmål, nynorsk og svensk) er kildesprog.

5. Til slut

5.1 Muligheder for sprogforskning

Arbejdet med ISLEX har nu stået på i nogle år og i løbet af denne periode er der indgået en masse materiale. Eftersom arbejdet foregår i en database er materialet meget systematisk og derfor et godt grundlag for sprogforskning. ISLEX forbinder fem nordiske sprog og ordbogens ordforråd danner et solidt grundlag for sammenligning og udforskning af dem. Det er således muligt at få indblik i det islandske sprogs forbindelse til målsprogene og ligeledes et overblik over forbindelsen mellem målsprogene fra en bestemt synsvinkel.

De systematiske data der opstår, kan også være oplagte til sprogteknologiske projekter. I ISLEX er semantiske felter specielt godt markeret og dermed velegnede til udforskning af semantik. Allerede nu arbejder man i Göteborg på et projekt om semantisk analyse af svenske ordforbindelser der benytter sig af materialet i ISLEX.

5.2 Statussen nu

Arbejdet med ISLEX er gået ifølge planen siden projektet blev kortlagt i 2005, som er det år hvor finansieringen af den islandske del blev sikret. I Island er statussen nu, i december 2009, den, at den islandske redaktion har færdigredigeret og åbnet for oversættelser af 80% af materialet. I Danmark, Norge og Sverige har man oversat ca. 55% af opslagsordene. Dette er en betragtelig forskel, men det har visse fordele, især at den islandske redaktion ikke arbejder under tryk, som kunne resultere i ringere kvalitet. Desuden kan det være godt for oversætterne at have et alsidigt udvalg af ordgrupper at vælge imellem, da det ofte afhænger af oversætterens interesser og stærke sider hvilke semantiske grupper han vælger.

Angående den tekniske side kan man sige at arbejdet med hjemmesiden er færdigt. Der er dog mange idéer om udvidelse af websidens muligheder. Der er f.eks. planlagt en speciel behandling af fraser ved siden af de eksisterende muligheder. Desuden er der fremkommet idéer om at knytte ISLEX til et andet projekt, *Íslenskt orðanet* (www.ordanet.is) der også udarbejdes på SÁ, og på den måde ville man opnå en tesaurus-komponent i ISLEX, et fænomen som man kender fra nogle online-ordbøger. Ved fortsat hjælp fra nordiske fonde kan dette vigtige arbejde udvides i endnu højere grad.

Litteratur:

Anna Hannesdóttir og Jón Hilmar Jónsson. 2001. Að hafa í sig og á – Ísländsk fraseologi i ett isländskt-svenskt perspektiv. *LexicoNordica* 8:67-91.

Jón Hilmar Jónsson. 2005. Stóra orðabókin um íslenska málnotkun. Reykjavík: JPV útgáfa.

Beygingarlýsing íslensks nútímamáls: <http://bin.arnastofnun.is>

Íslenskt orðanet: <http://ordanet.is>

Útdráttur

ISLEX er orðabók á vefnum með íslenskum uppflettiorðum og þýðingum á dönsku, norsku (bókmáli og nýnorsku) og sænsku. Orðabókin endurspeglar íslenska málnotkun samtímans og á að verða öllum aðgengileg án endurgjalds. *Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum* hefur unnið verkið ásamt samstarfsstofnunum á Norðurlöndum. ISLEX samsvarar meðalstórri orðabók og lýsir íslensku nútímamáli þar sem rík áhersla er lögð á orðasambönd og notkunardæmi. Í orðabókinni eru einnig myndir og hljóð og margir leitarmöguleikar eru í boði. Við verkið er notast við veflægan gagnagrunn sem er sérhannaður fyrir orðabókina og gerir kleift að vinnan fari fram í fjórum löndum samtímis. ISLEX verður opnað árið 2011.

Halldóra Jónsdóttir og Þórdís Úlfarsdóttir

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum/Árni Magnússon-instituttet for islandske studier

Neshaga 16, 107

Reykjavík, Island

Från översättarens verkstad

1. Inledning

Då jag med kort varsel blev bitt om att tala på denna konferens blev ämnet – enligt ett preliminärt program – presenterat för mig på norska som *Översettelser mellom de ulike nordiske språkene*. Det tyckte jag att var en allt för vid ram. Därför föreslog jag i stället rubriken *Från översättarens verkstad*. Det jag kommer att säga blir dock inte någon akademisk utredning eller redogörelse utan spridda tankar om hur det känns att översätta till isländska, framför allt från Nordens språk.

Det som jag sätter frågetecken vid och kommer att fundera över är bl a detta: Finns det i Norden tillräcklig åpenhet och intresse av att studera, lära och använda våra respektive språk oss emellan när vi möts i vardagliga situationer? Eller skall vi använda engelska? De nordiska länderna är glesbygda och förhållandevis fåtaliga, men är det en fördel eller nackdel eller båda delarna? Kan översättningar via ett tredje språk accepteras? Vad har enligt min erfarenhet ändrats till det bättre eller sämre sen jag började min översättarverksamhet? Är man, som jag, överbevisad om att på många sätt är språket och människan ett, är då inte följande fråga ganska naturlig: Hur ser översättningsfältet ut just nu ur isländsk synvinkel och utifrån mina personliga och inte alls opartiska åsikter? Därför att opartiska är de inte när jag med en gång tänker på livsdugligheten av Nordens språk som bärande faktor i vår kulturarv i globaliseringens tid och livsnödvändigheten av att bevara den som ständig påminnelse om att vi är nordbor och har vårt ansvar och vår kulturella livsrätt bland världens folk. Varför? Därför att det som gör varje folk eller folkgrupp speciell och ger den samtidigt möjlighet att bidra till världens kultur är intet av det materiella som finns hos många andra eller överallt, utan det som ingen annan har och dessutom har satt sina spår i folks medvetande och präglat dess karakter. Det ligger i vår natur att värna om och bevara det som vi tycker om och är en del av oss själva och vårt innersta. Är det då inte vår plikt och dessutom nödvändigt att försvara det när man har känsla av att det hotas av miljön och omständigheterna? Liknande tankar och frågor finns bland dem som sväver i luften på en konferans som denna och dyker upp i deltagarnas medvetande. Låt oss då titta närmare på några av dem.

2. Skall nordbor översätta mellan deras respektive språk? Ja eller nej till nordisk kultur?

Finns det överhuvudtaget någon grund till eller behov för att översätta från ett av Nordens språk till ett annat av dessa? Är det inte bäst och mest praktisk för tjugoförsta seklets världsborgare att säga farväl till „nordisk provinsialism“ och hålla sig endast till stormakterna och de större kulturfolken? Jag skall inte ge mig ut på någon filosofisk odysse om det gamla klichéaktiga påståendet om att en översättning är enligt sin natur en omöjlighet. Om det endast fanns ett entydigt **ja**-svar på den frågan, varför har man då årtusende efter årtusende fortsatt att tolka och översätta olika saker som påverkar och ändrar världen? Varför sitter vi då här just nu och diskuterar bl a översättningsfrågor? Ja, finns det överhuvudtaget någon grund till eller behov för att översätta internt mellan språken i Norden? Det beror i hög grad på ens personliga erfarenhet och synsätt hur man svarar den frågan. Är man överbevisad om att livets mål är framför allt materiella godor, att man blir lycklig och förnöjd om man bor rymligt, har god lön, bra mat och dryck och kräver inte mycket mer – om man, kort sagt, har tillgång till bröd och lekar som liknar varandra överallt där det finns sociala och ekonomiska resurser för att skaffa sig dem - då blir svaret säkert **nekande** hos många. Är man på andra sidan uppfostrad med tanken att Norden är och blir ens självgivna första hem på jorden och att begreppet nordbo innebär så oändligt mycket mer av andliga värden och djupa känslor än det går att förklara, då är det sannolikt att svaret blir **ja**. För dem som svarar på det sättet står det klart i hur hög grad liv och språk är avhängiga av varandra, vilken roll språket och språksamhällets kulturarv och idékultur har haft i utformningen av vår personlighet. De förstår att även om språket har skapats av oss i en obruten process genom tiderna, då är också vi själva produkter av språket och de kulturella värden som det har skapat. De vet innerst inne att vi skulle komma att sakna detta mer än många misstänker om vi visste att vi skulle bli avskurna från det eller av någon anledning gå miste om eller förlora det. Det betyder inte att vi stänger några dörrar ut i världen, endast att vi börjar hemma och är medvetna om vad vi har och äger, vad som är en del av oss själva. Något som vi har ansvar och plikt till att värna om innan vi gör våra upptäcktsfärder i öster- eller västerled i en värld som vill låta tusen blommor växa. Om vi dessutom tror att de samhällsmodeller, som liknar ganska mycket överallt i Norden och är en alstring av nordisk kultur och livshållning, är av stort värde och absolut bör bevaras, för inte att tala om när vi känner våra språk och kulturarv hotade av olika skäl, då blir det enligt min åsikt inte endast vår plikt utan en livsnödvändighet att

reagera efter bästa förmåga och försvara skansen. Vi får inte glömma att jämfört med så många andra är alla Nordens länder glest bebodda och folken fåtaliga.

2.1. Stor och liten i kulturell sammanhang – fåtalighetens fördelar och krav

Där är vi inne på frågan om förståelsen av stort och litet, om *makrokosmos* och *mikrokosmos*, och den gäller också fördelarna och nackdelarna vid att vara stor och liten i egentlig och oegentlig betydelse. Ni vet hur det är och har förmodligen alltid varit i skolan; nybörjarna lär sig snart vilka som sitter i de övre klasserna, därför att dit skall de eller hoppas på att komma senare, men de som snart blir färdiga med studierna vet mindre om de nyss inskrivna. Denna allmänna tendens har en viss likhet med relationerna mellan länder med riktigt många invånare och mikrofolken. En nyfiken amerikaner frågar gärna när någon svarar honom på hans eget språk: „Where did you pick up your English?“ Det är liksom han eller hon inte har funderat mycket över hur man lär sig språk eller varför. Förklaringen är säkert den att Förenta staterna har så länge varit en stormakt i många avseenden, att amerikanerna har allmänt inte haft samma behov som många av oss andra för att lära sig andras språk. Det förhåller sig annorlunda med Nordens folk, särskilt de mer fåtaliga. Jag tycker alltid att detta är en fördel för oss och en ännu större fördel desto färre vi är. Ergo: fördelen skulle då vara ännu större för t ex färingar och grönländare än islänningar och för dem än t ex danskerna. Vi är faktiskt tvungna att lära oss mer än våra stora bröder för att kunna göra oss förstådda och gällande på olika områden. Det verkar kulturellt stimulerande och hälsosamt för oss och motarbetar en hämmande mindrevärdskomplex. William Heinesen sade vid flera tillfällen att i vårt medvetande tycks världens navel vara där man själv befinner sig. Hans navel var Torshavn. (Heinesen 1960:99; 1967:105.) Flera hänger ihop här. Jag använde just nu ordet stormakt, men en stormakt i allmän betydelse behöver inte nödvändigtvis vara en kulturell stormakt, även om så kan vara. Märkliga tankar och uppfinnelser och utmärkt litteratur har ibland sitt ursprung bland mindre folk. Därför behöver vi följa med i vad som händer – också hos dem. Därför får vi också översätta internordiskt.

2.2. En översättare blir till – ur egen erfarenhet

Ett och annat har jag sysslat med i livet, men hur blev jag egentligen översättare? Jag tror jag kan säga att jag hade förhållandevis lätt vid att lära mig isländska i grundskolan – eller *barnaskóli* – som den kallades på mitt modersmål

för sextio år sen, och tidigt blev jag intresserad av litteratur. Som ni säkert har kunnat gissa er till blev jag uppfostrad med den tanke och tog det för givet att „Norden er i orden“ som författaren Einar Már Guðmundsson (1995:14) sade i sitt tal efter mottagandet av Nordiska Rådets litteraturpris. En gång nordist, alltid nordist, för att använda ett lån från scouterna. Tretton år gamla började isländska barn då lära sig danska som första utländska språk. Engelska kom på andra platsen, rakt motsatt det som nu gäller med inte särskilt bra resultat för danskans vidkommande enligt min mening.

En vacker dag vid konfirmationsåldern, när jag var hemma hos min vän, skannade jag hans fars bokhyllor och råkade på en redan då föräldrad lärobok i svenska för islänningar som bl a innehöll några svenska dikter som jag redan kände till i isländsk översättning. Då upptäckte jag plötsligt att vissa ord i svenskan liknade ännu mer isländska ord än några av de danska som jag hade lärt. Det gick som sagt bra att använda danskan som bro över till svenska, som det på den tiden annars inte skulle ha fallit mig in att jag kunde förstå ett enda ord i. Detta exempel ur min personliga upplevelse under pojkåren nämner jag som bevis på hur stor och ödesdiger roll ungsdomsinflytandet och slumpen kan spela. Mina första översättningsförsök gjorde jag som gymnasist och såg dem tryckta i skolbladet, men den första boken som jag översatte i sin helhet blev tryckt som följetong i en av Reykjavíks tidningar där jag var journalist när jag var tjugo. Mina översättningar har varit olika – romaner, diktsamlingar, resböcker, barnböcker, barndikter osv och dessutom olika kortare översättningar och artiklar i släkt med fakta- och fackbokslitteratur, utredningar, utskottsutlåtanden, rapporter, utställningskataloger, nyhetsbrev och liknande saker som inte är särskilt roliga att leva länge med, men man lär sig av det och de ger litet salt i gröten, som naturligtvis är grunden till att man inte utan vidare säger nej till en uppgåva.

Från vilka språk har jag översatt? Mest från engelska, en liten bok från tyska och sen böcker från olika af Nordens språk, dock varken samiska eller grönländska. Jag säger Nordens språk, inte nordiska språk, för att kunna inkludera finskan, som jag lärde mig något i för många år sen. Samtidigt önskar jag dock framhäva, att ännu är jag långt ifrån fullfjädrad när det gäller att tala eller förstå den i snabb takt. Det går mycket bättre att läsa den med en ordbok vid sidan. Mitt Norden-intresse och folk från Finland, som jag lärde känna i radio- och litteratursammanhang och tyckte om, var orsaken till att jag beslöt att försöka öppna fönstret gentemot Finland lite mer än förut och, om möjligt, utan mellanled. Jag vet att Finlands historia och det finska folkets erfarenhet förklarar

mycket som andra inte alltid förstår och att det är en känslig sak som jag nämner nu, men mitt personliga intresse till trots har jag ofta önskat att den tröghet, som ibland märks bland somliga finner mot att tala svenska (eller något annat nordiskt språk än finska) och använda det i stället för engelska i nordiskt sammanhang, var mindre påtaglig. Jag tycker nämligen att en negativ ställning av den art stänger av för många farbara och givande vägar mellan finnerna och andra folk i Norden. I en förstånd hamnar annars islänningar och finner ofta i samma båt på nordiska möten och konferenser. Då kan ingendera använda eget språk, därför att ytterst få kan isländska till trots för att den är närbesläktad med de andra nordiska språken, och finskan är av en annan språkfamilj.

2.3. Översättningar via mellanspråk

Jag har redan nämnt exempel på en av fördelarna vid att tillhöra de fåtaligare folken, men det är självklart att det har också vissa nackdelar. En av dem är att förmodligen blir det svårare hos de fåtaligare – rent statistiskt – att hitta människor som på ett ideellt sätt förenar språkkunskaper och erfarenhet eller andra kvalifikationer som krävs för att översätta litteratur. Det kan bli särskilt svårt när frågan gäller språk som inte talas av många eller verkar för eksotiska till att många intresserar sig för dem. Hvad gör man då? Ger upp eller gör kompromiss, litar på en erfaren översättare och använder ett mellanspråk? Alla är vi säkert ense om det ideella: en bra översättare som översätter från originalspråket. Men länge kunde man behöva vänta om denna principregel aldrig blev bruten. Det har ofta hänt hos oss islänningar, än med dåligt och skrämmande resultat, än med fin litteratur till följd. Ett lysande exempel på det sistnämnda är Helgi Hálfdanarson och hans översättarverksamhet. Han døde nu i år i hög ålder, farmaceut av utbildning, länge apotekare på Húsavík, senare lärare i Reykjavík och högt respekterad översättare av både prosa och poesi. Han fick utträttat otroligt många översättningar som av sakkunniga anses vara av hög kvalitet, bl a alla Shakespeares skådespel. Men t ex hans översättningar av de klassiska, forngrekiska tragedierna, många av dikterna, bl a från Kina och Japan, och *Koranen* översatte han inte från originalspråken. Själv har jag erfarenhet av att översätta via mellanspråk. Elva böcker av Isaac Bashevis Singer, som jag översatte till isländska, översatte jag inte från jiddisch utan från engelska. Det var därför betryggande att läsa i författarens förord till en av novellsamlingarna, att så har det inte endast varit på Island utan stort sett världen över, att hans böcker har översatts från engelska – och att han anser översättningar vara ett större „challenge“ för alla som skriver (Singer 1979:5). Tyvärr kan jag heller ingen estniska,

men har översatt dikter av Jaan Kaplinski vid hjälp av svenska, nynorska och engelska översättningar, som diktaren rekommenderade, och romanen *Kejsarens galning* av Jaan Kross med finska, svenska och engelska som mellanspråk. Längre gick det utöver finskan, att isländska översättare kunde nästan ingen finska och använde därför mellanspråk, oftast svenska. Men detta har ändrats till det bättre under de senare åren. Vi har fått ständigt flera böcker av finska författare översatta från originalspråket. Exempel: två av Paasilinnas romaner och klassikern *Sju bröder* av Aklexis Kivi. Flera är på väg, men tänk hur mycket fattas fortfarande, både gammalt och nytt!

2.4. Viktigast eller svårast – att gå i fällan

Ofta frågar man vilket språk er viktigast att kunna, originalspråket eller språket som översättaren skall översätta till? Enligt min åsikt råder ingen tvivel om det. Bäst är naturligtvis att kunna båda språken, men det är lättare att skaffa sig upplysningar och höra sig för om det som angår originalspråket än språket som skall översättas till. Om det är oklart, så är översättaren inte avundsvärd. Bäst är att vara fullkomligt „bilingual“, men de färreste är så heldiga, och då kommer jag ihåg det som Sveinbjörn Egilsson, vår berömde 18-hundratals gymnasiektor och Homer-översättare sade när han fick ros av en lärd man i Köpenhamn för att kunna många språk. Då svarade han ganska lugnt, att egentligen kunde han endast tala sitt modersmål, isländskan (Jón Árnason 1856:xxxiii-xxxiv). Många frågar också om det inte är svårare att översätta från finska än t ex de skandinaviska språken. Då har jag svarat att alla språk är lika svåra och ser lika skrämmande ut mens man inte kan något i dem, men närbesläktade språk, som t ex danska, är enligt min mening mycket farligare än många andra för en isländsk översättare, därför att fällorna är så många för dem som vill undgå att använda „dönskuslettur“ („danismer“), nämligen uttryck som vi har fått från danskan och inte tycks höra lika bra hemma i isländskan.

2.5. Ordböcker och hjälpmedel som underlättar arbetet

På en översättares verkstad väntar man att hitta olika verktyg och hjälpmedel. Mycket har ändrats sen jag började översätta. Då jag kämpade med *Röda rummet* hade *Svensk-isländsk ordbok* inte ännu utkommit, men *Svensk ordbok*, utgiven av Natur och Kultur, var min bibel som jag sen tycker särskilt mycket om. På konferensen har redan talats utförligt om leksikografi och ordböcker och alla de ändlösa möjligheter som Internettet bjuder folk på för att underlätta arbetet. Det är liksom det har hänt en acceleration i snabb och effektiv bokutgivning

hemma och utomlands – för att hämta ett begrepp från fysikens terminologi. Detta, som jag inte kan kalla annat än en revolution, har vi framför allt de duktiga och bra utbildade språkfolken, som bl a finns representerade här på konferensen, att tacka för. Men en del av detta arbete har också utförts av intresse och duktighet av dem som nyss har fått utgivit deras *con amore*-arbeten, *Finnsk-íslensk og íslensk-finnisk orðabók* och *Føreysk-íslensk orðabók*.

2.6. Att brottas med andras text och marknadens nycker

En översättare brottas hela tiden med ord som har knutits ihop av olika författare, och han eller hon upplever både goda och dåliga stunder. Aldrig glömmer jag en sommarnatt i Helsingfors då jag satt fram till klockan tre och kämpade med en lång och komplicerad kapitelbörjan på ca fem linjer av Doris Lessing. Jag har inte ännu kunnat förlåta henne! Med Singer havde jag det alltid gott. När jag i sin tid satt med *Röda rummet* fick jag fråga vad ordet *kalsonger* betöd och visste inte vad var *Khaddisj*. Inte att undra att jag inskrev mig senare i det teologiska fakultetet och gjorde *Höga visan* till mitt specialämne! Vad menade Enquist med *filtstövlar* i *Kapten Nemos bibliotek*? Nordbrandts digt, *November*, var lätt att överflytta, men i andra av hans dikter, som jeg tyckte inte mindre om, kunde balansgången mellan danskan och isländskan ibland vara ytterst svår. Glad blev jag när jag var färdig med *Rejse på Island* av Martin A. Hansen, därför att jag tycker den är enastående bland resböcker om landet, men lätt var den inte att översätta med sitt nästan arkaiska själländska bondemål och annat som skapade bokens språkdräkt. När jag läste min översättning av *Babettes gæstebud* i radioen kallade jag den *Babette byður til veislu* som jag tyckte var en bättre titel än *Gestaboð Babettu* som en annan kallade sin tryckta översättning. Inte vet jag vad ni tycker!

Ja, stunderna har varit olika, men jag har fortfarande en dröm om att träffa en förläggare som tar mitt goda råd och tillåter mig en vacker dag att översätta en bok som **jag** önskar i stället för att säga: „Nej, den kan nog vara bra, men vill du inte hellre ta den där?“ Men då får vi försöka hämma marknadsmekanismen och modets hårda krav litet grand för att skapa möjlighet för utgivning av något annat än kriminalromaner!

Slutord

Syftet med denna artikel har varit att belysa ur praktisk och personlig synvinkel översättarens lott och olika åsikter och hållning när det gäller nödvändigheten av översättningar mellan språken i Norden. Det har argumenterats för internor-

diska översættningar som ett viktigt led í att bevara det som er tåtaskt förbundet med våra språk och livssyn och kånslomæssigt og kulturellt gör Nordens folk till nordbor. Som bidrag till världskulturen anses det mest karakteristiska för dem också vara av större värde än det som finns överallt. Om det på något sätt känns hotad av omgívingar eller tvivelaktig utveckling bör det enligt författarens mening försvaras í en värld av ståndigt snabbare ändringar. Begreppen stor og liten har diskuterats í kulturell sammanhang og betraktas med blick på språk og översættningar. Fåtalighetens för- og nackdelar påpekats. Olika stimulanser og hinder på en översättarens väg till sin profession har illustrerats utifrån egen erfarenhet. Öppenhet og intresse för ökad språkgemenskap og kommunikation mellan folken í Norden rekommenderas samt översættningar från originalspråk, men översættningar via mellanspråk anses ibland kunna rättfärdigas av relativa omständigheter og kulturella krav. Under de senaste decennierna har mycket hänt på leksikografins og teknikens fält, som underlättar översättararbetet. Fullkomligt tvåspråkiga litteraturöversättare hittast relativt sällan, men av originalspråk og översättarspråk tycks färdighet í det sistnämnda vara viktigast enligt sakens natur. Í närbesläktade språk ligger gärna lömskare fällor bakom än í dem som verkar mer främmande. Om kvalitetsöversættningar önskas bör balans efterstråvas mellan översättarens **con amore**-arbete og marknaden hårda krav på snabb vinst og brådska.

Källförteckning

- Einar Már Guðmundsson. 1995. Takketale. *Norsk Litterær Årbok 1995*, s. 12-14. Oslo: Det norske samlaget.
- Heinesen, William. 1960. *Gamaliels Besættelse*. København: Gyldendal.
- Heinesen, William. 1967. *Kur mod onde Ånder*. København: Gyldendal.
- Jón Árnason. 1856. „Æfisaga Sveinbjarnar Egilssonar. Í: *Rit Sveinbjarnar Egilssonar*. Annað bindi. Ljóðmæli, s. v-lxxvi. Útgefendur: Th. Johnsen, E. Þórðarson, E. Jónsson, Jón Árnason. Reykjavík.
- Singer, Isaac Bashevis. 1979. Author's Note. Í: *A Friend of Kafka and Other Stories*, s. 5. Harmondsworth. Penguin Books.

Útdráttur

Í greininni er fjallað frá hagnýtu og persónulegu sjónarmiði um hlutskipti þýðanda og mismunandi álit á og afstöðu til þess hvort þörf sé þýðinga af einu málsvæði Norðurlanda á annað. Færð eru rök fyrir því og þær taldar mikilvægur liður í að varðveita það sem dýpstum rótum stendur í málvitund og lífsviðhorfum meginþorra fólks á Norðurlöndum og mótar sjálfsvitund þess tilfinningalega og menningarlega þannig að talist geti á einhvern hátt sérkennandi. Það sem helst einkennir norðurlandabúa er álititið

meira um vert en það sem fyrirfinnst um allar jarðir. Ef hætta sýnist á að þeir menningarlegu þættir sem gleggst má greina í fari þeirra og samfélagi glattist vegna félagslegs umhverfis eða breyttra aðstæðna er álitin skylda að standa vörð um þá í heimi hraðra breytinga. Horft er á hugtökin stærð og smæð í menningarlegu og félagslegu samhengi með tungumál og þýðingar í huga og drepið á kosti og galla fámennis. Nefnd eru dæmi um hvað hvatt getur og latt á leið þýðandans og þörf er talin á að efla málskilning og tungumálavitund og vekja lifandi áhuga norðurlandabúa á gagnkvæmum tengslum máls og menningararfs. Mælt er með þýðingum úr frummáli sem æskilegri meginreglu, en þýðingar úr millimáli taldar vel réttlætanager þegar kringumstæður krefjast og leyfa. Síðustu ártatugi hefur útgáfa orðabóka og hjálpargagna létt mjög undir með þýðendum. Þýðendur með fullt vald á tveim tungum eru ekki á hverju strái, en eðli málsins samkvæmt er þekking á málinu sem þýtt er á talin mikilvægari en á frummálinu. Þýðandi getur þurft að gæta sín á fleiri gildrum í náskyldum málum en fjarskyldum. Sé sóst eftir vönduðum þýðingum mega harðar kröfur markaðarins um hagnað og flýti ekki hindra þýðanda í að vinna verk sitt af ást og virðingu fyrir verkefnum.

Hjörtur Pálsson
Fossvogsbrún 8
IS-200 Kópavogur
Island
hjorturp@gmail.com

Jón Hilmar Jónsson

Leksikografiske beskrivelser av ordforrådet: Problemer og muligheter

1. Innledning

Vi deler sikkert alle sammen den oppfatning at ordbøker har en viktig funksjon i samfunnet, men den oppfatningen vil trolig bygge på ulike syn og på ulike erfaringer med ordbøker i en konkret sammenheng. Leksikografien som fag og de enkelte leksikografer kan sies å ha den samfunnsmessige rolle å styrke denne oppfatningen og etter beste evne sikre at språksamfunnet til enhver tid har tilgang til ordbøker som kan formidle informasjon om ord, ordbruk og ordforråd på best mulig faglig og teoretisk grunnlag. Jeg regner med at de fleste leksikografer innser hvor viktig det er å gi plass til nye tanker og metoder i det praktiske ordboksarbeidet, men realiteten er at det sjelden gis anledning til å sette nye teorier ut i praksis i konkrete leksikografiske produkter. En sterkt rotfestet ordbokstradisjon og ordbokskultur med en fast oppfatning av brukernes forutsetninger, interesser og behov, sammen med rene økonomiske interesser, vil i mange tilfeller virke som en hindring for at man prøver nye ideer og metoder.

Men samtidig er vi utsatt for andre krefter som trekker i motsatt retning og har inspirert til nytenkning og kreativitet innenfor leksikografien. Det å kunne behandle store mengder leksikografiske data og formidle leksikografisk informasjon i elektronisk form, har hatt en revolusjonerende effekt på leksikografien og utformingen av konkrete ordboksverk, så leksikografene og i grunn også ordboksbrukerne, er blitt tvunget til å se på ordbøker på en ny måte og fra nye synsvinkler.

I denne sammenhengen er det bl.a. aktuelt å overveie hvordan man har oppfattet og definert de funksjoner som er knyttet til de enkelte ordbokstyper, og hvordan disse funksjonene er relatert til de ulike behov som motiverer brukerne til å slå opp i ordbøker, eller innhente leksikografiske data for å tilpasse språkb Bruken den elektroniske tidsalderen. Hvilke funksjoner og ordbokstyper har først og fremst preget vår ordbokskultur, hvilke typer står sentralt og hvordan vil overgangen fra det trykte til det elektroniske mediet kunne påvirke deres stilling? Vil denne overgangen medføre en sterkere fokusering på andre funksjoner

og til og med gi plass til nye ordbokstyper ved å trekke nye skillelinjer innenfor den leksikografiske typologien?

2. Leksikografiske funksjoner og ordbokstyper

Mine refleksjoner omkring dette komplekse temaet har sin bakgrunn i et mangeårig arbeid med islandsk leksikografi som i sin første fase hovedsakelig dreiet seg om ordforbindelser og fraseologi, men som i senere tid i høyere grad har vært konsentrert om de semantiske relasjoner innenfor ordforrådet og forholdet mellom de uttrykksmessige og innholdsmessige egenskaper ved beskrivelsen av ord og ordforbindelser. Jeg kommer til å vise noen konkrete eksempler og prøver fra dette arbeidet senere, men først har jeg tenkt å redegjøre kort for motivasjonen bak konseptet det bygger på.

Spørsmålet om ordbokens funksjon har lenge vært et sentralt tema innenfor leksikografien. I sin beskrivelse av ordboksfunksjoner i sin *Handbok i lexicografi* fra 2004 tar Bo Svensén utgangspunkt i de ulike språklige aktiviteter, der termen *resepsjon* henviser til de passive aktiviteter, og termen *produksjon* henviser til de aktive. I det første tilfellet gjelder det å forstå innholdet av en tekst eller tekstenhet, i det andre tilfellet dreier det seg om å få formulert en bestemt tanke. Denne skilnaden er av grunnleggende betydning for den tospråklige leksikografien der spørsmålet om ordbokens objektspråk og metaspråk kommer inn i bildet, men den har også betydning for hvilke informasjonstyper skal stå i forgrunnen i enspråklige ordbøker. I en grundig gjennomgang av ordbokstypologien framhever Svensén (Svensén 2004: 15 ff.), med henvisning til de danske leksikografene Bergenholtz og Tarp (se bl.a. Tarp 2009), begrepet *leksikografisk funksjon* der det fokuseres på brukerens behov for å løse ulike typer problemer i ulike situasjoner, med en hovedskilnad mellom kunnskapsorienterte og kommunikasjonsorienterte funksjoner. I Svenséns fremstilling går den store skillelinjen i typologien mellom allmennordbøker og spesialordbøker. I den allmenne ordbokstypologien inntar relasjonen mellom ordboken og det språklige tegnet en sentral plass der makrostrukturen enten er basert på leksikalske enheters egenskaper på uttrykksiden (semasiologiske ordbøker) eller på deres egenskaper på innholdssiden (onomasiologiske ordbøker). Denne fundamentale skilnaden er også aktuell for visse typer spesialordbøker, spesielt når det gjelder forholdet mellom syntagmatiske ordbøker (konstruksjons- og kollokasjonsordbøker), som primært er semasiologisk, og paradigmatisk ordbøker (spesielt synonym- og begrepsordbøker) som i hovedsak er av onomasiologisk karakter. Denne oppdelingen henger tradisjonelt nøye sammen med skilnaden

mellom alfabetisk makrostruktur som den dominerende strukturtype og systematisk makrostruktur som spesielt har karakterisert begrepsordbøker.

Det ligger i sakens natur at den mangfoldige flora av ordbøkestyper som dekkes av en helhetlig ordbokstypologi blir representert i ulik grad i konkrete ordbøker i de forskjellige språksamfunn. Her kommer ulike tradisjoner og kulturelle forhold inn i bildet, men den semasiologiske allmennordboken inntar som regel en fremtredende plass, og for de fleste har den status som den prototypiske ordbok som forener de fleste leksikografiske funksjoner samtidig som den kommer nærmest i å dekke det allmenne ordtilfanget i sin store bredde. I mindre språksamfunn vil derimot mange typer spesialordbøker være mindre kjent eller helt ukjent. Isteden vil den allmenne ordboken gjerne bli tildelt mange ulike funksjoner, i visse tilfeller flere funksjoner enn den i praksis viser seg å kunne oppfylle.

3. Den allmenne semasiologiske ordbokens karakter

Det er naturlig å stille de krav til dem som står for utarbeidelsen av en ny ordbok, at de definerer og avgrenser og etter beste evne framhever de funksjoner som er aktuelle og realistiske når ordboken skal brukes i en konkret situasjon. Men samtidig må leksikografen være klar over at en slik funksjonsmessig avgrensning ikke vil sette noen klare grenser for den faktiske bruken av ordboken, og at den vil bli konsultert og stilt på prøve i vidt forskjellige brukssituasjoner.

Vår hverdagslige omgang med ordbøker gir nemlig uttrykk for spontane forventninger om at de gir en bred og sammenhengende dekning av ordforrådet til det språk de beskriver. Mange av de store allmenne ordboksverk, ikke minst de historiske ordbøkene, har sikkert også vært inspirert av denne tanken, og den utgjør uten tvil en viktig motivasjon og utfordring i det leksikografiske arbeidet. Denne utfordringen har den allmenne semasiologiske ordboken (definisjonsordboken) måttet leve med ganske lenge, og det spørs om den har klart å utføre den oppgaven på en tilfredsstillende måte (se Jón Hilmar Jónsson 2009a).

For å belyse denne problemstillingen kan vi se på noen karakteristiske trekk i denne sentrale ordbokstypen:

- Ordforrådet ordboken dekker, har undergått en streng seleksjon. Kriteriene for seleksjonen blir som regel ikke nevnt eller diskutert, men det dreier seg om svært ulike kriterier med ulik vekt.
- Ordboksteksten er utsatt for en omfattende kondensering som overfor visse brukergrupper kan gå ut over forståeligheten og forminske informasjonsverdien.

- Ordboken utgjør en statisk og urokkelig enhet, noe som gjør at det er tungvint å foreta revideringer og oppdateringer av den leksikografiske beskrivelse den inneholder.
- Fokuseringen rettes mot enkeltord i en alfabetisk ordnet lemmaliste med likestilte lemmer.
- Makrostrukturen gir et ufullstendig bilde av lemmabestandens innbyrdes relasjoner.
- Betydningsbeskrivelse og oppdeling i delbetydninger står sentralt innenfor mikrostrukturen der hver ordartikkel utgjør en selvstendig og isolert enhet.
- Flerordsenheter er underordnet ettordslemmer; deres innbyrdes relasjoner blir dermed for det meste usynlige.
- Markering av grammatiske egenskaper har først og fremst en identifiserende funksjon (ordklassemarkering) og blir lite utnyttet til klassifisering og sortering av de leksikalske enhetene.
- Substantivene, som den mest tallrike ordklassen, har en dominerende status i lemmalisten, mens de lengste og mest innholdsrike artiklene tilhører verbene.

4. Ordbokens karakter i det elektroniske mediet

Overføringen av denne ordbokstypen til det elektroniske mediet endrer dette bildet på visse områder. Det er ikke lenger samme behov for å begrense lemmabestanden, og tilgangen til de leksikografiske dataene styres ikke i samme grad av lemmalisten, for brukeren kan foreta direkte søk på ord og andre leksikalske enheter hvor som helst i ordboksteksten. I grunnen finnes det ikke lenger noe klart skille mellom ordbokens makro- og mikrostruktur. Det betyr at hele struktureringen er kommet i bevegelse, og nye aspekter krever sin plass i en revidert og utvidet ordboksmodell som er tilpasset de muligheter som den elektroniske ordboken byr på.

Her ligger det muligheter for å utvikle en flerfunksjonell leksikografisk beskrivelse som bedre kan gi et helhetlig og sammenhengende bilde av ordforrådet. Nøkkelen til det er å inndra og framheve elementer og funksjoner som for det meste har vært atskilt fra hverandre i ulike spesialordbøker, og å gi ordenes innbyrdes relasjoner større vekt og en sterkere fokusering. En slik utvidet modell for en allmenn ordbok vil bl.a. innebære følgende prinsipper og aspekter:

- Beskrivelsen er åpen og dynamisk og den skal kunne bearbeides, oppdateres og kompletteres hele tiden.

- Ordboken bygges opp etappevis og blir tilgjengeliggjort etter hvert som bearbeidelsen og redigeringen går framover.
- Ordboken dekker et ubegrenset antall direkte søkbare lemnaer i form av enkeltord og flerordsenheter.
- Flerordslemmaene blir framstilt på en konsistent og standardisert måte.
- Lemmatiseringen er relatert til en bred og omfattende samling med ulike typer brukseksempler og ordforbindelser.
- Lemmaene blir satt i relasjon til hverandre morfologisk, semantisk og grammatisk, og disse relasjonene blir synliggjort i ordboksteksten.
- Betydningsbeskrivelsen støttes og kontrolleres av kartleggingen av lemnaenes innbyrdes relasjoner.

Isteden for å foreta en streng lemmaseleksjon ut fra kriterier som leksikaliseringsgrad, tekstfrekvens og definisjonsbehov, bygges det opp en åpen relasjonsbasert lemmaliste som i første omgang består av ettordslemnaer, men som etter hvert som redigeringen går fremover, utvides til også å omfatte flerordslemnaer. Dermed får vi en lemmaliste der lemmaene på flere måter har ulik status og karakter. Noen står sentralt og er relatert til en stor mengde ord (lemnaer) gjennom forskjellige typer ordforbindelser, andre står i periferien og viser utelukkende en morfologisk tilknytning til lemmalisten gjennom et sammensetningsledd, osv.

5. *Íslenskt orðanet*: Noen hovedtrekk

Denne tilnæringsmåten er lagt til grunn i ordboksprosjektet *Íslenskt orðanet* (<http://ordanet.is/>) som jeg sammen med Þórdís Úlfarsdóttir, har arbeidet med de seneste årene (se Jón Hilmar Jónsson 2009a: 267–278, Jón Hilmar Jónsson 2009c: 168–173). Jeg kan ikke her gi en helhetlig beskrivelse av prosjektet, jeg vil bare nevne noen hovedtrekk. Det som særpreger dette ordnettet, er at det er bygget opp omkring en omfattende og variert samling ordforbindelser som dels er direkte hentet fra to fraseologiske ordbøker. Den ene av disse ordbøkene inneholder dessuten en morfologisk komponent med semantisk klassifiserte sammensetninger til de enkelte lemnaer som også inngår i lemmalisten. Indeksering av samtlige innholdsord i ordforbindelsene og lemmatisering av alle sammensetningsledd gir en lemmaliste med ca. 150.000 lemnaer, og denne lemmalisten er knyttet til et grunnmateriale med over 170.000 ordforbindelser og omtrent 100.000 sammensetninger. Grunntanken er at de paradigmatisk relasjoner mellom ordforbindelser og sammensetninger med felles elementer i

betydelig grad gjenspeiler semantisk slektskap. Det gjør det mulig å kartlegge synonymi blant de enkelte ordklasser der f.eks. substantiver knytter sammen synonymer blant adjektiver og omvendt. Enkelte synonymiforhold kan dessuten vurderes nærmere ved å sammenlikne artiklene til de aktuelle lemmaer med hensyn til faktorer som antall og type nøkkelord, eller antall nøkkelord som er felles for to eller flere lemmaer. For å nevne et eksempel ser vi at substantivene *kvæði* 'kvad' og *ljóð* 'dikt' i høy grad forekommer sammen med de samme nøkkelord, noe som bekrefter en nær semantisk slektskap mellom de to ord.

I ordnettet kan semantisk klassifisering ut fra paradigmatiske relasjoner i større eller mindre grad foregå mekanisk. Det vil i mange tilfeller gi en interessant innsikt i et semantisk sammenhengende ordforråd selv om resultatet som regel må kontrolleres. Dette gjelder f.eks. for mange parataktiske forbindelser der vi gjerne får grupperinger med synonymer og nærsynonymer og i mange tilfeller et tydelig innslag av ord som uttrykker forskjellige konnotative betydningsnyanser.

Forutsetningen for at alle slike mekaniske operasjoner skal komme til full nytte, er at man mest mulig opererer med semantisk entydige lemmaer. Kravet om entydiggjøring åpner også veien for en omfattende lemmatisering av flerordsenheter, særlig blant verblemmaene der hele argumentstrukturen må trekkes inn i lemmaformene hvis man skal kunne føre sammen synonyme verb og verbforbindelser og bygge opp større ordfelt der verbene spiller en aktiv rolle (jf. Jón Hilmar Jónsson 2009b).

For det islandske ordnettet betyr dette en omfattende oppsplitting av de ordforbindelser som opprinnelig dekkes av tradisjonelle verbformer i lemmalisten og en kolossal økning i lemmabestanden. Dermed blir f.eks. alle faste ordforbindelser og idiomer lemmatisert og kan inngå i relasjoner innenfor lemmalisten på linje med enkeltord. Lemmatisering av flerordsenheter er ellers ikke bare aktuell for verbene, den har også betydning for de andre ordklassene, ikke minst for en stor mengde adverbialer som tradisjonelt har vært underordnet substantiver, i den grad de overhodet har fått plass som elementer i ordboksteksten.

En standardisert framstilling av flerordslemmaene gjør det mulig å foreta grammatisk tagging av hele lemmabestanden. Det betyr at lemmaene kan sorteres og klassifiseres etter syntagmatiske egenskaper og konstruksjonsmønstre, og at disse egenskapene kan vurderes i forhold til lemmaenes semantiske egenskaper.

Den grammatiske taggingen er bl.a. til stor nytte når man skal føre sammen synonyme verblemmaer, og den letter også en begrepsmessig klassifisering av

lemmaene som ellers blir primært underbygget med en semantisk etikettering.

Jeg kan ikke gå nærmere inn på dette ordboksprosjektet, men jeg vil gjerne framheve at hensikten med det er bl.a. å styrke islandsk ordboksarbeid generelt og skape bedre forutsetninger for nye islandske ordbøker, og da også med hensyn til fremmedspråklige ordboksbrukere og til gjensidig språkforståelse.

6. Mot en flerfunksjonell ordbok

En ordboksbeskrivelse som er bygget opp på denne måten, kan anses for å være en reaksjon fra leksikografens side på brukerens forventninger om en flerfunksjonell ordbok som skal gi en bred og mangesidig skildring av ordforrådet. Det viser seg at fundamentet i en slik ordbok ikke kan være den allmenne definisjonsordboken med sin flertydighet og strenge lemmastruktur. Isteden består løsningen her i å få til en vekselvirkning mellom fraseologien og semantikken og på grunnlag av det underbygge en hensiktsmessig betydningsbeskrivelse av enkelte ord og lemmaer. Det innebærer en sterkere balanse mellom det semasiologiske og onomasiologiske perspektivet og en full integrering av betydningsbærende flerordsenheter, noe som utvider rammen for ordboken langt ut over det som tradisjonelt dekkes av allmenne ordbøker. Hvis vi vurderer denne modellen i forhold til begrepet *leksikografisk funksjon*, er den aktuell både for kunnskapsorienterte og kommunikasjonsorienterte behov selv om begge funksjoner kan kreve en klarere profil. Og når det gjelder skilnaden som ligger i språklige aktiviteter, er den klart aktiv fremfor passiv. Også det står i motsetning til den allmenne ordboken vi kjenner, men det er vel neppe noe i veien for å tilføye komponenter som spesielt er knyttet til det passive aspektet. Men vi må samtidig innse at det vil være grenser for hvor mange og ulike funksjoner en ordbok kan oppfylle, også i den elektroniske verden, og det kommer vi til å se mer av i framtiden.

Referanser:

- Íslenskt orðanet*. Jón Hilmar Jónsson og Þórdís Úlfarsdóttir. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <http://ordanet.is/>
- Jón Hilmar Jónsson. 2009a. Lexicographic description. An onomasiological approach on the basis of phraseology. *Lexicography in the 21st Century. In honour of Henning Bergenholtz*. Edited by Sandro Nielsen and Sven Tarp. S. 257–280. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Jón Hilmar Jónsson. 2009b. Lemmatisation of Multi-word Lexical Units: Motivation and Benefits. *Lexicography at a Crossroads. Dictionaries and Encyclopedias Today, Lexicographical Tools Tomorrow*. Henning Bergenholtz, Sandro Nielsen & Sven Tarp (eds). S. 165–194. Bern: Peter Lang.

- Jón Hilmar Jónsson. 2009c. Ordforbindingar: Grunnelementer i ordboken. *LexicoNordica* 16: 161–179.
- Svensén, Bo. 2004. *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Nordstedts Akademiska Förlag.
- Tarp, Sven. 2009. Reflections on data access in lexicographic works. *Lexicography in the 21st Century. In honour of Henning Bergenholtz*. Edited by Sandro Nielsen and Sven Tarp. S. 43–62. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Útdráttur

Viðhorf og væntingar samfélagsins til orðabóka og hlutverks þeirra mótast að miklu leyti af ríkjandi hefð þar sem hlutverk einstakra tegunda er nátengt tilteknum notkunarþörfum eins og þær blasa við gagnvart orðabókum í prentaðri mynd. Í heimi rafrænna orðabóka og rafrænnar miðlunar orðabókargagna eiga mörg hefðbundin viðmið ekki lengur við en í staðinn opnast nýir möguleikar til hagsbóta fyrir orðabókanotendur. Við þær aðstæður má m.a. draga fram og sameina mikilvæga þætti í fari orða og orðasambanda sem löngum hafa átt takmarkaða samleið í orðabókum.

Í greininni er þessi staða metin með hliðsjón af orðabókarverkefninu *Íslenskt orðanet*, þar sem merkingarvensl orða og orðasambanda eru í forgrunni en að baki liggur greining á setningarlegum og orðmyndunarlegum venslum.

Jón Hilmar Jónsson
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum / Háskóla Íslands
Neshaga 16
IS-107 Reykjavík
jhj@hi.is

Kristinn Jóhannesson

Sagaprojektet

Ny komplett översättning av Íslendingasögur till danska, norska och svenska – en presentation

1. Inledning

I det följande ger jag en kortfattad presentation av det projekt som vi benämner *Sagaprojektet* och som innebär en ny komplett översättning av de isländska släktsagorna och ett antal Íslendingaþættir från isländska till danska, norska och svenska.

2. Förhistorien. Den engelska versionen

Förhistorien till detta projekt är en översättning till engelska, som utkom år 1997 under redaktion av Viðar Hreinsson. Ett trettiotal översättare arbetade med denna översättning. Mycket arbete utfördes för att koordinera översättningarna, att etablera principer för översättning och tolkning av vissa centrala begrepp och att se till att personer och platser nämndes på samma sätt då de uppträder i de olika sagorna. Dessutom finns det i denna utgåva en del förklarande texter och kartor samt övergripande artiklar om släktsagan som genre.

3. Förlagan

Texten till översättningen hämtades i flesta fall från den utgåva av sagorna som i dagligt tal kallas *Svart á hvítu* (från 1980-talet), som är en upplaga med modern isländsk ortografi. Några sagor översattes dock direkt från *Íslensk fornrit*, en utgåva med tillrättalagd fornisländsk ortografi.

4. Utgivaren

Upphovsmannen till idén att låta utföra den engelska översättningen är Jóhann Sigurðsson. Förlaget *Leifur Eiriksson Publishing* bildades för att ombesörja den engelska upplagan och ett antal välkända sagaforskare anlätades för att garantera att det nyaste i vår kunskap om dessa texter togs tillvara och för att säkerställa översättningarnas kvalitet.

Saga forlag, som står bakom det nordiska projektet, ägs också av samma person som nu, med stöd i erfarenheten från den engelska upplagan, satsar på en liknande utgåva på de skandinaviska språken.

5. Tysk version

Den engelska upplagan har fått stor uppmärksamhet vilket har bl.a. bidragit till att nu, när Island kommer att stå i centrum på bokmässan i Frankfurt 2011, ett tyskt förlag har köpt det engelska konceptet av den isländska förläggaren. Halldór Guðmundsson kommer att presentera den kommande tyska upplagan här senare.

6. Den skandinaviska versionen

Som jag tidigare nämnde innebär projektet en fullständig översättning av släkt-sagorna, *Íslendingasögur* (omkring 40) samt drygt 50 *Íslendingabættir*. Många av dessa korta tåtar finns inflikade i olika handskrifter av de nordiska kungasagorna.

6.1 Syfte-målsättning

Projektet innebär en översättning i en modern språkdräkt. Målet ska vara vårdat språk och fritt från alderdomligheter i ordval och satsbyggnad.

Sagorna översätts av flera olika översättare, både av erkända sagaforskare men också av professionella översättare, som mest har arbetat med nutida isländska. Dessutom finns bland översättarna personer som inte har översatt från isländska tidigare. Redaktionskommittén står för vägledning i översättningsarbetet och koordineringen, som bygger på metoder och erfarenheter från arbetet med den banbrytande engelska översättningen.

Koordineringen innebär standardiserad översättning av vissa nyckeltermmer (t.ex. inom lagarna och den sociala strukturen, – också byggnader, skepp, vapen etc.) samt behandling av bl.a. binamn, personnamn och topografiska namn.

Redaktionsmedlemmarna nagelfar översättningarna och slutligen granskas översättningarna med särskild hänsyn till stil.

Målgruppen är den allmänne läsaren och litteraturälskaren, bibliotek, universitetsstudierande och andra med intresse för kulturarvet, medeltiden, och berättarkonst i allmänhet.

Det långsiktiga målet är att sprida kännedom om sagalitteraturen i Norden, nå fram till nya grupper läsare samt återuppväcka och stärka det anseende som sagorna tidigare har åtnjutit. Det är alldeles klart att vissa av sagorna inte tilltalar

en skandinavisk läsare i dag på grund av sin ålderdomliga språkdräkt. Å andra sidan finns ett stort intresse för fornnordiska texter, vilket man kunde konstatera när Snorri Sturlusons *Heimskringla* i Karl. G. Johanssons svenska översättning såldes i en i sammanhanget mycket stor upplaga i början av 1990-talet

Målet är således att göra det gemensamma nordiska medeltida kulturarvet tillgängligt i moderna sammanhang.

När nu dessa översättningar sedan finns tillgängliga öppnas flera möjligheter till åtskilliga sidoprodukter – olika förmedlingsformer baserade på utgåvan, t.ex. pocketböcker av den samlade utgåvan och av enskilda sagor, förkortade versioner för barn, ljudböcker, dataspel, film, undervisningsmaterial etc.

Efter utgivningen blir texten gjord tillgänglig på nätet, <www.saganet.is>, där det bl.a. ska finnas digitala versioner av alla sagahandskrifter samt textutgåvor från tiden före 1900. Även de engelska texterna från *The Complete Sagas of Icelanders* kommer snart att publiceras där.

6.2 Förklaringar

Som jag tidigare har nämnt finns det i den engelska upplagan ett antal större övergripande artiklar om sagorna men också några mindre artiklar om t.ex. byggnader, skepp, vapen etc. Sådana artiklar kommer också att finnas i de nordiska versionerna. Vidare kommer det att finnas namnregister och kartor.

Största delen av detta material hämtas från arbetet med den engelska versionen, men det är alldeles klart att en skandinavisk läsare behöver delvis andra förklaringar än den engelskspråkige läsaren. Därför återstår en del arbete med att anpassa förklaringarna.

6.3 Finansieringen

Finansiärerna bakom projektet är många. Först bör man nämna isländska staten genom bidrag från Alþingi. Ett antal andra isländska fonder och företag har också redan bidragit och kommer att bidra under senare delen av projektet.

Den nordiska kulturfonden och ett stort antal stiftelser och fonder i Norden stödjer också projektet. Ett antal ansökningar ligger fortfarande för behandling hos olika fonder och stiftelser, och man kan säga att trots vissa moln på den ekonomiska himlen, inte minst här i Island, ser framtiden rätt ljus ut.

Intresset för projekt av detta slag är stort, och projektet har mött stor uppmärksamhet och välvilja.

6.4 Samarbete med förlag i Danmark, Norge och Sverige

Leifur Eiríksson Publishing har samarbetat med förlag i England och USA (Penguin) gällande utgivning av delar av samlingen, pocket etc.

På samma sätt kommer *Saga förlag* att samarbeta med olika förlag i Skandinavien. Jag vet att vissa kontakter redan har tagits i detta sammanhang.

6.5 Redaktionen

Huvudredaktör är Gísli Sigurðsson, professor vid Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum i Reykjavík. I övrig består redaktionen av:

Annette Lassen, forskare vid Arnamagneanska institutet i Köpenhamn

Jon Gunnar Jørgensen, professor vid universitetet i Oslo

Jan Ragnar Hagland, professor vid universitetet i Trondheim

Kristinn Jóhannesson, lektor vid universitetet i Göteborg

Karl G. Johansson, första amanuens vid universitetet i Oslo

6.6 Översättarna

Ett stort antal översättare arbetar nu med texterna. I dag är det totalt 11 översättare från Danmark, 17 från Norge och 25 från Sverige.

6.7 Tidsplan

Förarbetet för projektet inleddes våren 2008 och översättningsarbetet satte igång sommaren och hösten 2008. Tidsplanen innebär i övrigt att översättningar bör vara genomförda i slutet av 2009, genomläsning och korrigerering av texter sker under 2010 och utgivning år 2011.

I dag har en stor del av översättningarna antingen kommit in till redaktionerna eller är under arbete. Det är svårt att säga huruvida den ursprungliga strama tidsplanen kan hållas men redaktionen är hoppfull.

7. Tidigare översättningar

Som bekant är detta långt ifrån den första gången man översätter sagorna till danska, norska eller svenska. På alla dessa språk finns det en hel del tidigare översättningar. Men det är dock sällan man kan tala om kompletta samlingar.

Man brukar säga att varje generation skådespelare måste få sin nya Hamlet-

översättning, som talar direkt till samtiden i sitt språkbruk. Därmed skulle man också kunna säga att denna klassiska nordiska litteratur med jämna tidsintervall borde översättas på nytt.

Jag vill inte här i dag fördjupa mig i översättningshistoria, men tillåter mig att ta fram ett par exempel från den svenska sidan.

I Sverige har man t.ex. Hjalmar Alving's mer eller mindre klassiska översättningar av ett flertal sagor (Isländska sagor 1935–45) och sedan har man en i det närmaste komplett översättning genom Åke Ohlmarks (1962–64).

Man kan också nämna att Sverige var ett föregångsland i att översätta och trycka delar av denna litteratur. Exempelvis översatte Olof Verelius flera av de mer fantastiska sagorna under perioden 1664–1672, och den första fullständiga översättningen av Snorris kungasagor Heimskringla, utförd av Johan Peringskiöld, utkom 1697–1700.

En del sagor har som sagt utkommit i enskilda översättningar eller samlingar tidigare, och äldre översättningar har ofta tryckts igen, men i detta projekt tas alltså ett samlat grepp om alla släktsagorna och tåtarna.

Projektet är därför för Sveriges del en logisk fortsättning av tidigare utgivningar riktade till svenska läsare av i dag och baserad på forskarvärldens nutida värderingar och det samma kan man också säga gäller i fråga om Norge och Danmark.

8. Filologi eller levande litteratur

Just det att det finns en del tidigare översättningar kan orsaka vissa problem. Många tidigare översättare har skapat en egen stil och använt sig t.ex. av namnformer eller satsbyggnad (under påverkan av äldre språk) som kan vara svårt att bryta mot, och denna stil – låt oss kalla den sagostil – verkar i dag mycket ålderdomlig. Men det kan också vara svårt att ständigt variera repliker som har blivit klassiska. Det vet alla som har försökt sig på en nytolkning av Hamlets "To be or not to be" eller bibelns "Fader vår". Detsamma gäller också Gunnars berömda replik i Njåls saga: "Fögur er hlíðin".

En del av dessa texter har också tidigare använts som historiska källor och har därför av traditionen kanske inte i första hand ansetts vara rent litterära texter.

Det kan vara svårt att frigöra sig från den gammalmodiga filologiska synen på dessa texter. Men jag kan endast deklarerat att för mig personligen är de texter i första hand levande litteratur.

9. Konferensen i Lysebu

En del av projektet syftar också till att få till stånd samarbete över gränser och diskussioner inom kretsen av sagaforskare angående problem vid översättning och tolkning av dessa texter.

Inom projektets ramar har det därför redan hållits en tre dagars vetenskaplig konferens arrangerad av de norska redaktörerna och med ekonomiskt stöd från Saga forlag och Fondet for dansk-norsk samarbeid. Omkring 40 forskare och översättare från hela Norden träffades på Lysebu i Oslo i februari 2009 och dryftade frågor angående olika aspekter på sagornas stil, översättning och reception. Detta var mycket givande konferens och jag vill tillåta mig att ta fram några av diskussionspunkterna i Workshop 1. Detta gör jag här endast för att demonstrera mångfalden av frågor. Somliga av dessa stickord var relativt lätta att behandla, medan andra gav upphov till omfattande diskussioner.

Inledning till Workshop 1 (grupp 1–5). Några punkter.

Komplett nyöversättning. Därav följer möjligheter till nya grepp.

Målgruppen: ”Den breda allmänheten”, gärna riktning mot yngre läsargrupper. Ej ”akademisk filologisk” utgåva.

Notera att sagatexterna varierar i stil sinsemellan.

Notera huvudredaktörens utgångspunkt: engelska utgåvans lösningar.

Men notera också olika behov för engelska kontra skandinaviska läsare.

Lösningar behöver ej vara gemensamma för alla länderna.

Lösningar kan inte vara ”rigida” bestämmelser.

Diskussionerna bör lyfta fram möjligheter, idéer.

Grupp 1 Stilnivå

Finns det en sagostil?

(Finns det en översättarstil?)

Notera att sagorna varierar i fråga om stilart.

Vilken är målgruppen?

Hur förhåller man sig till äldre översättningar?

Bör man undvika ord hämtade utanför den skandinaviska/germanska språkfamiljen?

Bör man ersätta svårbegripliga talesätt och uttryck med motsvarande skandinaviska talesätt och uttryck som ligger närmare läsarens erfarenhet?

Grupp 2 Syntax/Tempus

Bör man slaviskt följa originalets tempus?

Bör man ändra tempus så att tempusväxling inte verkar ”stötande” på läsaren?

Bör man använda i första hand imperfektum och reservera presens för speciellt dramatiska avsnitt?

Bör man behålla satskonstruktion eller bryta upp komplicerad syntax till en enklare sådan?

Konjunktioner (ok/en).

Adverbial (nú/pá/þar).

Grupp 3 Normalisering av namn

Bör man i stort sett använda de isländska namnformerna och bortse från tidigare använda skandinaviska namnformer?

Detta innebär isländska nominativformer (Bragi i st.f. Brage; Snorri i st.f. Snorre; Gudmundr / Gudmundur i st.f. Gudmund).

Bör man översätta tillnamn – binamn – eller ej och ska de skrivas med stor eller liten bokstav? (Kolbeinn grön (skägg); Önund töskubakur (puckelrygg)?).

Hur behandlar man patronymika (Ingólfur Arnarson; Halldór Snorrason?).

Topografi: isländska former eller i dag existerande former i norska, danska, svenska etc.?

Grupp 4 Samordning av terminologi etc.

Bör man alltid översätta vissa begrepp på samma sätt? (féránsdómur, skóggangur, fjörbaugsgarður, lýsa vígi, efnilegur maður)

Bör man ha kapitelrubriker eller andra markörer för episoder/avsnitt inom texten? I så fall hur?

Textens uppdelning i avsnitt.

Användning av citattecken, talstreck etc. vid repliker.

Hur behandlar man kommentarer och förklaringar?

Bör man placera en del av släktlängderna i fotnoter?

Grupp 5 Skaldestroforna

Vad vill man visa: innehåll, struktur, ”kenning”systemet?

Ska skaldestroforna behålla samma ”rytm”/”versmått”?

Ska man skapa ”kenningar” på målspråket (med förklaringar)?

Ska man visa strofen i original och översätta innehållet vid sidan av (poetiskt, kanske rytmiskt men fritt)?

10. Slutord

Som framstår av ovanstående är detta ett stort och omfattande projekt. Översättarna utför en prestation och det redaktionella arbetet kommer att vara arbetskrävande och redaktörerna kommer att behöva anlita utomstående expertis.

Principerna i den engelska upplagan ligger som grund, men det är självklart att engelskans lösningar (som är gjorda för en engelskspråklig läsare med utomnordisk kulturräm) måste ändras för att passa nordiska läsare.

Projektet vilar på idealistisk grund. Det är därför viktigt med stöd och bidrag från alla de nordiska länderna. Det har projektet fått och kommer med stor säkerhet också att få i framtiden.

Visserligen är detta texter på isländska, men det kulturarv som speglas i sagorna är i många avseenden gemensamt för Island, Danmark, Norge och Sverige. Isländska handskrifter blev också samlarobjekt i hela Norden på 1600-talet, och denna litteratur har starkt bidragit till respektive lands kulturhistoria.

Jóhann Sigurðssonns tanke med en ny stor satsning på en komplett samordnad utgåva av släktsagorna baserad på de senaste vetenskapliga rönen om texterna men i språkform som är anpassad för en modern nordisk läsare – denna tanke håller nu på att förverkligas i vårt Saga-projekt.

Útdráttur

Árið 1997 komu Íslendingasögur og -þættir út á ensku undir ritstjórn Viðars Hreinssonar. Útgefandi var *Leifur Eiriksson Publishing* í eigu Jóhanns Sigurðssonar. Hann hefur nú með *Saga Forlag* ráðið í svipaða útgáfu á dönsku, norsku og sænsku. Aðalrit-

stjóri er Gísli Sigurðsson við Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. Rúmlega 50 þýðendur á Norðurlöndum starfa að verkefninu og ritstjórar eru Anette Lassen í Danmörku, Jon Gunnar Jörgensen og Jan Ragnar Hagland í Noregi og Kristinn Jóhannesson og Karl G. Johansson í Svíþjóð. Undirbúningur hófst 2008 og áætluð verkalok eru 2011. Takmark útgáfunnar er að veita lesendum á Norðurlöndum innsýn í þennan norræna menningararf með þýðingum á vönduðu nútímamáli. Haldin hefur verið ráðstefna í Lysebo, þar sem ýmis þýðingavandamál voru krafin. Lausnir ensku útgáfunnar liggja sem hornsteinn að norrænu útgáfunum en ýmsu þarf þó að breyta til þess að koma til móts við norræna lesendur. Verkið er fjármagnað af íslenska ríkinu og ýmsum sjóðum á Íslandi og hinum Norðurlöndunum

*Kristinn Jóhannesson universitetslektor
Göteborgs universitet
kristinn.johannesson@svenska.gu.se*

Nina Møller Andersen

Nordens sprog er trængte: dansk i udlandet, dansk i Norden. Hvor svært kan det være?

Det danske sprog er, ligesom de øvrige nordiske sprog, trængt som fremmedsprog på universiteterne ikke blot i udlandet, men også, og måske især, i Norden. Om dette skal mit oplæg handle.

Men før jeg kommer ind på problemet med det trængte danske sprog, vil jeg forklare lidt om min egen baggrund og erfaring, dvs. på hvilken baggrund er det jeg kan udtale mig. Jeg er cand.mag. (og ph.d.) med dansk som hovedfag, har været gæstelektor i Ungarn i tre semestre i begyndelsen af 1980'erne, har været gæsteprofessor i Japan i tre år i midten af 1980'erne, har undervist i dansk sprog for udlændinge i over 20 år på Københavns Universitet og har udgivet undervisningsmateriale i og skrevet videnskabelige artikler om dansk sprog for udlændinge. Siden august 2008 har jeg været formand for lektoratsudvalget, er med i Samarbejdsnævnet for Nordenundervisningen (SNU) og er fra august i år valgt til repræsentantskabet for Dansk Sprognævn. Jeg har således beskæftiget mig professionelt med dansk sprog i mange forskellige institutionelle, forskningsmæssige og undervisningsmæssige sammenhænge.

På baggrund af en liste udfærdiget af UBST (universitets- og bygningsstyrelse) over danskundervisning i udlandet per 1. januar 2009, har jeg lavet en optælling og oversigt over tallene fra januar i år og tallene fra september i år (de sidste tal bygger på mit eget kendskab til hvor der per 1. september ikke undervises i dansk mere, tallene nedenfor gælder kun for 2009). Listen ser således ud:

Dansk i udlandet

UBST's liste per 1/1-09 (1/9-09):

- Dansklektorer i alt: 95 (90)
- Heraf danskere: 67 (62)
- Heraf (af de 95) sendelektorer: 27 (23)
- (fejlmargin: Belgien og Bulgarien mangler, præcist tal for lokalt ansatte usikkert, f.eks. mangler tre undervisere og et universitet i Japan)
- Fordelt på universiteter: 63 (59) 63

På baggrund af min optælling kan det konkluderes at der er sket en tilbagegang i antallet af danskundervisere på universiteter i udlandet. Det understregede tal

markerer antallet af universiteter iberegnet de universiteter der ikke er på listen, men konklusionen er stadig at der er tale om en tilbagegang.

Jeg har på baggrund af min oplistning ovenfor lavet en oversigt over hvor danskfaget siden januar 2009 er lukket ned, og hvor der er problemer. Den se ud som følger:

Nedlukning af danskfag:

- Danskundervisning i Edmonton, Canada, nedlagt
- Lektorstillingen i Tartu ikke besat i ES 09
- Lektoratet i Lille, Frankrig, nedlagt
- Lektoratet i Lyon ikke genopslået
- Lektorat i dansk litteratur i Island under besættelse (vikar har dækket stillingen)
- Italien: usikkerhed, især i Firenze
- Ingen danske lektorer i Letland (begge rejst hjem)
- Lektoratet i Minneapolis ikke genopslået
- Andet??

Som det fremgår, er oplistningen måske ikke fuldstændig, hvorfor jeg med et afsluttende spørgsmålstegn angiver at der kan være problemer andre steder.

Det går altså tilbage for danskundervisningen på universiteterne ude i verden; men hvor undervises der i dansk, og på hvor mange universiteter de pågældende steder. Også disse tal viser tilbagegangen. Det første tal er antallet per 1. januar 2009, tallet i parentes er tallet per 1. september 2009. De to oplistninger er for henholdsvis hele verden minus Norden og for Norden:

Dansk på universiteter i udlandet (minus Norden) 01.01.09 (01.09.09):

- Canada: 2 (1)
- Estland: 1
- Frankrig: 5 (4)
- Holland: 2
- (Belgien: 2)
- Italien: 5
- Japan: 1 (2)
- Kina: 1
- Kroatien: 1
- Letland: 1 (0)
- Litauen: 1
- Polen: 3
- Rusland: 2 (5)
- Schweiz: 2
- Spanien: 2

- Serbien: 1
- Storbritannien: 2
- Tjekkiet: 1
- Tyskland: 13
- Ungarn: 1
- USA: 8 (7)
- Østrig: 1

Dansk på universiteter i Norden:

- Finland: 3 lektorer (Helsingfors, Jyväskylä, Åbo (alle finsk gift, to går snart på pension) ingen sendelektorer,
- Sverige: 3 heltidsansatte lektorer (Lund, Uppsala), 2 deltids (Stockholm, Göteborg), Lund en succeshistorie
- Norge: 1 lektor (Oslo)
- Island: 1 sproglektor, 1 litteraturlektor
- Alt det løse??
- (Se i øvrigt Anna Helga Hannesdóttir och Gitte Moses rapport (Tema Nord 2003))

Den gode historie her er dels Island hvor man, trods krise og generel nedskæring, af historiske og traditionelle årsager har bevaret de to lektorater, dels Lund som oplever en vækst i antallet af studerende på grund af mobiliteten, især af svenskere til Danmark i Øresundsregionen med Øresundsbroen som har mindsket og gjort transporttiden hurtigere. Konklusion for dansk i Norden er at måske ser det ikke så slemt ud nu, men fremtiden er ikke lys, det danske sprog er stadig truet.

Årsagen til nedgangen i danskundervisningen er ikke lektorernes skyld. Jeg vil nu komme lidt ind på deres indsats. De danske lektorer i udlandet har været meget aktive og produktive. Ud over deres undervisningsforpligtelse står de for kulturelle arrangementer med forfatterbesøg og lignende, studierejser for de studerende, optræden i lokale medier med indslag om Danmark. En del af dem udgiver undervisningsmateriale, nogle har publiceret artikler i tidskrifter om deres undervisning, andre er blevet interviewet til pressen om deres undervisning, de fleste bedriver forskning i deres fag og får publiceret videnskabelige arbejder, og der er såmænd også nogle der skriver romaner om deres oplevelser som lektorer, og én styrer et nyhedsbrev med oplysninger om alle de andres aktiviteter. Her et lille udpluk: Nete Schmidt (USA): *Nyhedsbrev*, Jørgen Ehlers Dam: *Danskundervisning i Kina* (Politiken, fokus), Mads Madсен: *Danmarks musketer i Frankrig* (Kr. Dagblad), Katja Larsen. *Gummi-Tarzan* (serbisk radio), Kristian Himmelstrup (USA): *Angelinas Røv* (Gyldendal). Tom

Lundskær-Nielsen: *Danish. A Comprehensive Grammar (1995/2009)*, Marlene Hastenplug: *Dänisch. Praktisches Lehrbuch (2009)*, Robert Zola Christensen og Lisa Christensen: *Dansk grammatik (2005)*.

Man kan altså konkludere at nedgangen i danskundervisningen ikke skyldes de danske lektors indsats; de knokler virkelig med at synliggøre dansk og DK.

Er det så de studerendes skyld, kan man spørge. Et dumt spørgsmål måske; mine erfaringer med mange års undervisning af udlændinge på Københavns universitet viser da også at der ikke er mangel på interesse for det danske sprog fra de studerendes side. De studerende på mine kurser er udvekslingsstuderende fra hele verden. Gruppen er voksende, de bliver dygtigere og dygtigere. Interessen er stigende, men alligevel nedlægges masterstudier flere steder. (Jeg er ved at undersøge hvor mange steder man kan læse dansk som master; der er også en europæisk undersøgelse i gang om dette emne). Jeg kan konkludere at det ikke er de studerendes skyld hvis der er tilbagegang for danskfaget i udlandet!

Hvor svært kan det være? Er det det danske sprogs skyld at det går ned ad bakke for det danske sprog? Jeg vil i det følgende give eksempler fra min undervisning i dansk som fremmedsprog, eksempler der skal vise hvor vanskelighederne ved indlæring af dansk ligger: 1. eksempel på intersprog (som viser at de studerende er på vej), 2. eksempler på det der er svært på dansk fra det fonetiske niveau og fra det pragmatiske niveau: Udtale af vokaler og forholdet bogstav lyd, og sproglig høflighed (dvs. sproghandlinger).

Jeg giver her eksempler på intersprog fra min egen undervisning af udlændinge fra hele verden der læser dansk på universitet. Intersprog er sprog på vej mod målsproget; jeg har taget eksempler med fra alle niveauer inden for den kommunikative og lingvistiske kompetence:

Eksempler på intersprog fra egen undervisning:

Ortografi/**fonetik**:

- *lange (længe): Hvor **lange*** har De været her*

Morfologi:

- *sørgte for (sørgede for): Han **sørgte*** for blomsterne*

Syntaks:

- *Selvom hun var meget smuk, ***hendes hjerne var ødelagt*** (var hendes hjerne ødelagt)*

Ordforråd (betydning):

- *husholdningen (huset): Han måtte ikke forlade **husholdningen****

Tekstsammenhæng:

- *Der lød en bippen fra **en mobiltelefon**/fra **mobiltelefonen***

Sproghandlinger:

- *Vær så venlig at rette min opgave*

Det fonetiske/ortografiske eksempel viser at learneren sammenblander de to meget nærtliggende fortunevokaler /æ/ og /a/. Morfologieksemplet viser at learneren har lært en datidsform på –te men kommer til at bruge den på et forkert verbum. Mange lærebøger starter desværre med at introducere ligefrem ordstilling i stedet for at tage udgangspunkt i at verbet oftest kommer på andenpladsen på dansk, hvorfor en ordstillingsfejl som den viste er meget udbredt. Man taler om falske og sande venner inden for semantik og ordforråd; en falsk ven, som eksemplet her er en variant af, viser en negativ transfer af betydning fra modersmål. Noget af det sværeste ved indlæring af dansk er brugen af bestemtheds kategorierne hvis man ikke har disse på sit modersmål; eksemplet viser at bestemtheds kategorien ikke mindst er vigtig ved tekstsammenhæng. Et andet vanskeligt fænomen ved indlæring af fremmedsprog, og det gælder ikke kun dansk, er beherskelse af sproghandlinger. Eksemplet viser det paradoksale at høflighedsmarkører kan have modsat effekt på dansk hvis de kombineres med imperativ.

Eksemplerne viser at de studerende laver hypoteser, de danner regler ud fra det de allerede har lært og bruger disse regler på ny, men eksemplerne viser også at de er godt på vej mod målsproget. De to understregede niveauer er to vanskelige områder som jeg nu vil give korte eksempler på: fonetik (dvs. udtale) og sproghandlinger/sproglig høflighed

Vokaler: danske vokaler i forhold til udenlandske vokaler

- *fortunevokaler*
- *dansk ikke-dansk*
- i (y) i
- e
- (ø) e
- æ (ö)
- a
- α α
- *bagtungevokaler*
- *dansk ikke-dansk*
- u
- u
- o
- o
- å

Oversigten viser at antallet af vokaler på dansk langt overstiger antallet af vokaler på andre sprog, og dermed er det også demonstreret at vokalerne er noget af det sværeste at lære på dansk. Noget specielt for dansk er også de rundede fortungevokaler (markeret med parentes), mange sprog har ikke rundede fortungevokaler.

Et andet vanskeligt forhold på dansk er forholdet mellem bogstav og lyd, bogstavkvaliteten svarer ofte ikke til lydkvaliteten og omvendt. Eksemplet er bare et af mange på denne uoverensstemmelse; til bogstavet 'e' svarer op til 11 forskellige lyd.

Bogstavet e: 11 lyd plus det løse

de	[d̥i]
fedt, mene	[f̥ɛd, m̥ɛ:nə]
let, tjene	[l̥æd, t̥jɛ:nə]
verden	[v̥ä:ɪdn̥]
(den) er (dårlig)	[d̥æn̥ɑ'd̥ä:li]
jeg	[j̥ɔi, j̥ö, j̥ä, j̥ä, j̥æ, j̥e, j̥ø]
dreng, række	[dr̥äj', r̥ägø]
hule	[hu:l̥ɔ]
bule	[bu:l̥]

Eksemplet er lånt af Merike Jürna, en estisk danskstuderende som i sit speciale har sammenlignet danske og estiske vokaler (et eksempel på en af de dygtige udenlandske studerende der specialiserer sig i dansk og gør udsagnet om at man ikke kan lære dansk, til skamme). Dansk udtale er nok svært, men ikke umuligt at lære, hvilket studerende som Merike Jürna er eksempel på.

Et andet vanskeligt område ved indlæring af dansk finder man i den pragmatiske del af sproget, nemlig ved sproghandlinger og sproglig høflighed. Når vi bruger sproget indbyrdes, dvs. handler med sproget, og f.eks. skal bede en anden om noget, skal vi gøre det på en helt specielt måde for ikke at krænke den andens 'face' – vi kan jo ikke bare sige til en fremmed som vi kan sige til vores børn: luk døren! Det handler om forskellige kulturer, om hvor godt vi kender hinanden og om forskellige sproglige virkemidler til at udtrykke dette. Således har man på mange sprog et enkelt ord til at udtrykke høflighed når man beder om noget, et enkelt ord hvor man ikke lægger 'skylden' på samtalepartnern: på engelsk har vi *Please*, på tysk har vi *Bitte*, på russisk *Пожалуйста*: japanerne har mange udtryk, bl.a. *Doozo... ..kudasai*. Men hvad gør vi på dansk?

På dansk har vi en række sproglige (grammatiske) markører til at udtrykke høflighed: modalverber, datid, spørgsmål, nægtelse, småord. Det handler om at vælge det rigtige antal af disse markører alt efter situation og samtalepartner. En høflig version af dette hvor alle markører er i brug, kunne være: *Du kunne vel ikke lukke døren?*

I min undervisning af udlændinge i dansk inddrager jeg øvelser der skal styrke deres pragmatiske kompetence i at sproghandle. Jeg giver dem opgaver af forskellig art med forskellige sproghandlingssituationer og forskellige aktører. En opgave kunne se ud som følger:

- *Udfyldningsøvelse* (efter JEA):
- Ida, der bor sammen med Pernille og Nana, har ikke ryddet op i køkkenet, selvom det er hendes tur. Pernille får sine forældre på besøg til middag. Klokkeren er seks. Hvad siger Pernille til Ida?
- Pernille:

Jeg inddeler de studerende i grupper efter modersmål og lader dem udfylde øvelsen i grupperne. Svarene på ovenstående øvelse er fra henholdsvis en ungarsk, engelsk, tysk, polsk og svensk gruppe:

- *Se så at gå i gang med at rydde op!*
- *Gider du ikke rydde op*
- *Vil du være så venlig at vaske op efter dig*
- *Du skal vaske op efter dig*
- *Vasker du op snart. Der er andre der vil gerne lave mad*

Besvarelsen viser at de er på vej, de skal nok få det lært.

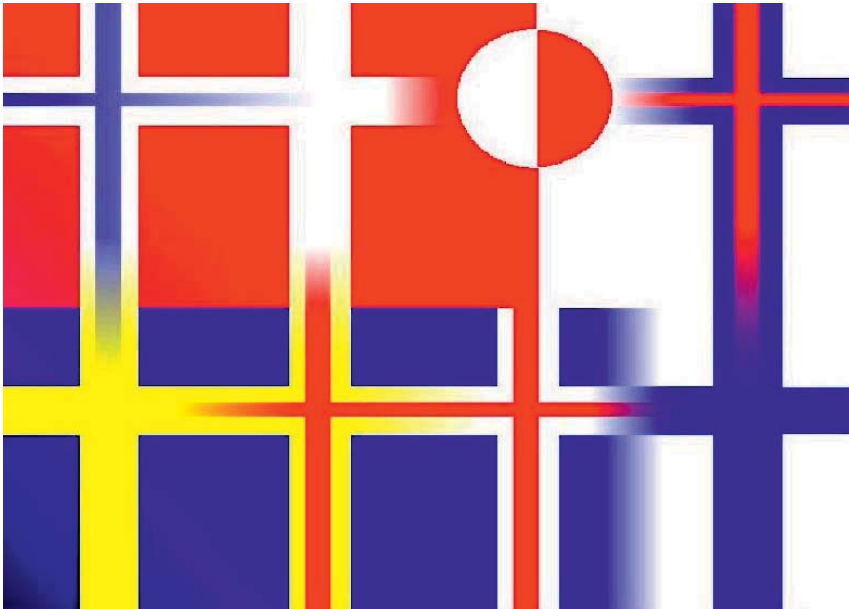
Jeg kan ud fra ovenstående som bygger på mine erfaringer med undervisning af udlændinge i dansk sprog, konkludere at tilbagegangen for dansk som undervisningsfag på udenlandske universiteter heller ikke er sprogets skyld. Det er ikke så svært, de skal nok få det lært!

Udgangspunktet for dette indlæg var at dansk (og de andre nordiske sprog) er trængte globalt. Der kan drages to konklusioner på mit indlæg. Den første er at: det er ikke undervisernes skyld, det er ikke de studerendes skyld, det er ikke sprogets skyld. Den anden konklusion er: Det er ikke så svært, de skal nok få det lært! Men det kræver:

1. At danskundervisningen i udlandet og Norden bibeholdes og opgraderes
2. At de danske lektorater støttes økonomisk og politisk
3. For de nordiske sprog generelt: samme krav

Der er selvfølgelig også flere andre faktorer der spiller ind som spørgsmål om holdning, globalisering, domænetab til engelsk, den økonomiske krise. Men sprogene må styrkes i undervisningssystemet og politikerne må på banen; der bør sættes på top og bund. Dvs. det kræver politisk opbakning: hvor er politikerne? Og det kræver at undervisningen i nabosprog i skolerne skal tages alvorligt: studieordningerne skal overholdes og sprogene skal opprioriteres.

En mulig løsning, som bør støttes politisk og økonomisk, er at man på universiteterne i Norden og ude omkring i verden står sammen fagligt og danner fælles front således at de nordiske sprog i udlandet arbejder som en enhed, en for fem (otte), (otte) fem for en!

Útdráttur:

Norræn mál eiga í vök að verjast: danska erlendis, danska á Norðurlöndum – hver eru vandræðin?

Norræn mál eiga í vök að verjast ekki aðeins sem litlar kennslugreinar erlendis heldur einnig innan Norðurlanda. Þetta á ekki síst við um dönsku. Með margra ára reynslu að baki sem lektor í dönsku erlendis og sem lektor í danskri tungu fyrir erlenda nemendur við Kaupmannahafnarháskóla er í greininni greint frá stöðu dönsku sem erlends máls í dag, í júní 2009, með dæmum úr kennslu í dönsku við erlenda háskóla. Síðan verða sýndir með raunverulegum dæmum sérstakir erfiðleikar sem nemendur lenda í við

að tileinka sér dönsku og styðjast dæmin við eigin reynslu sem kennari í dönsku sem erlendu máli.

*Nina Møller Andersen
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab,
Københavns Universitet,
Njalsgade 120, 2300 København S
ninamoel@hum.ku.dk*

Islandsk tegnsprogs status

1. Indledning

I denne rapport, som bygger på mit oplæg på konferensen *Fra Kalveskinn til „tölva“* i Reykholt den 2. oktober 2009, vil jeg fokusere på islandsk tegnsprog og dets status i forskellige sammenhænge. Tegnsprog har været et fag ved Islands Universitet siden 2001 (i årene 1994–1998 som et forsøgsprojekt). Et af målene er at uddanne tegnsprogstolke med en akademisk specialisering og en vis praksis men vores hovedmål er selvfølgelig at udføre forskning i det islandske tegnsprog og dets sprogsamfund. Det gør vi i samarbejde med døvesamfundet og ikke mindst Kommunikationscenter for døve og hørehæmmede i Island.

I kapitel 2 giver jeg lidt baggrundsoplysninger som er nødvendige for at forstå det islandske tegnsprogssamfund samt sprogets status. Kapitel 3 handler om tegnsprogets lovmæssige status i Island. I kapitel 4 drøfter jeg spørgsmålet om virkeligheden står mål med lovens intentioner og i kapitel 5 diskuterer jeg sprogpolitik. Jeg diskuterer både domæneproblemer og formproblemer og om der findes purism inden for det islandske tegnsprogssamfund. Til sidst kommer jeg ind på vigtigheden af at det islandske tegnsprog skal bevares og hvad vi kan gøre for at sikre det.

Jeg går ud fra, at læsende ved, at tegnsprog ikke er internationalt og vi har vores eget islandske tegnsprog heroppe (som er relateret til det danske). Forkortelsen ÍTMÍTM (for: íslenskt táknmál) bliver herefter brugt som betegnelse for islandsk tegnsprog.

2. Baggrundsoplysninger

Det islandske tegnsprogs sprogsamfund er, uanset hvordan man ser på det, meget lille. Inden for sprogsamfundet findes der forskellige grupper. Døve i Island som har ÍTM som første sprog (L1) eller modersmål, er omkring 2–300, men der er mange flere som bruger sproget som andet sprog (L2) og benytter det dagligt. Der er tale om hørehæmmede (og måske også døve) som har islandsk som første sprog men bruger ÍTM meget, enten på arbejdet, i skolen, eller hjemme. I døves familier er der mange som bruger ÍTM dagligt, døve børns forældre eller hørende børn, som har døve forældre o.s.v. Der er også mange som

bruger ÍTM som sit arbejdssprog, f. eks. tegnsprogstolke, undervisere og folk som arbejder med døve til daglig, f. eks. i døveforeningen. Så selv om det egentlige sprogsamfund indeholder 2–300 brugere, så er der flere faktiske brugere af ÍTM (hver eneste dag). Man kan sige at sproget bruges, hvor der er døve.

Det er vigtigt at huske, når sprogets status skal diskuteres, at ÍTM er et minoritetssprog, som er i tæt kontakt med majoritetssproget islandsk. Som andre tegnsprog, og faktisk mange andre af verdens sprog, har ÍTM ikke et skriftsprog. Mere om dette senere i rapporten.

En ting som kan påvirke sprogbrugerne og deres sprog eller sprogbrug er hvilket uddannelsesmiljø de er opvokset i. I 1880 var tegnsprog forbudt i en stor del af verden og den såkaldte oralisme herskede. Børnene måtte ikke snakke tegnsprog, men skulle lære at tale (se f.e. Wallvik 1997 og Lane 1992). Her til lands var det islandsk. Børnene brugte dog tegnsproget når ingen så det. I 1970'erne var tilstræbelsen såkaldt total kommunikation, hvor man måtte bruge hvad der behøvedes, hvad enten det var tegn eller tale (Wallvik 1997:213–215 og Lane 1992:133–135). Tegnsprog som sådan blev der ikke undervist i. I dag følger vi en tosproglig tilstræben, hvor børnene både skal lære tegnsprog og islandsk (Margrét Margeirsdóttir 2001:166, se også Hlíðaskóli's hjemmeside).

Den generationsforskel som jeg kommer ind på senere skyldes stort set den udvikling, der har været i uddannelsen af døve.

3. Den lovmæssige status

Hvis vi ser først på den lovmæssige status, dvs. hvor i loven tegnsprog omtales så kan man kun sige at ÍTM er indirekte vedtaget ved lov. Døves rettigheder til tegnsprog fremgår indirekte af loven. Ingen steder er der direkte omtalt ÍTM som første sprog til døve (men forslag herom har været fremlagt). Men adskillige love omtaler tegnsprog eller retten til at bruge tegnsprog. F. eks. lov om patientrettigheder sikrer at de som bruger tegnsprog har krav på tolkning, i loven om Kommunikationscenter for døve og hørehæmmede fremhæves forskning og undervisning i ÍTM o.s.v. (Lög nr.129/1990 um Samskiptamiðstöð heyrnarlausra og heyrnarskertra, 31. desember og lög nr.74/1997 um réttindi sjúklinga, 28.mai).

Indenfor uddannelsessektoren findes der nogle vigtige love der omfatter ÍTM. I lov om grundskolen omtales elever der har andet modersmål en islandsk og i den centrale læseplan fra 1999 er tegnsprog som første sprog omfattet (Aðalnámsskrá grunnskóla. Íslenska 1999). Det samme gælder lov om ungdomsuddannelser og der er det også fremhævet at døve har ret til at lære tegnsprog.

Lov om børnehaver er imod ikke omfattet af tegnsprog (Lög nr.90/2008 um leikskóla, 12. júní, lög nr.91/2008 um grunnskóla, 12. júní og lög nr.92/2008 um framhaldsskóla, 12. júní).

I De Forenede Nationers aftale om rettigheder til handicappede (Samningur um réttindi fatlaðs fólks 2007) er der direkte henvisninger til døve og tegnsprog, bl.a. tegnsprogstolkning, om anerkendelse af tegnsprog og om døve børns uddannelse (som skal foregå på tegnsprog). Denne aftale blev underskrevet af Island i 2007 (Félagsmálaráðuneytið. *Fatlaðir, fréttir*).

Tegnsprog er altså ikke direkte vedtaget ved lov i Island, men døves rettigheder er sikret i mange sammenhænge.

4. De faktiske forhold

En ting er dog hvad loven sikrer, en anden ting er hvordan det i realiteten ser ud. På „Døves dag“ 2008 blev der afholdt et seminar af Døveforeningen i Island om islandsk tegnsprogs status i dag. Valgerður Stefánsdóttir, chef for kommunikationscenter for døve i Island, snakkede der om ÍTM status set fra forskellige synspunkter. Hun lagde vægt på, at holdninger er en stor faktor, når det gælder tegnsprogets status. Valgerður har for nylig skrevet en afhandling om det islandske sprogsamfund baseret på mange års forskning (Valgerður Stefánsdóttir 2005 og 2008).

Vi ved at holdninger er en meget stor faktor i et sprogs status. Selv om alle sprog er lige ud fra et lingvistisk synspunkt, er der sociale faktorer, der påvirker holdningerne til sproget og dets brugere. Positive eller negative holdninger kan bl.a. være årsag til på hvilket niveau vores sprogkendskab er, selv i vores første sprog. Undersøgelser af holdninger kan give vigtige informationer til dem som har med sprogpolitik at gøre og dem som tager beslutninger om sprogbrug (Burns o.fl. 2001:183). Holdninger bliver vist på mange forskellige måder, og påvirker også den økonomiske status og hvor mange penge der bliver uddelt (Hyltenstam 1994:301–302).

Valgerður Stefánsdóttir (2008) påpegede i sit foredrag at der er mange ting indenfor skolesystemet, der ikke hjælper med at styrke tegnsproget – snarere tværtimod. Hun siger, at holdningerne hertil ikke hjælper – da de er negative. Indenfor skolesystemet er der mange ting, der peger på, at ÍTM ikke vurderes på samme måde som islandsk, undervisningsmateriale mangler, love og regler om børnehaver mangler, der er ingen eller lidt krav om uddannelse til undervisere o.s.v. (tegnsporgslærere er ikke uddannede og andre lærere har ikke uddannelse i tegnsprog). Det her er realiteten og ganske alvorlig.

Der er dog tegn på positive holdninger i samfundet, bl.a. at tegnsprog er vedtaget som fag på universitetet, tolkning er anerkendt flere steder og der er en stigende forskningsvirksomhed. Også samfundsmæssigt fornemmer jeg at der er positive holdninger selvom vi ikke har nogen empirisk undersøgelse som påviser det. Alligevel må tegnsprog genvurderes igen og igen.

5. Sprogpolitik

5.1 Domæneproblemer

Når ÍTM status diskuteres er vi nødt til at se dets status over for andre sprog, først og fremmest over for islandsk som er det herskende eller magthavende sprog i landet.

I Island er der en stærk tradition for sprogbevarende og –styrkende indsatser for islandsk, vi har et sprognævn til at diskutere nye ord og sprogændringer, mange institutioner har deres egen sprogpolitik/handlingsplaner, hvor det fremhæves, at man skal bruge islandsk og følge reglerne for både retskrivning og grammatik.

Når det gælder islandsk tegnsprog ser billedet lidt anderledes ud. Vi har som sagt tidligere et lille sprogsamfund med få sprogbrugere. Vi har også en historie af sprogforbud som har været medvirkende årsag til påvirkningen af folks holdninger til både sprogbrugere og andre. Vi har også den tætte kontakt til islandsk, især fordi tegnsprog ikke har sit eget skriftsprog (døve har islandsk som skriftsprog). Det påvirker ÍTM på mange måder.

I Thomason (2001:10) tales der om de hyppigste påvirkninger eller indflydelser på sprogkontakt, delt i 3 trin/faser.

- Det første som sker er at sproget låner fra „nabosproget“ (dette kan selvfølgelig ske i begge retninger, men der er oftest tale om et stærkt og et svagt sprog), både ord og struktur. Vi ser eksempler på begge dele i det islandske tegnsprog.
- Det næste som sker er at der opstår et nyt kontakt sprog. Vi har mange eksempler på såkaldt tegnet islandsk hvor koden er tegnsprog, dvs, man bruger tegn, men grammatik, syntax o.s.v. følger islandsk – såkaldt tegnet islandsk.
- Det tredje trin „language death“ – at sprog simpelthen helt forsvinder ser vi heldigvis endnu ikke.

Det, jeg har nu snakket om, svarer til det der kaldes for et domæneproblem. Jeg bruger Kristján Árnasons, lingvist ved HÍ, begreb „domæneproblem“ fordi der ikke direkte er tale om et domænetab, men at ÍTM kæmper med tegnet islandsk eller en form for kontaktsprog om domænet (Kristján Árnason 2001:3,

også personlig kommunikation med Kristján Árnason). Holdninger kan føre til domænetab og undersøgelser, både her til lands og videre, viser at på visse domæner bruger døve kontaktsproget i stedet for tegnsproget (Lucas og Valli 1989:22–24). Dette sker f.eks. i formelle situationer eller hvor hørende er nærværende.

Men der også en anden fare og det er fra andre, større tegnsprog. ASL er det „herskende“ tegnsprog i verden og påvirker ÍTM – det samme gør de nordiske tegnsprog. Der kunne derfor også opstå en situation hvor vi havde tegnsprog i landet men ikke ÍTM.

5.2 Formproblemer/planlægning

Vi har nu diskuteret kampen mod islandsk. Men der er også mange ting indenfor selve sprogsamfundet, som påvirker dets status og som er interessant fra et lingvistisk synspunkt. Det er det vi kan kalde for formproblemer eller formplanlægning (problemer der angår sproglige former).

For det første er der spørgsmålet om standardisering (valg af standard eller norm og dets form/ valg af norm). Hvad er tegns grundform? For en der lærer sig sproget er der ingen måde at vide hvad et tegns grundform er, uden at kontakte en døv der har selvtillid nok til at sige hvad den rigtige form er. Sociolingvistiske faktorer, bl.a. holdninger kan føre til en dårlig identitet som gør at folk ikke er sikre på deres sprog (Burns et.al. 2001:196–198 og Valgerður Stefánsdóttir 2005:103). ÍTM har ingen ordbog endnu eller et sted man kan finde frem til selve grundformen. Det at sproget ikke har et skriftsprog gør det sværere at finde eller pege på grundformen, men det betyder ikke at standardisering er tilknyttet skriftsprog. I Norge kender man problemet med standardisering og hvilken variant man skal vælge som grundform ikke udelukkende er bundet til tegnsprog (Kristján Árnason 2004:379–380). ÍTM sprogsamfund er derfor ikke anderledes end mange andre sprogsamfund.

Hvorfor er det vigtigt at kende tegns grundform? Selvfølgelig for at sprogbrugerne forstår hinanden, tolke skal være forståelige og forældre skal undervise deres børn det rigtige sprog. Der er krav indenfor sprogsamfundet om en vis standard, f. eks i undervisningen, men så må sprogsamfundet være (nogenlunde) enig om hvad der kaldes for norm og hvad der er variation. Her kan man også drøfte spørgsmålet om hvad der anses for at være rent sprog – og om sproget skal standardiseres på en måde eller om sprogbrugerne må hvad som helst? Må sproget udvikles og forandres (som sprog selvfølgelig gør) eller er der krav om standard? Hvad anses for at være korrekt? Vi ved at sprog forandres

og måske forandres det hurtigere hvis det ikke er standardiseret. Det i sig selv er ikke slemt men sprogsamfundet må være opmærksom på at det er normalt. Kan man snakke om et rent eller godt sprog? Der er forskelle i samfundet og måske er det bare helt i orden. Disse spørgsmål er nødvendige at tage stilling til på grund af tegnsprogsundervisningen. Hvilket „sprog“ skal tolkene lære? Hvad med forældre til døve børn – må de forandre sproget som de vil?

Men hvordan påvirker disse formproblemer ÍTM status? Mange hørende har lært sig tegnsprog men her igen kommer vi ind på sociolingvistiske faktorer som fører os til spørgsmålet: Hvem bestemmer, hvem ejer sproget?

5.3 Hvem ejer sproget?

ÍTM sprogsamfund har forandret sig meget i de senere år. De døve har forskellige baggrunde, de er opvokset og uddannet inden for forskellige retninger (oralisme hvor tegnsprog var forbudt, total kommunikation hvor alt var brugt og tosprogethed hvor tegnssprog er L1). Her gælder der også sociolingvistiske faktorer. Sprogbrugere har forskellig status i samfundet. Der er mange ting der gør sig gældende her, alder, uddannelse og ikke mindst hvor „døv“ du anses for at være og hvor stærk din identitet er.

Hørende har ikke samme status som døve lige meget hvor gode de er til tegnsprog. Det her er altsammen forståeligt ud fra en historisk sammenhæng, når man ved hvordan tegnsprog generelt set har været undertrykt og forbudt. Det er her der kan opstå kriser indenfor sprogsamfundet. Men hvem ejer sproget? Hvem har lov til at forandre tegn eller dets modifikation og sige hvad der anses for rigtigt eller forkert? Kan man snakke om purisme i denne sammenhæng?

Thomas (1991:212) diskuterer purism som en konsekvens af usikkerhed. Her drejer det sig om at sikre sig imod den som er stærkere og frygten for at kultur tabes. Det er måske ikke et ukendt begreb for os islændinge. Jeg tror at vi kan overføre til døvesamfundet. Døvesamfundet frygter at både deres sprog og deres kultur tabes. De ældre generationer som ser tegnsprog som et billede på deres frihed – og som også ved hvad et liv uden tegnsprog indbærer, vil selvfølgelig gerne have at nutidens døve børn lærer tegnsprog. De vil forståeligt nok også gerne bevare deres kultur. Sprogbrugerne frygter muligheden for at tegnsproget forsvinder. De er nødt til at sikre sig imod islandske som er det herskende sprog – og oralismen.

Hyltenstam diskuterer også linguistic purism (1994:308) og siger at de som bruger den „traditionelle“ form af minoritetssproget måske er villige til at korrigerer dem som bruger „nutidens“ form af sproget som måske er påvirket af

majoritetssproget. Vi har et udmærket eksempel på det, idet den såkaldte „64 generation“ (og ældre) bruger en anden sprogform end den yngre, som er opvokset i total kommunikations tiden. Vi kender ikke nok til tosproghedens sprog. Det, siger Hyltenstam (1994:308), kan have negative påvirkninger på sprogbrugerne, f. eks. at de ikke vil bruge sproget hvis dets form ikke er accepteret. Jeg tror at dette også kan påvirke hørende, tolke, forældre til døve børn og flere som er bange for at bruge tegnsproget fordi de ikke bruger den traditionelle form. Er der så frygt for sproget, tab af sproget, som fører til purism?

Vi islændinge er ikke ubekendte med en situation som denne hvor vi har bevaret vores sprog og dermed kultur. Om purism er det rigtige begreb eller ikke er måske ikke så vigtigt men snarere om det er godt eller slemt (se Kristján Árnason 2004 og 2005). Jeg mener det er en god ting at ville bevare sit sprog og at ÍTM sprogsamfund skal gøre det. Men der skal også være overbærenhed overfor variationer eller udvikling af sproget. Og der skal være enighed sprogbrugerne i mellem. Der skal være demokrati hvis man kan sige det sådan.

6. Afslutning

Jeg har her fremlagt ÍTM status ud fra forskellige synspunkter. Lovmæssigt står ÍTM ikke stærkt og der er også tegn på at holdninger er negative visse steder, bl.a. indenfor skolesystemet hvilket er alvorligt. ÍTM kæmper mod indflydelser fra det magthavende sprog, islandsk og fra andre større tegnsprogssamfund. Men viljen til at bevare sproget og dets kultur er til stede indenfor tegnsprogssamfundet. Derfor må sprogsamfundet arbejde henimod det mål at bevare ÍTM og diskutere de formproblemer der er til stede. De vigtige projekter vi har foran os er bl.a. at lave en beskrivelse af sproget (kræver mange års arbejde) som fundament til undervisning og ordbogs udarbejdelse. At få en ordbog som gør det nemmere at finde frem til det rigtige tegn. At få en slags sprognavn (formelt eller uformelt) så sprogets brug kan diskuteres ville også være et stort skridt fremad.

Jeg har lagt mærke til at der er frygt i døvesamfundet i Island, frygt for at sproget forsvinder og dermed også den kultur som er knyttet til ÍTM. Det er ikke nok at fokusere på kampen mod islandsk, selv om den er vigtig, og nødvendigheden af at passe på sprogets domæne, der skal også fokuseres på hvad sprogsamfundet selv kan gøre.

Haugen (1972:325) siger at sprog kun eksisterer i sprogbrugernes hoved og at det kun har som funktion at forbinde sprogbrugerne sammen og at binde dem til deres miljø. Han mener at et sprogs udvikling afhænger af brugernes

anvendelses praksis. Det er noget islandske tegnssprogsbrugere må være opmærksomme på.

Referencer

- Aðalnámskrá grunnskóla. Íslenska.* 1999. Menntamálaráðuneytið, Reykjavík.
- Burns, S., P. Matthews & E. Nolan-Conroy. 2001. Language attitudes. I: Lucas (ed). *The Sociolinguistics of Sign Languages*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 181–215.
- Félagsmálaráðuneytið. [e.d.]. *Fatlaðir, fréttir*. Hjemmesiden er fremsøgt den 15. desember 2009 fra <http://www.felagsmalaraduneyti.is/malaflokkar/malefni-fatladra/frettir/nr/3471>
- Haugen, Einar. 1972. *The Ecology of Language*. Essays by Einar Haugen. Selected and Introduced by Anwar S. Dil. Stanford: Stanford University Press.
- Hlíðaskóli. [e.d.]. *Táknmálssvið*. Hjemmesiden er fremsøgt den 9. janúar 2010 fra <http://www.hlidaskoli.is/Taknmalssvid/>
- Hyltenstam, Kenneth. 1994. Factors Influencing the Social Role and Status of Minority Languages. I: Ahlgren & Hyltenstam (eds). *Bilingualism in Deaf Education*. Hamburg: Signum, s. 297–310.
- Kristján Árnason. 2001. „Málstefna 21.aldar“. *Málfregnir* 20:3–9.
- Kristján Árnason. 2004. „Á vora tungu“ Íslenskt mál og erlend hugsun. *Skírnir* 178:375–404.
- Kristján Árnason. 2005. Íslenska og enska: Vísir að greiningu á málvistkerfi. *Ritið* 2:99–140.
- Lane, Harlan. 1992. *The Mask of Benevolence. Disabling the Deaf community*. New York: DawnSignPress.
- Lucas, Ceil & Clayton Valli. 1989. Language Contact in the American Deaf Community. I: C. Lucas (ed). *The Sociolinguistics of the Deaf Community*. San Diego: Academic Press, s.11–40.
- Lög nr.129/1990 um Samskiptamiðstöð heyrnarlausra og heyrnarskertra, 31.desember. Hjemmesiden er fremsøgt den 15. desember fra www.althingi.is
- Lög nr.74/1997 um réttindi sjúklinga, 28. maí. Hjemmesiden er fremsøgt den 15. desember fra www.althingi.is
- Lög nr.90/2008 um leikskóla, 12. júní. Hjemmesiden er fremsøgt den 15. desember fra www.althingi.is
- Lög nr.91/2008 um grunnskóla, 12. júní. Hjemmesiden er fremsøgt den 15. desember fra www.althingi.is
- Lög nr.92/2008 um framhaldsskóla, 12. júní. Hjemmesiden er fremsøgt den 15. desember fra www.althingi.is
- Margrét Margeirsdóttir. 2001. *Fötlan og samfélag*. 2. prentun 2004. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Samningur um réttindi fatlaðs fólks (CONVENTION ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES)*. 2007. Hjemmesiden er fremsøgt den 15. desember 2009 fra <http://www.felagsmalaraduneyti.is/media/acrobat-skjol/10062009SamningurUmRettindiFatladsFolks.pdf>
- Thomas, George. 1991. *Linguistic Purism*. London, New York: Longman.
- Thomason, Sarah G. 2001. *Language Contact. An Introduction*. Washington D.C.: Georgetown University Press.

- Valgerður Stefánsdóttir. 2005. *Málsamfélag heyrnarlausra. Um samskipti á milli táknmálstalandi og íslenskutalandi fólks*. Óútgefin M.A.-ritgerð í uppeldis- og menntunarfræði við Háskóla Íslands.
- Valgerður Stefánsdóttir. 2008. *Staða táknmálsins – ólík sýn*. Erindi flutt á málþingi um stöðu íslenska táknmálsins á degi heyrnarlausra á vegum Félags heyrnarlausra, 27. september.
- Wallvik, Birgitta. 1997. *.ett folk utan land...* Döva och hörselskadade barns stödförening r.f. Borgå: (DHBS).

Útdráttur

Í greininni er fjallað um stöðu íslenska táknmálsins í ólíku samhengi og litið á nokkur vandamál málsamfélagsins. Íslenska táknmálið er ekki viðurkennt sem fyrsta mál heyrnarlausra með lögum en óbeint er fjallað um táknmálið á nokkrum stöðum í lögum og reglugerðum sem veitir heyrnarlausum rétt til notkunar málsins. Þó lögin veiti ákveðinn rétt er raunveruleg staða málsins ekki endilega góð og hafa viðhorf þar þó nokkuð að segja. Sérstaklega er mikilvægt að viðhorf innan skólakerfisins séu jákvæð þar sem máluppeldi heyrnarlausra barna fer að mestu leyti fram. Íslenska táknmálið er í mikilli nánd við íslenskuna og hefur það talsverð áhrif á málið og stöðu þess. Íslenska táknmálið á líka í formvanda því málið er ekki staðlað og stundum erfitt að átta sig á því hvað er rétt og hvað rangt í málinu. Hér er mat málhafanna sjálfra mikilvægast.

Rannveig Sverrisdóttir
Íslensku- og menningardeild
Hugvísindasvið Háskóla Íslands
Aðalbygging
rannsve@hi.is

Ikke kun krimier, tak

Det er en paradoksal situation, vi står i, når det gælder litteratureksport i Norden, både når vi taler om den indbyrdes handel de nordiske lande imellem, og når vi taler om eksport ud af Norden, ud i verden. Det er en situation, der kan anskues fra to sider. Men lad os nu ikke blive grebet af mismod. Lad os tage den positive indgangsvinkel til sagen, lad os prøve at være lidt optimistiske. Lad os anskue tingene fra den positive side:

For vi lever jo i en storhedstid, når det gælder litteratureksport, ikke kun når det gælder litteraturudveksling de nordiske lande imellem, det gælder også litteratureksport ud i den store verden fra de nordiske lande. Der er næppe nogensinde blevet oversat flere svenske bøger til norsk og dansk end i netop disse år, der er næppe nogensinde blevet solgt og læst flere norske og svenske og islandske bøger i Danmark end lige netop nu, og hvad mere er: Der er næppe nogensinde blevet oversat flere norske og svenske og islandske bøger til fremmedsprog verden over end lige netop nu, næppe nogensinde solgt flere eksemplarer af norske og svenske og islandske bøger rundt om i verden.

Det er der én og kun én forklaring på. Nemlig Den Store Nordiske Krimibølge. Forfattere som Stieg Larsson, Liza Marklund, Håkan Nesser, Camilla Läckberg, Mari Jungstedt, Henning Mankell, Jan Guillou, Åsa Larsson, Karin Alvtegen, Karin Fossum, Jo Nesbø, Gunnar Stålesen, Stefán Máni, Arnaldur Indriðason, Jón Hallur Stefánsson, Elsebeth Egholm, Leif Davidsen, Sara Blædel og mange flere går deres sejrsgang verden over og markerer en guldalder i nordisk litteratureksport, som snildt overskygger alt, hvad Kerstin Ekman, Göran Tunström, P.O. Enquist, P.C. Jersild, Torgny Lindgren, Agneta Pleijel, Jan Kjærstad, Steinunn Sigurðardóttir, Einar Már Guðmundsson, Kirsten Thorup, Peter Høeg og alle de andre fra den gyldne generation nogensinde har kunnet præstere. Altså når vi taler om salgstal, antal solgte bind.

Kaster vi et blik på de danske bestsellerlister anno 2009, ja, så er de i helt overvældende grad præget af kriminalromaner, især svenske, på den skønlitterære liste kan både otte og ni af de ti øverste titler sagtens være kriminalromaner. Kriminallitteraturen står uhyre stærkt netop nu, den er kommet ud af den i mange tilfælde uretfærdige skyggetilværelse, den førte i mange år. Den er kommet til ære og værdighed, den sælges i astronomiske oplag og nyder i disse år en rent ud sagt forbløffende mediebevågenhed, og den er begunstiget

af en helt enestående overbærenhed fra litteraturanmeldernes side. Det er, som om mange kritikere – måske i overdreven respekt for salgstallene og markedets tale og af skræk for at blive opfattet som elitære og finlitterære, som det hedder med et frygteligt og kun alt for tidstypisk udtryk – har besluttet at omfatte selv krimigenrens nok så tvivlsomme manifestationer med velvilje og tilbøjelighed til at se det hele fra den lyse side og ganske suspendere de kvalitetskriterier, de ellers gør brug af i deres kritiske praksis. Generelt har kritikerne – i hvert fald indtil for ganske, ganske nylig, det kunne se ud, som om de er ved at skærpe bevidstheden igen – generelt har kritikerne taget imod krimierne med en overbærenhed, man ikke møder andre steder, og det var netop denne overbærenhed, der allerede for flere år siden fik Bent Vinn Nielsen, en af Danmarks mest fremtrædende romanforfattere i den seriøse ende – han fik for nogle år siden Det Danske Akademis Store Pris – til at udstøde følgende hjertesuk: ”Hvordan kan det være, at krimiforfatterne må skrive dårligt, når vi andre ikke må?” Det spørgsmål har han aldrig fået svar på.

Men selvom det kan se ud, som om den danske bogverden i disse år ligger i krimikoma, og selvom det kan forekomme nærmest komisk, at både forlag og presse i både tide og utide finder det for godt at udnævne endnu en nordisk krimidronning, og selvom både handling og personkarakteristik og sprogbehandling i krimifloraen måske indimellem ikke ligefrem hører til i den mest sofistikerede ende og måske en gang imellem lader ikke så lidt tilbage at ønske, ja, så er der jo i sig selv ikke noget ondt i, at folk læser krimier. Det er jo heller ikke alle ikke-krimier, der er lige gode, og der skrives, og der udgives, fremragende kriminalromaner, ikke mindst i de nordiske lande, og at de har fundet en stor læserskare, er der ingen grund til at begræde. Det er da godt, at vi læser hinandens bøger her i Norden og læser om hinandens lande her i Norden. Det har jo godt nok været et noget dystert billede, der lige siden Sjöwall og Wahlöös dage er blevet tegnet af Sverige, hvis man skal tro krimiernes fremstilling af tingenes tilstand. Her bliver læseren præsenteret for et særdeles anløbet samfund styret fordækt og klandestint af skruppelløse pengemænd, et samfund med et udueligt og korrupt politi, et samfund med en skummel fortid, der bliver ved med at stikke sit hæslige hoved frem, et samfund, der er alt andet end fattigt på magtliderlige, perverse religiøse galninge. Hvortil kommer, at man i disse bøger ser en bred forfatteraccept af økonomisk kriminalitet, selvtægt og anden tagen sig selv til rette, bare det sker i den gode sags tjeneste, og bare det er de rigtige, der gør det. Jo, det kan godt give én noget at tænke over, ligesom det er interessant at tænke på alle de pæne ældre damer med blå hår og rhinsten på brillestængerne, der uden nogen form

for anfægtelse og med synlig fryd delikaterer sig med Lisbeth Salanders ekstremt voldelige og sadistiske excesser i Stieg Larssons værk.

Men som sagt: Det er da kun godt, at vi læser så mange bøger fra Sverige og på den måde får bedre kendskab til vores nordiske broderfolk. Rent bortset fra, at både Stieg Larsson og Camilla Läckberg har skaffet deres forlag mange, mange gode penge, som kan bruges til at garantere et bredere litteraturudbud, er forfattere som Larsson og Läckberg – ligesom J.K. Rowling og J.J.R. Tolkien – med garanti med til at skaffe nye boglæsere.

Det er ikke kun i Danmark, krimierne dominerer litteraturbilledet. Det er ikke kun de danske bestsellerlister, der viser krimigenrens suveræne status i disse år. Det gælder også i vores broderlande. De havde blot et langt forspring. Både Sverige og Norge var langt foran Danmark i den udvikling, der førte frem til krimiens triumf i Danmark. Jeg kan huske, at jeg for år tilbage så med en stille gysen både på de norske og svenske forlags udgivelsesprogrammer og de dermed tæt sammenhængende bestsellerlister og sagde til mig selv, at jeg da godt nok kunne være glad for, at det ikke stod sådan til i mit land, og jeg gik i lange tider og lullede mig ind i forvisningen om, at danske læsere var klogere end som så og stillede højere krav til deres litteraturlæsning, alt imens de fik deres behov for letbetet krimiunderholdning dækket af de utallige tv-serier, som alle tv-kanaler så rundhåndet forsyner os med, og jeg fortsatte ufortrødent med at følge den litterære linje, jeg anså for mit forlags hovedærinde og hovedansvar.

Men jeg blev klogere. Pludselig var krimierne over os, og de holdt deres indtog på de danske bestsellerlister på en så iøjnefaldende måde, at ingen forlag ved deres fulde fem kunne ignorere det.

Dermed var det ikke mere kun de små nicheforlag, der dyrkede krimien, nu vågnede også de store, etablerede forlag op til dåd, og nu gik jagten på krimier for alvor ind på de danske forlag. Jagten på svenske og norske krimier, det var jo dem, der havde vist deres evne til succes, men også bestræbelserne på at få etableret et dansk krimimarked og stampet danske krimiforfattere op af jorden. Og vi har fået et fokus på krimier, blandt forlagsredaktører og litterære agenter i et omfang, der nærmer sig det komiske. Den massive tilstedeværelse af krimier har gjort branchen både nærsynet og kortsynet, samtidig med at den har indskrænket synsfeltet. Af lutter skræk for at komme til at lade en bestseller gå deres næse forbi har forlagene sat uanede ressourcer ind på at finde og opdyrke krimitalenter, og de samme forlag har ladet alt for mange håbefulde krimiforfattere slippe gennem nåleøjet og få chancen for at få deres bøger udgivet. Bl.a. Henning Mankell og Stieg Larsson er blevet store navne ikke alene i deres egne lande,

men verden over, fra Tyskland, over England og Frankrig til USA, og i kølvandet på dem er de nordiske bogmarkeder blevet oversvømmet af dårlige og halv-dårlige krimier. Et helt konkret udslag af Mankells og Larssons internationale succes er, at det nu først og fremmest er krimier, der bliver spurgt til, når forlag fra den øvrige verden forhører sig om den nordiske litteratur, det gælder også fra fornuftige, kvalitetsbevidste forlagsfolk i verden uden for Norden. ”Er Elsebeth Egholm en god forfatter?” lød det for kort tid siden om en dansk krimiforfatter, vi har udgivet indtil for nylig, i en mail fra et i øvrigt yderst respektabelt forlag i New York, ”Er hun udelukkende kommerciel, eller er der også noget litterært at sige om hende?” blev jeg spurgt uden rigtig at kunne afgøre, om det sidste skulle opfattes som positivt eller negativt i den givne sammenhæng.

Jo, det er bestsellerlisternes krimier, der lægges mærke til, det er dem, der stikker kursen ud på det litterære marked verden over, som det ser ud nu. Det er dem, der bliver lagt mærke til, både her og i udlandet, og det er der ikke noget underligt i. Sådan må det være. Forlagene er for langt de flestes vedkommende privatkapitalistiske virksomheder, som skal gøre aktionærer og andre pengebagmænd glade og tilfredse, og når det er krimier, der bliver tjent penge på, ja, så bliver der selvfølgelig dyrket krimier. Det er krimierne, der sætter dagsordenen, og det gør de en rent ud sagt skræmmende selvforstærkende og selvopfyldende grad.

Det gør sig gældende i hele formidlingsleddet, det gælder på forlagene, der i helt urimelig grad koncentrerer ressourcerne om at finde de rigtige krimier, det gælder i bogklubberne, også de hidtil mere litterære bogklubber, hvis program også fokuserer mere og mere på krimierne; det gælder i pressen, der skal præsentere litteratur for sine læsere, det gælder for boghandlerne og supermarkederne, der skal sælge den, og det gælder for bibliotekerne, der i vore dage især sætter en ære i at holde udlånstallene oppe. Og det er dem, der især satses på, når der skal sælges nordisk litteratur til udlandet. Det hele går jo nærmest af sig selv, når ham holder sig til krimierne, de formidler nærmest sig selv. Et godt eksempel er Lars Keplers *Hypnotisøren* London Bookfair

Markedets tale, markedets sandhed har aldrig nydt større bevågenhed og anerkendelse end nu. Men bestsellerlisterne fortæller naturligvis ikke den fulde sandhed om noget som helst bogmarked, hverken det svenske, det norske eller det amerikanske. Der er en anden sandhed, som det er mindst lige så vigtigt at vie opmærksomhed som krimidelen af den, men som truer med at blive sat i skyggen af krimierne.

Det er den sandhed, der siger, at der stadigvæk skrives og læses andet end krimier; der udkommer i alle lande masser af oversættelser af fremragende littera-

tur fra alverdens lande, og i alle lande skrives og udkommer der fremragende ny litteratur, som ikke er krimier. Det er ikke kun krimien, det er også den seriøse litteratur, der bliver ved med at tiltrække nye talenter. Og selvom krisen har kradset og stadigvæk kradser, og forlag og boghandlere og supermarkedskæder navnlig i de lande, der har indført frie priser på bogmarkedet, er ved at konkurrere livet af både sig selv og hinanden i kampen om at sælge bøger billigst muligt, ja, så forholder det sig jo heldigvis sådan, at forlagene stadigvæk udgiver seriøs, også såkaldt smal litteratur. Det er bare ikke den, der fokuseres på, hverken i pressen, på bibliotekerne, i radio eller tv, det er som regel heller ikke den, der promoveres mest ivrigt eller køres hårdest frem med, når det gælder salg af rettigheder til udlandet.

Fokus er på krimierne. Og krimierne kan klare sig selv, både nationalt og internationalt. Det skal markedskræfterne nok sørge for. Og krimiernes storhedstid skal nok vare lidt endnu, ingen tvivl om det. Men det skulle gå mærkeligt til, om den varede evigt. Litteraturen – og bogen – skal nok overleve; men – måske endda inden for en overskuelig tidshorisont – kan der komme en tid, hvor krimien ikke er så højt i kurs som nu, en tid, hvor interessen vil samle sig om en anden form for litteratur end krimien. Det er derfor, det gælder om at se længere end til bestsellerlisterne og deres ensidige udsagn, det gælder om at holde interessen for de andre genrer ved lige, sørge for at pleje dem, sørge for, at de stadigvæk bliver genstand for bevågenhed og sikres de nødvendige muligheder for at udvikle sig. Det er her, der skal sættes ind, det er her, man skal ind og korrigere markedet og dets tale, hvis det ikke skal ende med, at det kun bliver krimierne, der kommer til at tegne billedet af den nordiske litteratur, både indbyrdes landene imellem og i international sammenhæng.

Den økonomiske krise har ikke gjort det nemmere at afsætte bøger til oversættelse på fremmede markeder, slet ikke i England og USA, hvor forlagsverden, ja, hele bogverdenen, er i dyb krise og oplever den ene nedskærings- og fyringsrunde efter den anden, hvilket også afspejler sig umisforståeligt, når det gælder bogmesser, både i London, Göteborg og Frankfurt, hvor både deltagelsen og aktivitetsniveauet er adskilligt lavere nu end for bare et par år siden. I USA blev der i 2008 udgivet 362 oversættelser af udenlandsk skønlitteratur til amerikansk, 280 romaner og novellesamlinger og 82 digtsamlinger; året efter, altså her i 2009, bliver tallet endnu lavere: 327 oversættelser, 272 romaner og novellesamlinger og 55 digtsamlinger. Og det er ikke de store, etablerede forlag, der gør arbejdet, det er snarere de små, eksperimenterelystne forlag, fx dem, der er knyttet til universiteterne, der tager fra, og jeg føler trang til at referere til en artikel, jeg lige har læst,

om det lille forlag Open Letter Press, der har sin base ved University of Rochester i staten New York. Her fortæller lederen, Chad Post, at det er den nordiske litteratur, der i disse år er lyspunktet. Det er især norsk og svensk, der bliver oversat fra, igen ser vi Stieg Larsson-effekten; men i 2008 er svensk faktisk det sprog, der tegner sig for fjerdeflest oversættelser til amerikansk, efter spansk, fransk og tysk. Som sagt er det især kriminalromaner, der bliver oversat; men der er også både digtsamlinger og andre romaner med i puljen.

Og det er her, der skal tages fat, det er her, der er brug for en visionær kultur- og litteraturpolitik på nationalt plan, det er her, den skal stå sin prøve. Ikke ved blot hoved- og betingelsesløst at stille penge til rådighed, hverken for biblioteker eller oversættelsesordninger, men ved at udnytte den øjeblikkelige situation og bruge krimiernes succes som affyringsrampe for den seriøse litteraturs rejse ud i verden, fx ved at øremærke penge og dermed sikre, at de bliver brugt, så den seriøse litteratur overlever og bliver ved med at få udviklingsmuligheder. Og det gør man bl.a. ved at se i øjnene, at markedet ikke har svar på alt. Markedet kan ikke alene sikre det brede litteraturudbud, vi anser for en selvfølge. Det vil i disse år fx sige, at hvis man vil sikre, at der er andet end krimier, der bliver oversat til fremmede sprog og dermed bidrage til at fremme kendskabet til ens lands seriøse litteratur, til den litteratur, der gør os klogere på både os selv og den verden, vi lever i, ja, så må der incitamenter, også økonomiske incitamenter til. Før i tiden befordrede Nordbok, altså den nordiske oversættelsesstøtteordning, mange gode udgivelser af nordisk litteratur de nordiske lande imellem; men både Nordisk Råds og Nordisk Ministerråds litteraturstøtte er nedprioriteret drastisk til fordel for mere eventprægede formål, og jeg har her i de seneste dage forsøgt, både via nettet og via Nordisk Ministerråd i København, at finde ud af, hvordan støtteordningerne til oversættelse af skønlitteratur fungerer; men det er ikke lykkedes, hvilket ikke skal forhindre mig i at genoptage øvelsen, når jeg kommer hjem. EU har udmærkede, ganske vist uhyre bureaukratiske tunge litteraturstøtteordninger; man kan en gang imellem undre sig over, hvad der gives støtte til, og over, at man ikke stiller skrappe kvalitative krav til de titler, man yder støtte til.

Men der skal også nationale ordninger til, og jeg vil gerne også ved denne lejlighed pege på den hollandske model, som gennem årtier med stort held har arbejdet for udbredelsen af hollandsk litteratur i udlandet. I et forbilledligt samarbejde med forlagene gør det hollandske litteraturcenter en solid opsøgende og oplysende indsats; det er veritable knibtangsmanøvrer, man som forlægger bliver udsat fra på messer og gennem post, når både en repræsentant for forlaget

og det nationale støtteagentur begynder at bearbejde en om en bogs fortræffeligheder, og de lader det ikke blive ved snakken, de har også sat penge af til formålet. De har en ordning, ifølge hvilken de giver massiv støtte til oversættelse af seriøs litteratur. De giver fuld dækning til oversættelsen af de første to værker af en hollandsk forfatter; derefter mener man, at forfatterskabet må kunne stå på egne ben på det nye marked – og der lyder ingen beklagelser, hvis det forlag, der har lagt hus til udgivelserne, derefter siger stop med henvisning til, at der efter udgivelsen af de første to bøger ikke er tegn på, at fortsat udgivelse af forfatterskabet vil kunne svare sig.

Det er en model, man kunne ønske sig, at de nordiske lande ville kopiere; der er alt for lidt samarbejde mellem forlagene og de offentlige kontorer her; det er som om det samarbejde er forvitret i løbet af de senere år: Før i tiden var det meget bedre udbygget, og det kan det selvfølgelig blive igen. En ordning i lighed med den hollandske ville kunne hjælpe med til at give resultater, så det litterære Norden ude i den store verden kunne komme til at stå for andet end krimier.

Men vi skal selvfølgelig bruge den platform, krimierne har givet os, til at gå ud i verden og gøre opmærksom på, at vi har anden litteratur end krimier at byde på her i Norden. Vi skal ikke blive ved med først og fremmest at løbe de store forlag på dørene, de er alligevel så topstyrede og økonomi- og bundlinjefikserede, at vi ingen vegne kommer med dem, nej, vi skal ud til de mindre forlag, tit dem, der ligger uden for hovedstæderne. Som et eksempel på de mere etablerede forlag af den art kan jeg nævne det svenske forlag Kabusa, det franske forlag Gaïa, hvis ene ejer er dansk, og som holder til i Larbey i det sydvestlige Frankrig og har specialiseret sig i nordisk litteratur og bl.a. har haft stor succes med fx Jørn Riels, Karsten Lunds og Bjarne Reuters forfatterskaber. Eller forlaget Iperborea i Italien, der også har et fornemt nordisk program. Det er forlag, som arbejder professionelt både redaktionelt og markedsføringsmæssigt, og for forlag som disse betyder oversættelsesstøtte fra oprindelseslandet alverden; det er her, oversættelsesstøtte kan betyde, at et manuskript bliver antaget til udgivelse. De små forlag betaler ikke latterligt høje forskud, her skal redaktørerne ikke love, at en bog har blockbusterkvalitet, for at få den antaget, eller sælges i hundredtusindvis af eksemplarer for at være en succes.

Her giver det mening at sætte ind.

Men også her føler jeg trang til at sige, at kulturpolitik ikke kan betragtes isoleret. Heller ikke delelementer som fx oversættelsesstøtteordninger. Kulturpolitikken skal ses i en større sammenhæng; den skal ikke mindst ses i sam-

menhæng med uddannelsespolitikken, og jeg kan ikke lade være med at tænke, at der var en pointe i, at man i gamle dage, i Danmark indtil 1916, havde et såkaldt kultusministerium. Dengang havde man selvfølgelig ikke noget kulturministerium; men det var her, i kultusministeriet, man tog sig af såvel uddannelsespolitikken som kirkepolitikken, og det var så tæt, man dengang kom på en kulturpolitik.

Det er sundt og tankevækkende at tænke på, at der engang var en konstruktion, der hed et kultusministerium. Det betonedes den sammenhæng, jeg efterlyser. For hvis den nye generation ikke får den nødvendige ballast for at kunne læse lødig litteratur på originalsproget, hvis børnene og de unge ikke bliver opdraget, så de får sans for, at der er noget, der er bedre end andet, for at der er noget, der hedder kvalitet, og at der er forskel på skidt og kanel, hvis ikke de får en fornemmelse af, hvad litteraturen og kunsten i øvrigt har at byde på for dem, hvis de ikke får en fornemmelse af, at fx litteratur er andet og mere end en øjeblikkelig konsumvare, der er glemt lige så snart den er forbrugt, ja, så undergraver vi selve fundamentet for den seriøse litteratur, for sansen for, at der er forskel på Inger Christensen og Stieg Larsson. Kvalitet til forskel. Og den sans mener jeg ikke, vi har råd til at sætte over styr. Slet ikke som verden ser ud nu.

Útdráttur:

Í erindinu er rætt um vaxandi áhuga á norrænum bókum bæði innan Norðurlanda og úti í hinum stóra heimi. Höfundur telur aðeins eina skýringu tiltæka: glæpasagna-bylgjuna miklu. Sé t.d. litið á danska lista yfir söluhæstu bækur 2009 þá er einkennandi að átta til níu efstu titlarnir af tíu eru sakamálasögur, einkum sænskar. Hann viðurkennir að hafa streist gegn útgáfu sakamálasagna hjá sínu forlagi fyrir nokkrum árum án árangurs og nú gefi Danir ekki minna út af slíkum bókum en aðrar Norðurlandabjóðir. Athyglin beinist að sakamálasögum en mikilvægt er að horfa á annað en sölulista, halda áhuganum vakandi á bókum af öðru tagi og hjálpa þeim til að þróast og dafna. Höfundur óskar eftir aukinni samvinnu milli forlaga og skrifstofa á vegum opinberra aðila um stuðning við bókaútgáfu. Áherslu þurfi að leggja á að börn læri að greina milli góðra bókmennta og miður góðra, viti að bókmenntir eru annað og meira en augnabliks neysluvara. Annars gröfum við sjálf undan góðum bókmenntum.

*Johannes Riis
Gyldendal,
Klareboderne 3,
DK-1001 København K
SRJR@gyldendal.dk*

Þórhildur Oddsdóttir

Hvordan kan lærere imødekomme kravet om computerstøttet undervisning?

1. Indledning

Når der tales om computere og undervisning fører det ofte til tanken om fjernundervisning. I virkeligheden forholder det sig dog anderledes. I løbet af det sidste årti er computeren og projektoren listet ind i næsten alle undervisningslokaler. Flere og flere elever og studerende medbringer deres egne computere over alt og bruger dem som andre bruger stilehæfte.

En del skoler har sat sig for at minimere papirforbruget og nogle af dem pfordrer derfor til at alle elever har adgang til computere i skolen. Det medfører krav som undervisningen må tage højde for og flytte opgavearket ind i computeren.

Computerstøttet undervisning drejer sig ikke kun om brugen af computer, internet og diverse programmer i undervisningen. Den beror ikke mindst på de pædagogiske aspekter der udgør selve grundlaget for undervisningen. Det betyder at en stor del af undervisningsmaterialet må være tilgængeligt via computeren samt alle opgaver og oplysninger, der angår studiet. Det betyder også at opgaver og undervisningsmateriale skal bearbejdes hensigtsmæssigt, og at der skal åbnes for muligheder der gør det fordelagtigt at bruge computeren i undervisningen.

Det betyder at eleven skal vide hvad der forventes af ham/hende. Det betyder også at eleven skal kunne arbejde i eget tempo, have frihed til at planlægge arbejdet, frihed til valg af emne til en vis grad, men samtidig have ansvar for sin egen indlæring, over for sig selv, sin gruppe og sin lærer.

Denne forelæsning er først og fremmest baseret på mine erfaringer i danskundervisningen i et islandsk gymnasium og overvejelser omkring dem. I 1996 blev computeren først taget i brug i sprogundervisningen, især ved brug af materialer på Cd-rom. Efterhånden som internetforbindelsen blev mere sikker og efter at et e-læringssystem blev taget i brug var udviklingen godt i gang.

2. De fire modeller

Her bliver der gjort rede for fire forskellige modeller for computerstøttet sprog-

undervisning med overvejelser i forbindelse med lærer-/elevrollen, elevautonomi, bevidsthed og ansvar for egen læring, og hvordan elever som ellers ikke har det så godt med sprog kan motiveres.

I dag er de fleste undervisningslokaler blandt andet udstyret med en lærercomputer samt en projektor. Læreren styrer brugen af computeren og kan bruge den i stedet for at skrive på tavlen eller uddele papir.

I de fleste skoler er der også et eller flere computerrum hvor halve eller hele klasser får adgang i deciderede computertimer hvor de skal lære de grundlæggende ting i brug af computer. Blandt andet findes der en række kurser som er lavet efter europæisk standard, de såkaldte pc-kørekort som skal bevise at deltagerne har nået minimums-færdigheder i betjening af de mest almindelige softwareprogrammer samt brug af e-post og internet.

Det er dog brug af computer som et værktøj til brug i sprogundervisningen eller måske snarere sprogindlæringen som fokuseres på i dette oplæg.

2.1 Lærercentreret model (model 1)

Denne model hører hjemme de steder hvor elever har deres bærbare med i skolen eller hvor der er en computer pr. elev, og hvor der ikke er regnet med at undervisningen specielt skal tage højde for de muligheder som brug af computere kan byde på, bliver de i mange tilfælde stort set nærmest brugt som stilehæfte. Mange skoler har dog adgang til et e-læringssystem, fx BlackBoard eller Moodle, hvor der kan lægges ud tekster, opgaver og andet materiale.

Undervisningen er lærerstyret, læreren taler det meste af tiden (forklarer, præsenterer, stiller spørgsmål og svarer på spørgsmål). Alle elever skal løse de samme opgaver, alle får lige lang tid til opgaverne. Her er det eleverne fristes til at bruge computeren til e-post, MSN eller Facebook. Det kan mange af dem måske gøre uden at de går glip af noget vigtigt i undervisningen, de unge i dag kan følge med i mange ting ad gangen. Det er dog klart at undervisningstimerne ikke bliver brugt optimalt på denne måde. Det er højst nødvendigt at bruge de få timer sprogfagene har til rådighed til det yderste. Men – på den anden side kan man aldrig styre elevernes tanker, før i tiden var det papirfly og små beskeder på papir der fløj rundt i klasseværelset.

2.2 Lærerstyret model, alle følges ad (model 2)

Et lokale udstyret med en computer og en fremviser, dagens forelæsning med diasshow er en meget almindelig oplevelse. Men ikke alle kurser går ud på at lytte til forelæsninger i det ords mest gængse betydning. Især i sprogfagene er

der andre ting som kræves. Læreren skal hele tiden tænke på sprogtilegnensens fire færdigheder; læse, lytte, tale, skrive. I den sammenhæng er det meget behageligt at have lyttemateriale liggende på computeren enten i form af lydfil eller på en cd. Det samme gælder film der kan forevises vha. dvd, eller der kan hentes ind sider fra dagens avis eller andre aktuelle internetsider.

En måde at inddrage de studerendes meninger i undervisningen på, er at få deres hjælp ved at færdiggøre undervisningstimens rapport ved at deres spørgsmål eller forslag kommer med på et dokument der bliver skrevet i timen. Det der ellers ville være skrevet på tavlen kommer med i en fil som en slags logbog i slutningen af timen – og er tilgængeligt for alle.

De studerende kan også bruge samme slags fremgangsmåde når de selv skal holde et oplæg. De kan få feedback med det samme og selv skrive det med ind i deres dokument. På den måde kan de studerende være mere aktive som lyttere eller talere og behøver ikke at sidde og skrive hele tiden. Det forudsætter naturligvis at alle har adgang til et sted hvor alle materialer bliver lagt ud, fx et fælles drev eller et e-læringsystem. Dette forudsætter også, at alle på en eller anden måde er aktive deltagere.

2.3 Elevcentreret undervisning (model 3)

Ved brug af computere og de muligheder de byder på er det indlysende at man skal forsøge at aktivere hver enkelt elev på den måde, at han/hun kan arbejde i sit eget tempo. Det sker ved at udarbejde et tema med mange afgrænsede og forholdsvis opgaver, hvor hver enkelt elev har oversigt over en lille periode ad gangen, og har et bestemt tidsrum til at komme igennem hele temaet. Denne fremgangsmåde passer godt til elever der er langsomme, der ikke har opnået store læsefærdigheder, og som måske har dysleksi eller ADHD (opmærksomhedsforstyrrelse).

Her kan man også bruge emner der er relevante for eleverne, praktiske, korte tekster – gerne hentet fra internettet.

I efteråret 2000 blev der lavet et forsøg med en gruppe elever, som ikke var egnede til at komme ind på studenterlinjerne i en gymnasieskole. Denne gruppe fik et undervisningstilbud i centrale fag, blandt andet dansk, hvor man ville bruge et mindre traditionelt pensum og computere. I klasseværelset var der kun halvt så mange computere som elever, således at enten måtte de arbejde to og to sammen eller arbejde i to forskellige hold, halvdelen med computere, halvdelen med noget andet, fx taletræning. Der var to lærere tilstede i de fleste timer, mest for at støtte hinanden og for at få det mest mulige ud af forsøget. Dengang var

internetforbindelsen til tider meget skrøbelig og derfor kunne man aldrig være sikker på at plan A kunne gennemføres, ofte måtte plan B – eller endda C realiseres i timerne. I de tilfælde var det godt at være to lærere.

Det faste udgangspunkt var en Cd-rom, *På rejse i Danmark*, som indeholder 10 korte temaer for turister eller andre der gerne vil vide noget om Danmark og dansk sprog. Alle tekster og samtaler blev skrevet af og et betydeligt antal opgaver lavet til dem. Samtaler blev brugt som lytteøvelser. Temaerne blev udvidet ved hjælp af websider, fx blev samtaler mellem lægen og den syge udvidet med tekster fra *doktor.dk*. Lytteopgaver var interaktive, således at eleverne straks kunne se hvor godt de havde klaret sig. Eleverne blev ført gennem teksterne med spørgsmål, som både skulle tjene som hjælp til at forstå enkelte ord, fx nøgleord eller temaord, og til at forstå teksten som helhed.

Her viste det sig at nogle af eleverne, som ellers ikke var for dygtige læsere, havde nemmere ved at læse af skærm end af papir. De kunne indstille størrelsen af bogstaverne og evt. farven på bogstaverne eller måske også baggrunden af opgaveteksterne. Det viste sig også, at de ofte var hurtige til at pejle sig ind på bestemte nøgleord og kopiere de ord fra websider ind i opgaverne. Elever som har svært ved at læse har det som regel også svært når de skal skrive. Mange har nærmest en ulæselig håndskrift, og desuden er de længe om at skrive og har måske glemt alt om hvad de egentlig ville skrive mens de kæmpede med at nedfælde de første par linjer på papiret.

Mange af disse elever var hurtige på computeren, de var dygtige til at skimme et tekststykke og finde nøgleord som de kunne kopiere, enkelte ord eller dele af sætninger. Ofte var de forbavsende dygtige til at lave korte tekster på denne måde – uden alt for mange fejl endda. Disse muligheder gav dem tro på sig selv og bevidste for dem at også de kunne noget. En opgave som den at lave en lille brochure til børn om sygdomme som fx forkølelse, influenza og halsbetændelse, med *doktor.dk* som kilde, viste at de var stolte af at kunne lave en tekst og deres kreativitet blomstrede ved at lægge ind billeder og gøre meget ud af layoutet.

Det kan godt diskuteres hvor pædagogisk det er at stykke sammen tekster fra andre tekster, men det viste sig at eleverne ”kunne” eller ”kendte” en masse ord og vendinger som de selv ikke var klare over og da heller ikke lærerne. Computeren blev som sagt brugt til at læse, skrive og lytte. Talesproget blev trænet ad mere traditionelle måder.

2.4 Elevautonomi (studerendes selvstændighed) model 4

Denne model blev udviklet sammen med elever i 1. g, der var gået direkte gen-

nem folkeskolen og opfyldte alle krav til at komme ind på gymnasiets studenterlinjer.

Semestret inddeles i fire perioder plus start og slutning (14 uger i alt). Hver periode indeholder en pakke materialer og opgaver eller tasks der skal løses. Alle færdigheder skal trænes, der skal læses lange og korte tekster (romaner, noveller, emne fra internettet), der skal lyttes, skrives og tales. Eleverne kan vælge i hvilken rækkefølge de tager opgaverne, som ofte er ret åbne, og indebærer derved et valg, der kan være bredt eller snævert, alt efter hensigten med opgaverne.

Eleverne arbejder sammen i grupper, hver gruppe laver en plan for hver periode; hvem skal lave hvad, hvornår og sammen med hvem. De planlægger ikke bare timerne men også hjemmearbejdet. Planen revideres efter behov, nogen i gruppen kan være syg, nogen er måske doven eller måske fungerer gruppen ikke som den burde gøre.

Hver time starter med at eleverne går i grupper, sætter sig ved borde som er stillet op som øer spredt omkring i lokalet. De har hver sin computer (bærbar) som de starter op og går i gang med arbejdet. Alle opgaver og en del af læsematerialer er lagt ud i skolens e-læringssystem som de alle sammen har adgang til. En del af opgaverne er interaktive og de får derfor omgående feedback på deres præstationer.

2.4.1 Et par eksempler

Her gives der eksempler på selvstændigt arbejde i lyttetræning og hvordan interaktive opgaver kan bruges fordelagtigt.

Eleverne har en cd med 10-14 lytteøvelser og en bog med øvelser, cd'en kommer i computeren og eleven bruger høretelefoner. Eleverne har mulighed for at lytte så ofte de vil til opgaverne, delvist eller i helhed. Her lytter eleverne på egne præmisser, ikke noget bøvl med dårlig akustik eller støj fra omgivelserne. Efter at have gennemgået øvelserne kan de tage interaktive prøver, hvor det samme lyttemateriale bliver brugt, men opgaverne er nye.

Her kan lærerne vælge om at lade eleverne lytte efter og genkende enkelte ord eller vendinger, eller måske lade dem lytte sig frem til en helhedsforståelse. I disse tilfælde bruges gerne flervalgsspørgsmål hvor eleverne skal vælge det rigtige svar.

Disse prøver eller øvelser kan være *belærende*, hvor eleverne får feedback efter hvert forsøg, og kan derfor forbedre resultatet op til tre gange, hvor det sidste resultat gælder. Den anden mulighed er så den mere *eksaminerende*, hvor prøven tages en eller flere gange, uden kommentarer og gennemsnitsresultatet gælder.

Begge metoder opfordrer eleverne til at arbejde hårdt, fordi de er bevidste om hvad de selv skal yde for at gøre fremskridt. Slutkarakter for hver opgave føres automatisk ind i et elektronisk karaktersystem så eleverne kan følge med i hvordan deres samlede karakter vokser i løbet af semestret.

Eleverne har frihed til selv at styre forløbet. Deres ansvar er at planlægge deres arbejde og overholde alle frister foruden at skrive logbog. De har mulighed for at vælge tema, indhold og fremgangsmåde, de kan arbejde målbevidst imod at forbedre de fire færdigheder. De lærer og trænes i at bruge elektroniske hjælpemidler, ordbøger og stavekontrol. Evalueringen går ud på at give indholdet, samarbejdet og egen indsats ros, ris og komme med forslag til forbedring.

Læreren har et stort arbejde med at forberede og planlægge; et teamarbejde anbefales. Til gengæld bliver timerne ret afslappede hvor der gives tid til tale-træning, hjælp hvor der er behov, der er mere aktivitet blandt eleverne, flere får lavet deres opgaver. Læreren er på sidelinjen, parat til at hjælpe, opmuntre og vejlede.

3. Afslutning

Jeg har her fortalt om noget af den erfaring jeg og mine kollegaer i gymnasiet har gjort i forbindelse med computerstøttet danskundervisning. I begyndelsen var der ikke så meget at bygge på i anvendelsen af det tekniske og samtidigt få det til at harmonere med de pædagogiske og fagdidaktiske teorier vi kendte til og mente at skulle bruges i sprogundervisningen. Traditionelle lærebøger blev hurtigt lagt til side, men satset på indhold og opgavetyper som gjorde brugen af computer og internet fordelagtigt for elever såvel som lærere.

Alene det at kunne se og lytte til nyheder på målsproget samtidig med de indfødte er revolutionerende. Dertil kommer så adgang til emne på alle tænkelige interesseområder. Dette gør det nemmere for undervisere at imødekomme eleverne med aktuelle emner i undervisningen, men eleverne kan også selv gå på jagt efter det de har lyst til - når de har lyst.

Útdráttur

Hvernig geta kennarar mætt kröfu um tölvustudda kennslu?

Þegar rætt er um tölvur og kennslu beinist hugurinn gjarnan að fjarkennslu. Því er þó ekki alltaf þannig varið í raun. Á síðasta áratug hefur tölvu og skjávarpi orðið fastur búnaður í flestum kennslurýmum. Fartölvun er nú jafn sjálfsgöð í farteski nemandans og stílabókin áður. Skólar setja sér að takmarka pappírnotkun og hvetja til þess að nemendur hafi aðgang að tölvum í skólanum. Það hefur í för með sér kröfu um að kennsluhættir taki mið af því og kennarar flytji verkefni í tölvuna. Tölvustudd

kennsla snýst ekki bara um að nota tölvu, net og ýmis forrit í kennslunni. Hún snýr ekki síður að kennslufræðilegum þáttum sem eru grundvöllur kennslunnar. Það þýðir að stór hluti námsefnis verður að vera aðgengilegur á tölvu, ásamt verkefnum og upplýsingum sem snúa að náminu. Það þýðir líka að verkefni og námsefni verður að útbúa sérstaklega í þeim tilgangi og gera þarf það eftirsóknarvert að nota tölvu í kennslu.

Hér er fjallað um fjögur módel í tölvustuddri kennslu í tengslum við vangaveltur um hlutverk nemenda/kennara í skólastofunni, nemendasjálfsæði, vitund og ábyrgð á eigin námi.

Þórhildur Oddsdóttir

aðjunkt

Deild erlendra tungumála, bókmennta og málvísinda

Hugvísindasvið Háskóla Íslands

thorbild@hi.is